

Stadsdelsträdgård

Plats för gemenskap och kreativa processer

Marie Larsson

*Faculty of Landscape Planning, Horticulture and Agricultural Science
Department of Landscape Architecture
Alnarp*

Doctoral Thesis
Swedish University of Agricultural Sciences
Alnarp 2009

Acta Universitatis agriculturae Sueciae
2009:40

Omslag: Foto från Slottsträdgården i Malmö.
(foto: Marie Larsson)

ISSN 1652-6880
ISBN 978-91-86195-87-8
© 2009 Marie Larsson, Alnarp
Tryck: SLU Service/Repro, Alnarp 2009

Public Garden. A Place for Community and Creative Processes

Abstract

The thesis draws attention to an aspect of society that is of profound importance to the achievement of sustainable development, namely the relation between governing forces (top-down policies) and local practice within bottom-up initiatives. Informal groups constitute an important, but often overlooked, resource when working to change society towards sustainable development.

The objective is to identify and analyse aspects of local gardening initiatives where people jointly design and use public space in a socially and ecologically sustainable manner. Particular focus is placed on the driving forces within the gardening initiative and the processes identifiable in the contact between the users and the local authorities. The aim is to contribute to an increased understanding of self-organised gardens for community and cultivation as a social phenomenon. The method is explorative with a qualitative approach. Case studies have been carried out and each case was subjected to in-depth interviews and observations in situ.

The concept *stadsdelsträdgård* (a community garden in a Swedish urban context) is introduced, in which the meaning of the concepts self-organisation and landscape, i.e. the social process and the place-making process, are brought together. In the garden the users are self-organised in relation to the local authority, attaining a common right of usage where it is the users who make the decisions. By cultivating organically the users develop knowledge of ecological cycles and the condition of the ecosystem. Through daily cultivation practices this knowledge becomes incorporated in the shaping of the garden through a process of interplay between the people and the physical landscape. Ideally, this creative place-making process creates a fertile ground for the trying out of new patterns of action for sustainable development. When users create gardens jointly the outcome are gardens with a personal touch and a feeling of hominess, which distinguish them from the public park. The self-organised garden thus fosters a combination of being in public space and feeling at home.

The thesis contributes knowledge concerning what a socially and ecologically sustainable public garden may look like in relation to tangible, lived life in the city. The interplay between community and the physical landscape needs to be recognized, this thesis argues, as a potentially important dimension of the planning process.

Keywords: community garden, self-organisation, cultivation, place-making, creative processes, landscape, patterns of action, sustainable development.

Author's address: Marie Larsson, SLU, Department of Landscape Architecture, P.O. Box 58, 230 53 Alnarp, Sweden. *E-mail:* Marie.Larsson@ltj.slu.se

Stadsdelsträdgård. Plats för gemenskap och kreativa processer

Sammandrag

Avhandlingsarbetet fäster uppmärksamheten på en aspekt av samhället som har en grundläggande betydelse för hållbar utveckling, nämligen förhållandet mellan styrande samhällskrafter med ett uppifrånperspektiv och lokal praktik i ett underifrånperspektiv. Informella grupperingar utgör en oundgänglig, men samtidigt en i hög grad förbisedd, resurs när man vill förändra samhället i riktning mot hållbar utveckling.

Avhandlingens syfte är att identifiera och analysera aspekter av lokala odlingsinitiativ, där människor tillsammans utformar och brukar sin närmiljö på ett socialt och ekologiskt hållbart sätt. Särskilt fokuseras på de drivkrafter som utgör bas i initiativet, samt de processer som kan identifieras i kontakten mellan brukarna och samhället. Målet är att bidra till en ökad förståelse av fenomenet självorganiserad trädgård för gemenskap och odling. Metoden kan beskrivas som explorativ och med en kvalitativ ansats. Fallstudier har genomförts där varje fall har undersökts genom djupintervjuer och observation på plats.

Begreppet stadsdelsträdgård introduceras, i vilket innebörden i begreppen självorganisering och landskap, dvs. den sociala processen och den platsskapande processen, förs samman. I stadsdelsträdgården är brukarna självorganiserade i förhållande till myndighet och kommun. Det är en gemensam användningsrätt där brukarna beslutar över användningen. I denna självorganiserade lokala praktik kan en känsla av gemenskap (*community*) utvecklas i lokalsamhället. Genom att odla ekologiskt kan brukarna förstå kretsloppet och lära känna ekosystemets villkor. I det dagliga brukandet av stadsdelsträdgården blir kunskapen införlivad och ett samspel mellan människorna och det fysiska landskapet utvecklas. Kombinationen av social gemenskap och trädgårdsodling resulterar i ett kreativt platsskapande som utgör en grogrund för ett provande och utvecklande av socialt och ekologiskt hållbara handlingsmönster. När brukare tillsammans skapar en trädgård får den en personlig prägel och hemkänsla, vilket skiljer den från en kommunal park. I den självorganiserade trädgården finns en kombination av hemkänsla och offentligt rum.

Avhandlingen bidrar med kunskap om hur en socialt och ekologiskt hållbar gemensam trädgård kan se ut i det konkreta, levda livet i staden. Stadsdelsträdgårdar är ett sätt att arbeta med hållbarhetsfrågor i praktiken. Potentialen att utveckla nya handlingsmönster i riktning mot hållbar utveckling ligger i kombinationen självorganisering och brukandet av ett fysiskt landskap. Betydelsen av människans samspel med det fysiska landskapet fordrar ett erkännande, argumenterar denna avhandling, som en viktig dimension i planeringsprocessen.

Nyckelord: stadsdelsträdgård, självorganisering, odling, platsskapande, kreativa processer, landskap, handlingsmönster, hållbar utveckling.

Författarens adress: Marie Larsson, SLU, Landskapsarkitektur, Box 58, 230 53 Alnarp.

E-post: Marie.Larsson@ltj.slu.se

Förord

Mitt intresse för självorganiserade trädgårdar i det offentliga rummet, dvs. trädgårdar som är initierade och förverkligade av stadens invånare själva, tog sin början då jag besökte den gemensamma trädgården i bostadskvarteret Bickershof i Utrecht i Holland 1997. Det var en mycket stark upplevelse att gå omkring i denna trädgård, det var som att kliva in i en annan värld. Min nyfikenhet väcktes och jag ville veta mer om vad det var för en trädgård och vem som hade skapat den. Jag blev också nyfiken på att försöka förstå vad som gav denna starka upplevelse. När jag fick möjlighet till fördjupade studier i ämnet valde jag att hålla kvar kontakten med Bickershof i form av referensobjekt.

Det var just det självorganiserade som jag identifierade och fascinerades av i Bickershof vid mitt första besök där, fast den gången ordlöst, dvs. ett begrepp för att beskriva det jag mötte hade jag inte då. Det jag såg och upplevde var något så diametralt motsatt till det jag som svensk var van vid att finna i det offentliga rummet. Och dessutom verkade det generera ett engagemang och en vilja att verka långsiktigt hållbart. Det visade sig att det var de omkringboende själva som skapat trädgården och det med ett sådant engagemang och skaparlust att trädgården sjöd av hemkänsla och inboddhet.

Jag sökte sedan efter liknande trädgårdar i Sverige, och hade svårt att finna några. Jag hade dock uppmärksammat några tidningsartiklar som berättade om en grupp malmöbor som hade initierat att starta en ekologisk trädgård, Slottsträdgården, i centrala Malmö. Jag följde med spänning den utvecklingen. När jag senare startade mitt forskningsprojekt valde jag Slottsträdgården som ett av mina fallstudieobjekt. Nu när avhandlingen föreligger vill jag rikta följande tack till de personer som har haft stor betydelse för mig och för arbetets framåtskridande.

Jag vill tacka;

Huvudhandledare professor Mats Lieberg för att din breda och djupa erfarenhet av forskningsarbete har ingett mig en stor trygghet genom hela min utvecklingsprocess som doktorand. Ditt genuina intresse för handledarrollen har varit av stor betydelse. Du har väckt mitt intresse för och nyfikenhet på forskarens verktyg, såsom metoder och begrepp. Och tack för din förmåga och fingerspetskänsla att ställa de rätta frågorna vid de avgörande tidpunkterna; varför? hur? på vilket sätt?

Biträdande handledare professor Kenneth Olwig för att du introducerade mig till teorins värld, en värld som trots att den i *thirdspace* är begränsad, ter sig närmast oändlig och erbjuder tillsynes outsinliga källor till kunskap för att utveckla och fördjupa förståelsen för sig själv och för omvärlden. Utifrån din djupa kunskap har du gett mig mycket värdefulla synpunkter på mitt arbete. Tack också för att du introducerat mig till delar av ditt internationella kontaktnät och för språkgranskning av min engelska text.

Biträdande handledare universitetslektor och gästprofessor Allan Gunnarsson för professionell och noggrann granskning av mitt manus vid ett flertal tillfällen. Att du är landskapsarkitekt, precis som jag, och ser mitt arbete med en landskapsarkitekts ögon, har varit mycket betydelsefullt för att arbetet skulle landa i ämnet landskapsarkitektur. Likaså att du är verksam i och har förståelse för hur den typen av trädgårdar som jag studerat fungerar.

Mina närmsta doktorandkollegor; Petra Bengtsson, min bästa vän under hela resan som doktorand, för att du delat mina vedermödor och glädjestunder och att vi tillsammans analyserat och verbaliserat doktorandens utvecklingsprocess. Anna Jakobsson, för säker och snabb språkgranskning av sammandraget. Niclas Östlund, för din avstressande humor och hjälpande hand med finesser i mjukvaruprogram. Kajsa Hylmö, för din alltid varma omtanke. Samt sist men inte minst Åsa Ahlklo, Sabina Jallow, Helena Mellqvist och Emma Paulsson.

Kollegor på Område Landskapsarkitektur och Movium, för givande diskussioner och stöd och uppmuntran och för att ni utgör en så kreativ och inspirerande miljö. Ett särskilt tack till universitetsadjunkt Anna Peterson för ditt inkännande engagemang, stöd och uppmuntran, samt för hjälp med figurer och tabeller i sluttampen. Ett särskilt tack också till professor Eivor Bucht för din uppriktiga nyfikenhet på och intresse för mitt forskningsarbete och för mycket värdefulla och träffsäkra synpunkter.

Opponenten på mitt slutseminarium teknologie doktor Elisabet Lundgren Alm för ett spänstigt samtal och värdefulla synpunkter, som fick mig att skärpa den röda tråden i arbetet.

Den administrativa personalen på Område Landskapsarkitektur; Christina Heintz, Jörgen Olsson, Agneta Borg Nilsson, Ammi Karlsson, Cristina Hedman. Systemman Thomas Dahlberg samt personalen på Alnarpsbiblioteket.

Informanterna, dvs. alla er jag intervjuat, för att ni glatt ställde upp och bjöd på er kunskap och ert engagemang.

Formas som huvudfinansiär av mina forskarstudier, genom ett fyraårigt doktorandanslag, samt till Movium och Område Landskapsarkitektur för finansiering av den initiala respektive den finala tiden.

Ett stort och varmt tack till min familj - Mats, Agnes, Klara och Ellen - för att ni är min största inspirations- och energikälla.

Alnarp den 4 maj 2009

Marie Larsson

Innehåll

1 Inledning	11
Min bakgrund	13
Precisering av problem	14
Syfte, forskningsfrågor och avgränsning	17
Begrepp	18
Självorganisering	19
Det offentliga rummet	20
Hållbar utveckling	21
Avhandlingens upplägg	21
2 Teoretisk referensram	23
Människor skapar platser	24
Place och space	24
Känsla för plats	25
Fenomenologisk plats	26
Kreativitet och behov av skapande verksamhet	27
Gemenskaper och bruk formar landskapet	29
Olika landskapsuppfattning ger olika samhällsutveckling	29
Substantivistiskt landskap	30
Geometriskt space och sceniskt landskap	31
Allmänningar, sedvänja och moral	32
Jordklotets organiska sätt att forma sig	33
Att skriva och läsa landskapet	34
Vardaglig praktik skapar spår och avtryck i det offentliga rummet	36
Självorganisering	36
Frizoner ger möjlighet att utprova olika handlingsmönster	41
Praktikens logik	42
Kontext för samverkan mellan självorganiserade och myndighet	43
Det allt inkluderande, simultant skeende thirdspace	43
Planering som ett kreativt experiment och en dynamisk process	45
Självförvaltning och brukarmedverkan	47
Grönstruktur och hållbar stadsutveckling	49
Grönstrukturens betydelse	49
Den obrukade resursen	52
Brukarens perspektiv i förhållande till planerare och kommun	53

3 Metod och material	57
Hermeneutiskt förhållningssätt	57
Induktiv metodansats	58
Fallstudier som metod	59
Tillvägagångssätt vid insamling av empiriskt material	60
Val av fall	60
Mångfald av material	62
Tillvägagångssätt vid analys och tolkning	65
Kvalitativ analys och tolkningsprocess	65
Hur förståelsen utvecklats – ett försök till metodreflektion	69
4 Beskrivning av de studerade fallen	71
Slottsträdgården i Malmö	71
Lärjeåns Trädgårdar i Angered	75
Mandelmanns Trädgårdar i Rörum	78
Bickershof i Utrecht i Holland	82
Jämförelser mellan fallen	86
5 Självorganiserad trädgård för gemenskap och odling	91
Besökarna i Slottsträdgården	91
Engagemang och kreativt skapande	93
Möten och social gemenskap	97
Hälsa och välbefinnande	99
Ekologisk odling och lärande	101
Samverkan mellan brukare och kommun	106
Drivkrafter, idealism och grundsyn	112
Personliga drivkrafter	113
Ekologisk grundsyn en självklarhet	118
Community-making	119
Olika grad av kommunal involvering och styrning i självorganiserade trädgårdar	120
Skillnader mellan en självorganiserad trädgård och en kommunal park	124
Underifrån- respektive uppifråninitierade	124
Hemkänsla och offentligt rum	127
6 Stadsdelsträdgård en plats för gemenskap och kreativa processer	129
Social process	129
Självorganiserad trädgård	129
Mötesplats	136

Platsskapande process	139
Att odla platsen	140
Kreativt skapande och behov av att prägla	142
Landskapet och platsen ett sätt att uttrycka sig	143
Gemenskap och moraliskt brukande	144
Odling som samspel mellan brukarna och det fysiska landskapet	145
Samspel mellan gemenskap och plats gynnsamt för hållbar utveckling	146
Grogrund för community-making och ett aktivt lokalsamhälle	148
Självorganiserade och kommun i en samverkansprocess	148
Plats- och situationsanpassad samverkan	149
Kontext och förutsättningar för samverkan	151
Skillnad mellan en stadsdelsträdgård och en kommunal park	155
Modell för implementering	157
7 Diskussion och slutsatser	159
Begreppet stadsdelsträdgård	159
Legitimt att självorganisera sig i stadsdelsträdgården	163
Förebilder kan visa på möjligheten	165
Gemenskap och idealitet	166
Människans samspel med det fysiska landskapet i planeringskontexten	167
Slutsatser och reflektioner	170
Reflektioner kring mitt forskningsarbete	173
Referenser	176
Bilaga 1	183
De 40 beskrivningskategorierna indelade i nio grupper	183
Bilaga 2	185
Systematisk analys inspirerad av fenomenografin	185

1 Inledning

Detta avhandlingsarbete vill fästa uppmärksamheten på en aspekt av samhället som har en grundläggande betydelse för hållbar utveckling, nämligen förhållandet mellan strukturerande samhällskrafter och lokal praktik. Med lokal praktik avses i detta sammanhang det mer eller mindre osynliga samhällsbyggande som pågår i vardagens möten mellan människor. Informella grupperingar i anslutning till boende, arbetsplatser och utemiljö utgör en oundgänglig men samtidigt i hög grad förbisedd resurs när man vill förändra samhället i riktning mot hållbar utveckling (Bohm 1985; Malbert 1998; Falkheden 1999; Asplund & Hilding-Rydevik 2001; Crossley & Roberts 2004; Reiter 2004).

Nationella folkhälsokommittén konstaterar i sitt betänkande att vistelse i natur, parker och grönområden är en viktig del av människors rekreation. Man vet också att naturen har en särskilt läkande kraft vid olika stresstillstånd (Grahn 1991, 1993; Stigsdotter 2005). Grönska renar också luften från stoft och partiklar och påverkar även i det avseendet miljön positivt ur hälsosynpunkt (SOU 2000:91). Nationella folkhälsokommittén har formulerat en utmaning till kommunerna om att öka möjligheterna för människor att odla själva. Men hur detta skall gå till är inte självklart. De flesta bostäder som byggs har inga eller mycket små trädgårdar. I ett av de nationella miljökvalitetsmålen *God bebyggd miljö* påtalas att det ska finnas möjlighet till lokal odling (SOU 2000:52). Men hur detta mål skall nås har inte berörts i miljökommitténs arbete.

Ett perspektiv på förändring i riktning mot ett hållbart samhälle utgår från hur myndigheter och organisationer *genom interventioner i människors vardag* försöker förändra deras beteendemönster (Denvall et al. 1997). En del av dessa interventioner möter starka protester och motreaktioner, andra assimileras gradvis. Ett *annat* perspektiv utgår från att människor själva tar initiativ och genom deltagande (Svensson 1998; Elander & Lidskog 1999; Wenger

2003) och självorganisering (Stahre 2002; Olsson 2008) utvecklar handlingsmönster i riktning mot ett hållbart samhälle (Boström & Sandstedt 2004; Hallin & Johansson 2008). Utifrån detta perspektiv uppmärksammas *människors spontana förmåga att prova och befästa nya handlingsmönster*.

Detta arbete försöker fånga upp olika aspekter på sådana lokala initiativ och studera hur de initieras och utvecklas samt vilken reaktion de möter från myndigheter och samhälle. Utgångspunkten är att ett hållbart samhälle inte ensidigt kan förläggas människor uppifrån eller uteslutande planeras fram; det måste också ges möjlighet att växa fram underifrån och kunna levas av människor på de platser där de bor och arbetar. Det handlar, i ett samhällsperspektiv, om att se och släppa fram potentialen i den kreativa processen.

Det kommunala planmonopolet i Sverige kan i en europeisk jämförelse betraktas som decentraliserat, då det i de flesta andra europeiska länder finns en stark regional planeringsnivå. I Regeringens reviderade strategi för hållbar utveckling framhålls behovet av en integrerad policy för byggande av ett hållbart samhälle som en av fyra strategiska fokuseringspunkter (Miljödepartementet 2006). Kommuner har ansvar på det lokala planet att se till att vi har en god livsmiljö. I de övergripande, statliga policydokumenten poängteras också vikten av att de kommunala myndigheterna för en dialog med medborgare och intressegrupper kring utveckling och implementering av åtgärder (Naturvårdsverket 2004), liksom att hållbar utveckling inte kan planeras uppifrån (Miljödepartementet 2006). Men till stor del återstår att utveckla en praxis kring hur detta kan gå till.

En annan viktig bakgrundsfaktor är Den Europeiska Landskapskonventionen, som syftar till att förbättra skydd, förvaltning och planering av landskap (Council of Europe 2000; Nordisk Ministerråd 2003). I konventionen definieras landskap som "ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer". En tydlig avsikt är att stärka allmänhetens och lokalsamhällets delaktighet i landskapsfrågor. Landskapet omfattar flera olika värden; kulturella, ekologiska, estetiska, sociala och ekonomiska. I landskapskonventionen understryks att landskapet är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar, vilket kräver ett nära samarbete mellan myndigheter, organisationer, företag och enskilda (a.a.).

En nyckelaspekt i landskapskonventionen är att den understryker vikten av att människor kan delta aktivt i värdering och förvaltning av landskapet och att det utvecklas procedurer som ger möjlighet för en sådan medverkan (Nordisk Ministerråd 2003; Jones 2007). Kulturgeografen Kenneth R. Olwig (Olwig 2007) ser två betydelser i ordet landskapskonvention, dels konvention som i överenskommelse och dels konvention som i vedertagen upp-

fattning och vedertaget bruk. Praktik och vedertaget bruk spelar en viktig roll i utvecklandet av det rättvisa landskapet (*the just landscape*), vilket Olwig lyfter fram som en innebörd i Den Europeiska Landskapskonventionen. En ratificering av konventionen i Sverige är under beredning.

I Holland, England och USA med flera länder finns så kallade *community gardens*, vilka är exempel på underifråninitiativ (Lawson 2000; Lawson 2005). Andra exempel är sociala trädgårdsprojekt som Calthorpe i London och den gemensamma trädgården i Bickershof i Utrecht (Aalbers 2002). *Community gardens* är ofta multikulturella till sin natur och de ger uttryck för vad man kan kalla *the power of place* (Hayden 1995). Betydelsen av sådana trädgårdar på andra ställen i världen väcker frågan varför det, trots den relativt decentraliserade planeringssituationen, i stort sett inte finns några självorganiserade gemensamma trädgårdar i Sverige? Människor har tillsynes ett behov att vara kreativa och skapande, vilket tenderar vara förbiset i stadsplaneringen i Sverige. Det är viktigt att ge möjlighet för kreativt skapande i bostadskvarteren (Jarlöv 1982; Jarlöv 1996).

Samhället söker nya vägar för att uppnå hållbar utveckling. Den politiska fokuseringen har intensifierats sedan hösten 2006, då debatten om klimatförändringen tog fart. Den insikt ett antal forskare och miljövänner har levt med i 20-30 år börjar nu bli mer allmän i samhället, och medias bevakning i frågan har ändrat utgångspunkt och inriktning. Nu diskuteras inte längre *om* mänsklig påverkan kommer att leda till klimatförändringar, utan nu handlar diskussionen i politik och media om vilka åtgärder som ska vidtas och i vilken takt detta ska ske. Politikerna famlar efter lösningar och börjar bli mottagliga för även andra än tekniska lösningar, även om tron på att teknisk utveckling ska lösa problemen fortfarande är stor. På vilket sätt kan lokala initiativ som ges möjlighet att växa fram underifrån bli ett viktigt komplement till andra mer tekniska lösningar och förslag?

I avhandlingen studeras konkreta fall av lokal praktik, där strävan är att aktiviteten och verksamheten bedrivs så skonsamt som möjligt utifrån social och ekologisk hållbarhet. Avhandlingsarbetet undersöker lokala processer där människor tillsammans utformar och brukar sin miljö i riktning mot hållbar utveckling.

Min bakgrund

Eftersom jag använder min förförståelse som ett redskap i tolkningsprocessen (hur detta går till beskriver jag i metodkapitlet), så vill jag i detta avsnitt ge en kort beskrivning av min bakgrund. Jag är landskapsarkitekt, vilket är en bred utbildning, som kan sägas innefatta såväl naturvetenskapliga som sam-

hällsvetenskapliga delar. I botten, genom min gymnasieutbildning, är jag naturvetare. Föreliggande avhandling är dock samhällsvetenskaplig i sitt upp-
lägg och genomförande. Det var självklart för mig att arbetet skulle vara samhällsvetenskapligt, eftersom jag är intresserad av processer, drivkrafter och samhällsdebatt, men samtidigt ett nytt sätt att förhålla mig vetenskapligt till. Som exempel kan nämnas att jag hade föreställningen att en forskare ska vara objektiv, något jag under forskarstudiernas gång förstått inte är möjligt, utan tvärtom använder forskaren sin egen förförståelse i tolkningsprocessen.

Under min yrkesverksamma tid på Movium, centrum för stadens utemiljö, vid SLU, har jag arbetat med kunskapsspridning från universitetet till samhället samt med dialog mellan universitet och yrkesverksamma inom den gröna sektorn, som t.ex. kommunala parkförvaltningar, bostadsbolag, kyrkogårdsförvaltningar och vägförvaltare, i syfte att tillsammans utveckla ny, praktiktäna kunskap. Mitt val av forskningsproblem grundar sig dels i mina erfarenheter under flera år på Movium, dels i den nyfikenhet på fenomenet självorganiserade trädgårdar som vid den här tiden väcktes, bl.a. vid ett besök i bostadskvarteret Bikkershof i Utrecht i Holland.

Jag har sedan länge ett grundmurat miljöintresse och har varit politiskt aktiv i miljöpartiet under en period, då jag var ledamot i en kommunal nämnd och i styrelsen för ett kommunalt bolag. Genom mitt genuina miljöengagemang, såg jag den mycket spännande potentialen i gemenskapen och den ekologiska odlingen och brukandet vid mitt besök i Bikkershof. De som känner mig vet dock att mitt miljöengagemang inte är dogmatiskt, t.ex. händer det att jag äter lunch på Mc Donalds, en vana jag fick under mina tre år i USA.

Mitt engagemang som aktiv medborgare byttes från partipolitik till att vara aktiv förälder inom skolans område, vilket jag brukar tänka på som min "skuggempiri", dvs. erfarenheterna jag fått genom mitt engagemang som aktiv medborgare har varit en viktig del för att öka min insikt i problematiken kring mötet mellan medborgare och myndighet/kommun. Min erfarenhet är att, trots att jag får betrakta mig som nästintill proffs på hur jag ska gå tillväga, vem jag ska kontakta samt hur den kommunala uppbyggnaden av politiker, tjänstemän och skolledare ser ut, så är det mycket svårt att få till en fruktsam dialog mellan föräldrar och kommunföreträdare i min hemkommun.

Precisering av problem

Tidigare forskning visar att underifråninitiativ och lokal praktik är starkt förbisedda i dagens samhällsplanering (Jarlöv 1982; Falkheden 1999; Larsson

2004; Reiter 2004). Speciellt kan sådana initiativ och lokal praktik utgöra en viktig resurs i arbetet att uppnå hållbar utveckling, men potentialen i den lokala praktikens och kreativa processens förmåga att utveckla hållbara handlingsmönster tas inte tillvara. Exempel på hur det kan gå till är ovanliga i Sverige. Vi finner således i stort sett inga självorganiserade gemensamma trädgårdar som den i Bickershof. Vi kan finna enstaka exempel som i vissa delar har en snarlik idé och vision, men som fenomen är självorganiserade trädgårdar i det offentliga rummet mycket ovanliga i Sverige. Det är något nytt för oss att upptäcka och utveckla kunskap kring.

Som tidigare forskning visat verkar en del människor ha ett behov att vara kreativa i sin närmiljö (Jarlov 1982). Ett sätt att få utlopp för sin kreativitet kan vara att delta i en självorganiserad trädgård, men möjligheter för kreativ, gemensam trädgårdsodling i det offentliga rummet saknas ofta. Hur kan samhället öppna för sådana möjligheter? Eftersom förekomsten är låg vet vi också för lite om hur en gemensam odling i det offentliga rummet kan gestalta sig.

Den kreativa processen i den självorganiserade trädgården handlar om en process i två plan eller på två nivåer, dels den enskilda människans eller gruppens kreativa process i brukandet och odlingen, dels en process som stärker *community*-känslan i stadsdelen. Utgångspunkten är att den kreativa processen blir konkret och praktisk i den självorganiserade trädgården.

Det saknas tillsynes en fokusering på *hur* vi kan uppnå hållbar utveckling. Gapet mellan strukturerande samhällskrafter och lokal praktik är stor. Det är skillnad på regler som införs uppifrån och på normer som växt fram spontant och därmed har en förankring bland de som berörs. Normativ förändring växer fram underifrån (Hydén 2002). Ett hållbart samhälle kan inte ensidigt planeras fram ur ett uppifrån- och myndighetsperspektiv, det måste också ges möjlighet att växa fram underifrån. Förståelsen av den lokala praktikens betydelse och dess drivkrafter i förhållande till självorganiserade trädgårdar är outvecklad (Ekman 1991). Vilken är egentligen potentialen i att människor själva tar initiativ och genom deltagande, gemenskap och odling utvecklar nya handlingsmönster i riktning mot hållbar utveckling?

En självorganiserad trädgård kan vara belägen på såväl offentlig som privat mark. Det primärt intressanta är inte en kategorisering i privat eller offentligt, utan snarare användningsrätten och människors möjlighet att odla och prägla en plats. Till exempel så har inte vem som helst rätt att odla i en kommunal park, även om det är offentlig mark och den är kommunalt ägd. Det offentliga rummet kan i detta sammanhang verka privat. Å andra sidan har vi i Sverige allemansrätten, som ger alla lov att beträda vägar, skogar och stränder samt plocka bär och svamp, även om de är privat ägda. På detta sätt

kan det privata rummet verka offentligt. Utomlands är *community gardens* ofta belägna på obebyggda tomter eller andra tomma ytor, som är mark som för tillfället inte används av ägaren, ett exempel på att appropriera genom att bruka.

Det verkar så lätt att kategorisera ägande, verksamheter osv. i antingen privat eller offentligt, men faktum är att en sådan kategorisering kan problematiseras på flera sätt. Urbansociolog Mats Lieberg (1992) framhåller att någonting, t.ex. en plats, kan vara, verka eller upplevas privat respektive offentlig i olika hänseenden, nämligen i juridiskt, rumsligt eller socialt hänseende. I strikt juridisk mening är offentligt respektive privat två oberoende distinktioner. I social mening är det en kontinuerlig dimension. En självorganiserad trädgård kan mycket väl fungera som en offentlig trädgård och verksamhet även om den i juridisk mening är privat ägd. Det beror på hur den används, hur tillgänglig och öppen den är samt vilka tillträdesregler m.m. som gäller.

Det är inte dess juridiska status (privatägd), utan hur den brukas socialt och rumsligt som är i fokus i detta arbete. En trädgård kan vara privatägd, men brukas som en offentlig trädgård i socialt och rumsligt hänseende. Ett av fallstudieobjekten (beskrivs i kapitel 4), Mandelmanns Trädgårdar, är i juridisk mening privat, men det är inte det primärt intressanta utan trädgården är öppen i social mening, i sin funktion och användning. Den antar därmed offentlighetens allmänna regler.

Den kontinuerliga dimensionen mellan offentlig och privat i social mening åskådliggörs i figur 1. Avsikten är att visa var på linjen den självorganiserade trädgården i det offentliga rummet finns i förhållande till kommunala parker, koloniträdgårdar respektive privata villaträdgårdar. Villaträdgården är privat i alla tre hänseenden, socialt, rumsligt och juridiskt.

Offentligt i social mening		Privat i social mening	
kommunal park	självorganiserad trädgård i det offentliga rummet	koloniträdgård	privat villaträdgård

Figur 1. Relationen mellan offentligt och privat i social mening är en kontinuerlig dimension, där den självorganiserade trädgården i det offentliga rummet placeras förhållandevis närmre den kommunala parken än den mer privata koloniträdgården.

I Sverige har vi många kommunala parker, som är öppna för alla, dag som natt och utan staket. De förvaltas och sköts av kommunala förvaltningar.

Den offentliga sektorn är stor och det som ägs av kommunerna ägs egentligen kollektivt av alla medborgare. Om vi föreställer oss en linje med kommunala parker i ena änden, så skulle dess motpol i andra änden vara privata villaträdgårdar. Mellan dessa två kategorier finner vi t.ex. koloniträdgårdar. I Sverige finns i dagsläget endast ett fåtal självorganiserade trädgårdar öppna för alla. Deras placering är nära den kommunala parken på linjen.

Trots att den offentliga sektorn, och därmed det gemensamma ägandet, är stor i Sverige, eller kanske p.g.a. detta, har vi inget ord som precis motsvarar det engelska begreppet *community* på svenska. Man kan fundera över varför det inte finns ett begrepp som motsvarar *community* i det svenska språket. I Sverige ser man kanske inget behov av att skilja mellan *community* och *local authority*, man säger helt enkelt kommun och vill innefatta både och. Gemenskap är nog det närmaste man kan komma på svenska, men då framkommer inte riktigt att det också innefattar det allmänna, det gemensamt brukade och användningsrätten. Framförallt framkommer inte att det är förknippat med ett aktörs- och underifrånperspektiv. Ordet samhälle är egentligen bättre än gemenskap, men den allmänna betydelsen av det ordet i dag leder tankarna fel. Lokalsamhälle kan möjligen fungera bra.

Syfte, forskningsfrågor och avgränsning

Avhandlingens syfte är att identifiera, undersöka och analysera aspekter av lokala odlingsinitiativ, där människor tillsammans utformar och brukar sin närmiljö på ett socialt och ekologiskt hållbart sätt. Särskilt fokuseras de drivkrafter som utgör bas i initiativet, samt de processer som kan identifieras i kontakten mellan brukarna och samhället. Vidare studeras hur de fysiska (rumsliga), organisatoriska och sociala förutsättningarna inverkar och medverkar i processen. Målet är att bidra till en ökad förståelse av betydelsen av fenomenet självorganiserad trädgård för gemenskap och odling.

Det handlar i hög grad om de fysiska ramarna för livet i staden, men också om de organisatoriska former och den lyhörddhet som måste till för att starta goda processer mot ett mer hållbart samhälle. Med forskningsproblemet och syftet som grund formulerades följande forskningsfrågor:

- Hur kan fenomenet självorganiserad trädgård i det offentliga rummet förstås och beskrivas?
- Varför engagerar sig människor i dessa trädgårdar, vilka är drivkrafterna?
- Vilka processer kan identifieras i kontakten mellan brukarna och samhället?

- Hur kan självorganiserade trädgårdar i det offentliga rummet stimulera människors lokala initiativ att prova och befästa nya handlingsmönster i riktning mot ett socialt och ekologiskt hållbart samhälle?
- Vad lär vi oss av den här typen av brukarinitiativ?

Avgränsningar för studien är att de studerade trädgårdarna är öppna för alla, att de är småskaliga och självorganiserade samt att det i trädgården bedrivs ekologisk odling. Jag studerar inte hur brukarna odlar ekologiskt och inte trädgårdarnas utformning. Jag studerar inte heller trädgårdarnas ”inre liv”, dvs. hur samarbetet mellan personer med olika bakgrund fungerar eller hur konflikter hanteras.

Jag är intresserad av det särskiljande, dvs. det som utmärker denna typ av trädgård som fenomen, vilket betyder att jag inte studerat sådant som utmärker trädgård i allmänhet såsom lyckan och lusten, eller för den delen olusten, som den produktiva odlingen i trädgården kan väcka.

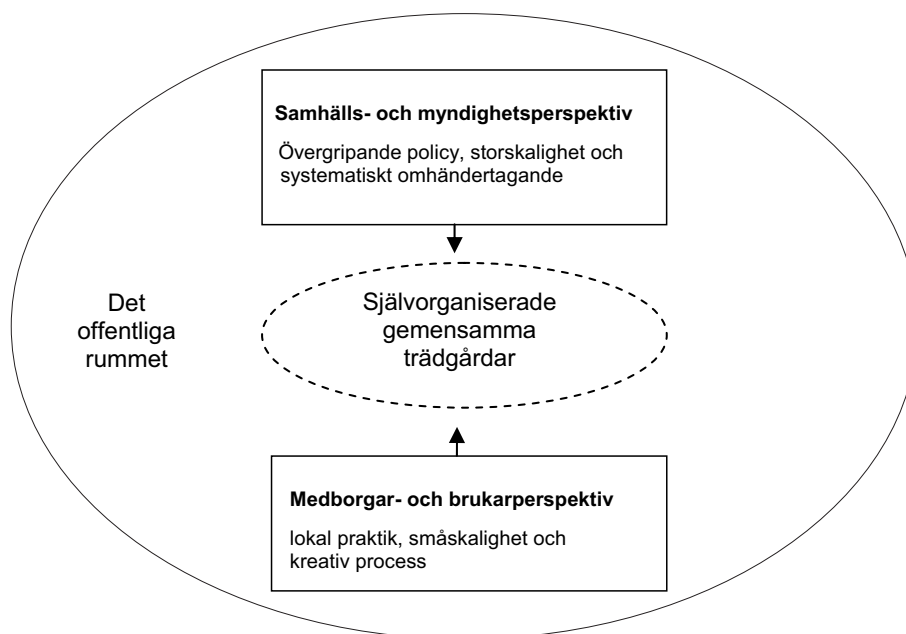
Begrepp

Avhandlingen tar sin utgångspunkt i följande begreppsmodell (figur 2), som också beskriver två olika perspektiv eller förhållningssätt till självorganiserade gemensamma trädgårdar i det offentliga rummet: ett medborgar- och brukarperspektiv som utgår från brukaren och den lokala miljön samt ett samhälls- och myndighetsperspektiv som tar utgångspunkt i statliga bestämmelser och i den kommunala förvaltningen.

I samhälls- och myndighetsperspektivet handlar det om ett samhällssystem av omhändertagande utifrån en övergripande policy, med dominans av likformighet och storskalighet. I medborgar- och brukarperspektivet handlar det om de kreativa processerna i den lokala praktiken. I planeringssammanhang talar man ofta om ett uppifrån- respektive ett underifrånperspektiv, men det handlar också om skala, om storskalighet respektive småskalighet liksom om övergripande policy respektive lokal praktik samt om omhändertagande respektive att vara medskapare. Skillnaderna mellan perspektiven kan vara större eller mindre. Begreppsmodellen ger en generaliserad bild.

Det offentliga rummet utgör kontexten i vilken de självorganiserade trädgårdarna är belägna. De aktiva i trädgården benämner jag *brukare*. Brukarna har en gemenskap i föreningen (eller motsvarande vid annan driftsform) och trädgården. De självorganiserade trädgårdarna är både gemensamma och offentliga; det gemensamma finns i föreningen/det aktiva brukandet/odlandet och det offentliga finns i öppenheten, att trädgården är en del i det offentliga rummet och antar de regler som gäller där. Jag benämner de som kommer till trädgården, vistas där, men inte tar aktiv del i brukandet eller föreningen,

besökare. En självorganiserad trädgård breddar utbudet och ökar valmöjligheterna för besökarna i det offentliga rummet, där trädgården kan ses som ett komplement till den kommunala parken och andra gemensamma ytor.

Figur 2. Forskningsarbetet tar sin utgångspunkt i denna begreppsmodell, som beskriver två perspektiv eller förhållningssätt till självorganiserade gemensamma trädgårdar, ett uppifrån- och ett underifrånperspektiv.

Självorganisering

Självorganisering hänvisar till aktiviteter och verksamheter som initierats och förverkligats ”underifrån”, dvs. av stadens invånare själva. Benämningen används ofta för att beskriva den så kallade tredje sektorns verksamheter och aktiviteter. Planerare Lina Olsson (2008) har emellertid gjort en något bredare tolkning och inkluderar även verksamheter inom den privata sektorn i begreppet (a.a.: 219). Begreppet självorganisering relaterar den lokala praktiken till det övergripande myndighetsperspektivet.

Olsson definierar begreppet den självorganiserade staden och vill med det beskriva ”sådana självorganiserade aktiviteter och verksamheter – kommersiella liksom icke-kommersiella – som med små materiella resurser och andra strategiska förutsättningar för appropriation strävar efter större delaktighet

och bidrar till produktionen av nya rum och platser i staden” (a.a.: 240). Begreppet är förknippat med det offentliga rummet, då det är den kontext i vilken appropriationen eller tillägnelsen äger rum.

Olsson betecknar den självorganiserade stadens verksamheter och aktiviteter som nyskapande. Gemensamt för det självorganiserade är att det ”initieras och till övervägande del genomförs med hjälp av egen kraft, något som ofta innebär att ta sig fram på vägar som inte är utstakade och etablerade” (a.a.: 219). Samarbetet med myndighet, kommun eller fastighetsägare kan vara mer eller mindre, men självorganiseringen är alltid initierat av stadsborna själva och drivs också av dem till övervägande del.

Begreppet självorganisering är lämpligt att använda för att beskriva mina fall. Självorganiserad trädgård beskriver mer ”fullt ut” vad fenomenet innebär, än vad medborgarinitierad trädgård gör, vilket var det begrepp jag använde i ett tidigare skede av mitt arbete. Medborgarinitierad kändes aldrig helt rätt eftersom det inte täcker riktigt allt jag vill uttrycka. Det betonar initiativet som visserligen är grundläggande och viktigt, men den fortsatta verksamheten hänger i luften. Självorganisering täcker in såväl initieringsfasen som aktiviteten/verksamheten.

Under forskningsarbetets framskridande har det blivit mer och mer tydligt för mig hur viktigt det är att finna ett begrepp som kan karaktärisera och synliggöra fenomenet i en svensk kontext. Redan från början visste jag att det fanns två perspektiv att betrakta fenomenet utifrån; myndighets- respektive brukarperspektivet (se begreppsmodellen i figur 2). Begreppet självorganisering förmår relatera dessa två perspektiv till varandra.

I begreppet självorganiserad trädgård inkluderar jag trädgårdens brukare och vårdare, dvs. det ska inte förstås som herrelösa trädgårdar där naturen organiserar. Det är också viktigt att poängtera att ordet själv i detta sammanhang ska förstås som ett engagemang underifrån, i förhållande till myndigheter och uppifrånperspektiv. En nackdel med begreppet är att det kräver en vidhängande förklaringsapparat för att förstås.

Det offentliga rummet

Ett offentligt rum är en del av bebyggelsemiljön som är tillgänglig för allmänheten, t.ex. gator, passager, gallerior, torg och parker. Å ena sidan betyder det offentliga rummet att det är ett rum som är öppet för alla, å andra sidan betyder det att rummet är förknippat med, ägt och reglerat av staten eller kommunen.

Lieberg (Lieberg 1992) definierar, med utgångspunkt i Wiklund (Wiklund 1991) och Arendt (Arendt 1988), hur vi kan se på stadens offentlighet från två utgångspunkter, dels en fysisk/rumslig (offentliga platser och lokaler)

och dels en social (det sociala livet på dessa platser). Stadens offentliga platser betraktas som offentliga genom att de är tillgängliga för alla stadens invånare. De kan dock uppfattas mer eller mindre offentliga beroende på hur de används (Lieberg 1992: 99). "När vi talar om offentligheten som en social sfär associerar vi i första hand till det sociala livet på dessa platser och till de informella regler, normer och former som reglerar umgänget mellan människor på offentliga platser och i offentliga lokaler" (a.a.: 99).

Hållbar utveckling

I Regeringens strategi för hållbar utveckling kombineras sociala, ekonomiska och ekologiska faktorer (Miljödepartementet 2002). Hållbar utveckling, ibland även bärkraftig utveckling, är ett begrepp som lanserades i Brundtlandrapporten, en rapport som skrevs av Världskommissionen för miljö och utveckling på uppdrag av FN 1987. I rapporten görs definitionen "en hållbar utveckling tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov" (World Commission on Environment and Development 1988). Denna definition kan betraktas som ett myndighetsperspektiv. Den kan också betraktas som en politisk kompromiss, vilket gett upphov till att tolkningsutrymmet för olika parter att tolka begreppets innebörd är stort. I Brundtlandrapportens definition av hållbar utveckling tar man t.ex. inte ställning mot tillväxt, utan menar att tillväxt kan kombineras med hållbar utveckling. Vissa, företrädesvis näringslivets representanter, menar att tillväxt är en förutsättning för våra möjligheter att uppnå hållbar utveckling. Begreppet har fått omfattande spridning.

Under det senaste decenniet har forskarsamhället alltmer börjat intressera sig för begreppet. Föreningen VHU, Vetenskap för hållbar utveckling, bildades 2004 och arrangerade sin första vetenskapliga konferens 2005, vilket var startpunkten för en återkommande nationell dialog mellan forskare, utbildare och andra aktörer som är engagerade i arbetet med kunskapsuppbyggnad för hållbar utveckling. Avsikten är att sätta fokus på olika discipliners utgångspunkter och grundantaganden. En ökad insikt om skillnader och likheter mellan olika discipliners grundantaganden i relation till hållbar utveckling bör öka förutsättningarna att utveckla tvärvetenskap för och om hållbar utveckling.

Avhandlingens upplägg

Efter det inledande kapitlet gör jag i kapitel 2, *Teoretisk referensram*, en genomgång av tidigare forskning inom området samt diskuterar de begrepp och teorier som inspirerat mitt arbete och påverkat min analys och tolkning.

Syftet med detta är dels att visa hur tidigare forskning har behandlat de frågor jag avser att studera, dels att mejsla fram några centrala begrepp och frågor som jag kan använda som redskap för att tolka och förstå de fenomen jag studerar. Mina forskningsfrågor är tvärvetenskapliga och spänner över flera ämnen och kunskapsområden. Jag har valt att avgränsa min genomgång till företrädesvis arkitektur- och landskapsteori samt samhällsvetenskaplig forskning och teoribildning.

I kapitel 3, *Metod och material*, beskriver jag fallstudien som metod, hur jag valde fall, vilken typ av material jag samlat in samt hur jag gått tillväga när jag samlat in det empiriska materialet. Dessutom beskriver jag mitt tillvägagångssätt i den kvalitativa analys- och tolkningsprocessen.

Resultatdelen är uppbyggd i en trestegsraket och består av kapitlen 4, 5 och 6. I kapitel 4 *Beskrivning av de studerade fallen* gör jag en beskrivning av fallen, baserat på det insamlade empiriska materialet. Slottsträdgården är huvudfallstudieobjekt och dominerar därför i resultatredovisningen. Lärjeåns Trädgårdar och Mandelmanns Trädgårdar fungerar som jämförande fallstudieobjekt jämte referensobjektet Bickershof. I denna del gör jag också en del grundläggande jämförelser mellan fallen.

I kapitel 5, den andra delen i trestegsraketen, fokuseras fenomenet *Självorganiserad trädgård för gemenskap och odling*. Innehållet har hög konkretionsnivå och är resultatet från den kvalitativa analysen och tolkningen av det insamlade materialet i fallstudierna. Fenomenet kan beskrivas och förstås genom tecknandet av fem teman, som analysen och tolkningen gav upphov till.

I kapitel 6, den tredje delen i resultatredovisningen, introducerar jag begreppet stadsdelsträdgård och utvecklar innebörden i det, som jag närmast tänker mig som en metafor, då denna typ av trädgård knappast existerar i Sverige idag. Begreppet stadsdelsträdgård beskrivs i en framtolkad diskussion och konklusion. Kapitlet *Stadsdelsträdgård en plats för gemenskap och kreativa processer* har en högre abstraktionsnivå, baseras på analysen och tolkningen av mitt empiriska och teoretiska material och har som mål att bidra till att öka förståelsen för vilken betydelse underifråninitierad lokal praktik och platsskapande kan ha.

I kapitel 7 sammanfattar jag mina resultat och slutsatser samt diskuterar begreppet stadsdelsträdgård.

2 Teoretisk referensram

Mina forskningsfrågor är i hög grad tvärvetenskapliga och forskningsfältet spänner över flera ämnen och kunskapsområden. Att vara tvärvetenskaplig ligger i landskapsarkitekturämnets natur. Det är ett ungt och professonsinriktat ämne. Fundamentet för mitt kunskapsintresse är relationen mellan landskap och människa, där kroppen, praktiken och samspelet är den röda tråden.

De möjliga kunskapsområdena att förhålla sig till är många. Jag har företrädesvis valt att förhålla mig till arkitektur- och landskapsteori samt samhällsvetenskaplig forskning och teoribildning. Eftersom min studie är explorativ har teorierna inte utgjort utgångspunkt för mina empiriska studier, utan snarare vävts in efterhand och inspirerat och påverkat analys och tolkning samt fokus för intresset. Djupdykningen i teorin har varit central för min förståelse av det studerade fenomenet. Centrala begrepp i kunskapsområdena inom forskningsfältet är viktiga verktyg vid analys och tolkning av det empiriska materialet. Jag använder de engelska begreppen *place* och *space*, eftersom de inte entydigt går att översätta till plats respektive rum.

Jag har i mitt arbete inspirerats av framförallt två vetenskapstraditioner, vilka jag förhåller mig till i detta kapitel. Som landskapsarkitekt finner jag det nödvändigt att förhålla mig till landskapet som ett fysiskt fenomen, vilket den Nordeuropeiska/Amerikanska landskapstraditionen gör. Det är en tradition där begreppen landskap och plats spelar en central roll, och med uttolkare som den i USA verksamme geografen Yi-Fu Tuan (1974, 1977), den amerikanske fenomenologen, filosofen Edward S. Casey (1996, 1997), den amerikanska landskapsarkitekten Ann Whiston Spirn (1998, 2005) och den tidigare nämnde Kenneth R. Olwig (1995, 1996, 2005a). En parallell vetenskapstradition, som är mer sociologisk och mindre uppmärksam på den fysiska miljön, med den franske filosofen Henri Lefebvre (1991) i centrum, är central i diskussionen om det offentliga rummet. Andra uttolkare inom den-

na tradition som inspirerat mig är bl.a. Lina Olsson (2008) och den amerikanske geografen Edward W. Soja (1996). Dessa båda traditioner möts i mitt avhandlingsarbete. Lefebvre (1991) definierar *spatial practice* eller *perceived space* (det verkliga, konkreta och kroppsligt förnimbara) och *representations of space* eller *conceived space* (det föreställda, abstrakta och uttänkta) som kan sägas korrespondera till Tuans (1974) *place*- respektive *space*-begrepp. Inom *conceived space* ryms representationer av *space*, som t.ex. planerarens kartor och ritningar. Lefebvre sätter också samman sina två *spaces* till det han kallar *social* eller *lived space* (Lefebvre 1991). Jag går närmare in på dessa teoretikers verk i den följande texten i detta kapitel.

Människor skapar platser

Place och space

För att förklara och förstå skillnaderna mellan de självorganiserade trädgårdarna i det offentliga rummet och de traditionella kommunala parkerna intresserar jag mig för begreppen *place* och *space*. Att förstå skillnaderna mellan *place* och *space* är grundläggande för förståelsen av förhållandet mellan brukare, ”gräsrötter”, som underifrån skapar platser, och myndigheter, som genom kartering, geometrisk inmutning och uppifrånperspektiv agerar i *space*. För att kunna utveckla förståelsen för den självorganiserade trädgården som plats, behövs kunskap om vilken typ av miljöer som skapas utifrån ett brukar- respektive ett myndighetsperspektiv.

Tuan (1974) har ett humanvetenskapligt perspektiv på *space* och *place*, och gör en ingående beskrivning där *space* och *place* relateras till människan. Tuan började som naturgeograf, dvs. som naturvetare, men har sedan arbetat inom det humanvetenskapliga fältet.

Enligt Tuan (1974) är det genom människan som *space* blir det geometriska rummet. Genom en kombination av ögats uppfattning, beröring, rörelse och tanke skapar vi oss kännetecken för vad *space* är. Bandet mellan *space* och människan består i att definitionen av *space* förutsätter kroppen liksom att rumsliga mått härrör från människokroppens storlek (a.a.). I det geometriska system som människan har definierat *space* att vara (a.a.) och som ligger till grund för kartering och sättet att representera *space* som ett rutnät på en endimensionell karta, reduceras *place* till en koordinat på kartan (Olwig 2002b). Tuan befäster dock att *place* har mer substans än vad en koordinat kan antyda. Plats har en historia och mening.

Place incarnates the experiences and aspirations of a people. Place is not only a fact to be explained in the broader frame of space, but it is also a reality to be clarified and

understood from the perspectives of the people who have given it meaning (Tuan 1974: 213).

Tuan framhåller att “*place can be as small as the corner of a room or large as the earth itself*” (a.a.: 245). Varje plats kan sägas ha en unik personlighet. I likhet med människor, förvärvar platser sin unika signatur över tiden. Platsens personlighet är en blandning av den fysiska terrängen och de modifieringar som är frukten av generationers formande.

Människan kan ha en känsla för plats utan att det verbaliseras, över tiden kan människan utveckla en djup känsla för platsen. “*To sense is to know*” skriver Tuan (1974: 235). Det är genom sinnena som vi lär känna platsen. Ögat är viktigt, men de övriga sinnena hörsel, lukt, smak och beröring kräver ett nära och långvarigt förhållande till miljön.

Känsla för plats

Enligt Tuan (1974) har de som använder marken på ett moraliskt och estetiskt sätt en känsla för plats (*a sense of place*). För att öka förståelsen av vad fenomenet självorganiserad trädgård är, är det intressant att relatera mitt material till Tuans beskrivning av omvårdnadsfält, *fields of care*. Tuan skiljer mellan platser som talar direkt till ögat och liksom avslöjar sin mening när man ser den, och platser som man lär känna endast efter lång tids egen upplevelse och erfarenhet (a.a.). Tuan lånar begreppen allmänna symboler, *public symbols* och *fields of care* (Wild 1963) för att beteckna de två olika platserna, och utvecklar vari skillnaderna består. Kännetecknande för *public symbols* är att de ofta är visuellt tilldragande, medan *fields of care* är föga iögonfallande. *Public symbols* kräver uppmärksamhet och respekt och är lätta att identifiera, t.ex. ett monument av något slag, medan *fields of care* väcker ömhet och tillgivenhets känslor och är ofta svåra att identifiera, de kan bara lära kännas inifrån. Tid är en grundbeståndsdel och behövs för att samla erfarenhet, lära känna platsen och skapa viljan att vårda (Tuan 1974). Har den självorganiserade trädgården de kännetecken som karakteriserar ett *fields of care*?

Fields of care betecknar en gemensam angelägenhet, innebär nätverk av mellanmännisklig delaktighet och omsorg, och skapas i en fysisk miljö (Wagner 1972, citerad i Tuan 1974). Ett *field of care* etableras genom känsloband. Tuan frågar sig hur känsloband kan sträcka sig förbi människor till att omfatta en plats. Det handlar om den dagliga rutinens, praktikens och den införlivade vanans betydelse. Genom dessa dagliga aktiviteter i våra liv kan en platskänsla etableras (Tuan 1974).

Fenomenologisk plats

Casey (1996; 1997) har vidareutvecklat *space/place*-diskussionen som Tuan, särskilt, var med och inledde. Han framhåller *place* som primär och grundläggande i förhållande till *space*. Hans fokus är hur vi ska kunna komma från *space*, som sedan 300 år dominerar i det västerländska, naturvetenskapligt orienterade tänkandet, så fort som möjligt åter till eller fram till *place*, en plats som är såväl premodern som postmodern (a.a.).

Det är egentligen typiskt att Casey som fenomenologisk filosof sätter plats först, med fenomenologens hängivenhet för konkret beskrivning och värdesättande av praktikens verkliga erfarenheter (Casey 1996). Såväl Tuan som Casey framhåller *place* som primär i meningen mest betydelsefull. Men medan Tuan erkänner *space* på så sätt att han menar att det definieras av människan, så polemiserar Casey starkt mot det rationalistiskt och naturvetenskapligt definierade *space*, som innebär att *nature* presenterar sig primärt som ett absolut, oändligt och tomt *space* (Casey 1996; Casey 1997).

Det Casey skriver om *emplacement*, hur vi tar läge, hur vi skapar en plats, är intressant för mitt material, eftersom det avgörande för *emplacement* är samspelet mellan kropp, plats och rörelse. I mina fall motsvaras det av samspelet mellan brukare, trädgård och aktivitet/odling. Det är också intressant att Casey betonar kroppens betydelse och brukarens praktiska, med händerna, samspel med marken. Det är genom våra egna kroppar som vi skapar plats, kroppen är till och med grundläggande, för *emplacement* (Casey 1996).

Caseys resonemang ger också perspektiv på vilka drivkrafter och processer som ligger bakom att människor vill engagera sig i en självorganiserad trädgård. I samspelet mellan kropp, plats och rörelse kommer en kraft till uttryck, en dynamik, som är kreativ och skapande. Människor hör till platsen och hjälper till att konstituera den och ge den liv. Platser är beroende av människor.

Det primärt grundläggande kännetecknet för *place* är således den levande kroppens roll (a.a.). Vi kan jämföra med den franske sociologen Pierre Bourdieu (1977) och hans habitusbegrepp, som också betonar vikten av kroppen och praxis. Han menar att människans habitus präglas av miljön hon lever i. Men till skillnad från Casey talar inte Bourdieu om människans lust att placera kulturen, utan hans ingång är människan och snarare hur hon påverkas av sin omgivning, men också att hon kan förändra sitt habitus – det finns en dynamik, ett samspel (a.a.). Ett andra grundläggande drag är att platser samlar saker, erfarenheter och historier, och är därför fulla av minnen och förväntningar (Casey 1996).

Rather than being one definite sort of thing – for example, physical, spiritual, cultural, social – a given place takes on the qualities of its occupants, reflecting these qualities in its own constitution and description and expressing them in its occurrence as an event: places not only are, they happen (Casey 1996: 27).

Det finns något universellt och allmängiltigt med *place* och det är att kultur existerar mer konkret på platser än i det tänkta och representerade. Det är ett faktum att själva odlandet eller brukandet måste ske någonstans. Men denna medfödda lust att placera kulturen har man missat, när man betraktar kultur som något strikt observerbart eller som symboler. Enligt Casey är det dags att åter sätta kulturen på plats. Kultur är att bebo en plats och att bruka och odla den, ta ansvar för den och sköta den omsorgsfullt. I denna bruksprocess bildas genuin, lokal kunskap och erfarenhet, en kunskap om platsen erfaren med hjälp av kroppen (a.a.). Det är ungefär så jag tänker mig samspelet mellan gemenskap (*community*) och det fysiska landskapet, som Olwig (1996) skriver om. En skillnad är att Olwig lyfter fram samhällsfrågorna, i form av hur mänskliga gemenskaper samspekar med sin omgivning, och vad som händer när samspelet bryts eller förändras när marken/naturrensen betraktas som en råvara, som kan inmutas, ägas och exploateras.

Casey vill komma bort från dikotomier. Han framhåller att *place* dekonstruerar motsatspar, som subjekt och objekt, själv och annan, tanke och kropp, inre och yttre, förnimmelse och fantasi samt inte minst natur och kultur, i det att *place* innehåller båda samtidigt.

Kreativitet och behov av skapande verksamhet

Arkitekt Lena Jarlov (1982) har i sin avhandling funnit att människan är en varelse med en inneboende lust och förmåga att skapa och med ett grundläggande behov att få forma och påverka sin närmsta omgivning. Denna skapande förmåga och uppfinningsriktighet är en viktig del av människans särart (a.a.: 167). Människan ”formar själv och förändrar ständigt sin omvärld samtidigt som hon erfar och lär sig och själv förändras och utvecklas ytterligare i en aldrig upphörande process” (a.a.: 168).

Jarlov identifierar problemet att människans behov av och förmåga till skapande verksamhet är en försummad dimension i samhällsplaneringen (a.a.: 12). De flesta är hänvisade till sin fritid för att kunna odla sin skapande förmåga (a.a.: 81). Således är det i boendemiljön som behovet är störst att tillgodose och ge utrymme och möjlighet för skapande verksamheter, men denna möjlighet saknas ofta i flerfamiljshusområden.

Jarlov har intervjuat människor som flyttat till villa eller radhus eller skaffat fritidsbostad för att fly från de planerade, storskaliga flerfamiljshusområdena. Studien visar att möjligheten att kunna göra eget arbete med hus och

trädgård är ett viktigt motiv för flytten eller flykten. Det handlar om att få möjlighet att påverka och forma sin närmsta omgivning, att få känna sig fri att ta egna beslut och själv styra över sin aktivitet samt att få lov att tillägna sig en plats och sätta spår i tillvaron. Andra kvaliteter som framhålls är frisk luft, natur och grönska. Dessa kvaliteter sammantaget är uppenbart värt mer för de intervjuade än funktionella och välutrustade lägenheter. Jarlöv har funnit en utbredd vantrivsel i de välplanerade flerfamiljshusområden, som de intervjuade bor i eller har bott i (a.a.).

En viktig orsak till vantrivsel i flerfamiljsbostadsområden är bristen på möjligheter till skapande verksamheter (a.a.: 168). Denna brist har, enligt Jarlöv, sin orsak i funktionalismen, som ännu präglar vårt sätt att planera, och dess funktionsuppdelning av rummet. Eftersom det i den för funktionalismen bakomliggande teorin förutsattes att människorna skulle få sina behov av skapande verksamhet tillgodosedda i arbetslivet blev bostadsområdenas främsta syfte att tillhandahålla kommersiell, social och kulturell service samt rekreation och återhämtning. Planerarna försåg människor med bekväma och lättskötta bostäder (a.a.: 169). Funktionalismens boendemiljö är således planerad och byggd med tanken att vår kreativa förmåga ska få utlopp i arbetet och därför inte behöver plats i bostads- och fritidsmiljön.

Tyvärr har inte arbetslivet utvecklats som funktionalismens teoretiker förutsatte, utan många är hänvisade till sin fritid för att få utlopp för sin skaparlust (a.a.: 27). När kreativiteten koncentreras till fritidsverksamheter och hobbies går samhället och arbetslivet miste om människornas skapande förmåga och den potential som finns däri (a.a.: 41), liksom den kreativitet som kan leda till nya handlingsmönster i riktning mot hållbar utveckling. Den funktionalistiska planeringsteorin, har enligt Jarlöv, "kollapsat som ett kort-hus".

Jarlövs (1982) förslag är att låta bostadsområdenas invånare tillägna sig sina närmsta omgivningar genom att odla trädgårdar och bygga små stugor, vilket kan betecknas som en förnyelse och utveckling av den traditionella koloniträdgårdsrörelsen. Också Bergqvist (Bergquist 1989; Bergquist 1996) framhåller trädgårdens betydelse för folk i flerfamiljshus samt kolonirörelsens roll. Jarlöv pekar på att det i bostadsområdena finns gott om outnyttjad, lämplig mark. Hon påpekar också vikten av att väsentligt öka frihetsgraden för brukarna jämfört med de ofta stränga bestämmelser som råder i de planerade odlingsområden som redan finns, för att göra det möjligt att själv prägla platsen.

I ett försök att konkretisera förslaget om trädgårdar, lusthus och stugor till flerfamiljshusboende identifierar Jarlöv en rad hinder för att förslaget ska kunna förverkligas. Hon poängterar att förslaget inte kan betraktas som en

universallösning på alla problem och det är inte heller någon enkelt genomförbar åtgärd. Ett problem eller hinder utgörs av det faktum att denna typ av trädgårdsverksamhet inte har någon hög status, varken bland planerare eller bland allmänhet (Jarlöv 1982: 173). Jarlöv argumenterar för att det behövs konkreta experimentanläggningar som förebilder för att inspirera de boende att börja tillägna sig sin omgivning, och som platser där man kan prova sig fram (a.a.: 177). Sådana här möjligheter att vara aktiv i sitt bostadsområde kan bidra till en större gemenskap mellan invånarna.

Jarlöv uppmärksammar också estetiken och menar att om de boende tillåts att sätta sin egen prägel finns förutsättningar att få en rik och spännande miljö. Hon påpekar att "för arkitekten måste uppgiften vara att skapa förutsättningar för människors kreativitet att ta sig estetiska uttryck och stimulera den men inte styra eller hämma den" (a.a.: 178).

Gemenskaper och bruk formar landskapet

Olika landskapsuppfattning ger olika samhällsutveckling

För att få perspektiv på samhällsutvecklingen och möjligheten att uppnå hållbar utveckling vill jag fördjupa mig i skillnaderna mellan de två olika typerna av landskapsuppfattning som Olwig (2005a) definierar, och grunderna till varför de är olika, även om de kan finnas båda samtidigt, i olika grad, i ett fysiskt rum. Det ena har formats, liksom plats i Caseys förståelse, genom bruk, sedvänja och hävdvunnen lag, det substantivistiska landskapet, *the landscape of "customary" law*, det andra har formats av en strävan efter en universell, rationell rättvisa, *the landscape of "natural" law* (Olwig 1996, 2005a). De två landskapen, eller snarare sätten att se på rättvisa och moral, ger olika samhällsutveckling; en samhällsutveckling baserad på social gemenskap och historisk kontinuitet och respektive en baserad på vetenskap, styrning och makt.

De två olika landskapen är produkter av två olika sätt att se på rättvisa, dels en rättvisa med rötter i konvention och vedertaget bruk, där gammal hävd och lokal sedvänja (*custom*), blir allmän lag och rättspraxis, *common law*. Dels en rättvisa inspirerad av fysikens och geometriens naturlagar, som varit förebild för vetenskapsmäns och statsmaktens vilja att finna "naturliga" lagar, "*natural" law*, som ger en rättvis rättvisa med samma styrka överallt (universellt), vilken inte ska vara beroende av att man kommer överens i konventioner (Olwig 2005a).

Common law är platspecifik, har en kontinuitet mellan förr och nu och har växt fram genom generationers bruk av gemensamma användningsrätter. Under Upplysningstiden framhölls *natural law* som idealet, "*which is inspired*

by the timeless and placeless mathematical and geometrical principles that govern natural science, and which are characteristic of Newton's absolute space" (a.a.: 300).

Den "naturliga" rättvisan är kopplad till förnuftet och intellektet, och gör anspråk på att vara universell. Den hävdvunna lagen har däremot sina rötter i praktiken och förbises lätt eftersom den är knuten till plats och tid och därmed varierar. Praxis och sedvänja har fördelen att vara flexibla och kunna förändras i takt med tiden och nya omständigheter (a.a.).

Konsekvensen är att olika landskapsuppfattning innebär olika förhållningssätt till natur- och humanresurser och ger olika samhällsutveckling. Det är också så att det ena landskapet speglar ett underifrånperspektiv, precis som den självorganiserade trädgården, och det andra ett uppifrånperspektiv.

Olwig understryker att ingen av de två uppfattningarna om landskapet är tillräcklig i sig själv. De representerar olika tänkesätt och principiella situationer, som kan verka oförenliga, men trots allt kan samexistera i formandet av ett demokratiskt samhälle (a.a.: 318). Dock har den substantivistiska landskapsynen trängts undan successivt under de senaste århundradena (Casey 1996; Olwig 1996; Olwig 2005a) och dess potential är idag förbisedd. Den förbisedda synen behöver lyftas fram för att uppnå en balans mellan synsätten, då båda behövs och kan komplettera varandra (Olwig 2005a: 318).

Substantivistiskt landskap

För att beskriva och förstå vad fenomenet självorganiserad trädgård uttrycker, betyder och innebär är det angeläget att anknyta och relatera till det hävdvunna landskap av *customary law* som Olwig benämner substantivistiskt landskap (*the substantive landscape*), vilket han belyser och definierar utifrån en historisk analys och tolkning av landskapsbegreppets utveckling (Olwig 1996). Det ger perspektiv på vilka mekanismer eller dynamiska krafter som är grunden för ett platsskapande i den självorganiserade trädgården.

Den substantivistiska landskapsuppfattningen har, som nämnts, successivt trängts undan och ersatts av den idag dominerande synen på landskapet som något man betraktar. Olwig argumenterar för och visar på betydelsen av ett återupprättande av en mer substantivistisk förståelse av landskap, det räcker inte att se landskapet som ett sceneri (a.a.).

Such an understanding recognizes the historical and contemporary importance of community, culture, law, and custom in shaping human geographical existence – in both idea and practice (Olwig 1996: 645).

Olwig visar att det finns ett samspel mellan den mänskliga gemenskapen (*community*) och det fysiska landskapet, som är mänskligt kulturbetingat. Ett sådant samspel mellan människa och miljö är kännetecknande för ett sub-

stantivistiskt landskap och för *place* (a.a.). Det finns en stark koppling mellan gemenskaper (*communities*) och *place* (a.a.: 632). Samspelet, som utvecklas successivt, vilar på regler som vuxit fram genom lokalt självstyre och sedvänja (a.a.). Sedvänja eller praxis bygger på dagligt praktiserande och etableras efter hand genom långvarigt brukande. Genom detta utvecklas en hävdvunnen lag, som representerar "*the expression of particular local and national communities and their use rights to those lands*" (a.a.: 634). Det är intressant att notera att orden bruk och brukar betyder både vana och odling, liksom ordet hävd har både en juridisk och en lantbruksmässig betydelse.

Om vi jämför den självorganiserade trädgården med det som karakteriserar det substantivistiska landskapet är det många drag som är gemensamma; det platsspecifika samt samspelet mellan den mänskliga gemenskapen och det fysiska landskapet. Likaså att det i den dagliga praktiken utvecklas en sedvänja och praxis och att det handlar om lokalt självbestämmande över en gemensam användningsrätt.

Geometriskt space och sceniskt landskap

Det andra landskapet, som är inspirerad av fysikens och geometriens naturlagar, är det idag dominerande. Det "naturliga" eller sceniska landskapets dominerande ställning började anta sin form under Renässansen, i Italien. Där utvecklades en centralstat, som hade för ögonen att föra fram en slags universell rättvisa. Statsmännen inspirerades av den samtida utvecklingen av geometrin och centralperspektivet, vilka fick tjäna som ett linjalrakt, kontrollerat och mätbart ideal. Staten började mäta upp och kartlägga landet, vilket utfördes av "*a growing army of statisticians, cartographers and bureaucrats*" (Olwig 2005a: 314). Genom uppmätning, kartläggning och uppstyckning förvandlades allmänningarna till enskild mark. De fyrkantiga egendomarna var lätta att mäta, värdera, sälja och beskatta. Karteringen ledde också till ett nytt sätt att se landskapet som ett sceneri (Cosgrove 1984, 1993; Olwig 1996, 2005a).

Under Upplysningstiden fick den "naturliga" lagen, "*natural*" law, en förnyad aktualitet, då vetenskapsmän och statsmän ville uppnå den rättvisa lagen som skulle behandla alla lika, liksom visionen om idealstaten som styrdes av dessa lagar. Vetenskap och absolut monarki gick hand i hand. Newtons absoluta *space* fick stort genomslag.

Detta geometriska ideal har miljömässiga och sociala kostnader än idag. En följd av köpande och säljande av mark blir brist på kontinuitet och respekt. Om ägaren överutnyttjat och uttömt resurserna på sin mark, så kan han lätt lämna den och köpa nytt på ett annat ställe (Jackson 1979; Olwig 2005a).

Ett rationellt, genomtänkt *space* ligger också som ett rutnät under uppfattningen att landskapet är en scenbild. Denna uppfattning att landskapet är ett sceneri, en bild och ett visuellt utsnitt importerades till England under tidigt 1600-tal från den italienska utvecklingen under 1500-talet. Centralperspektivet som användes i såväl konst som teater spelade en stor roll. Det sceniska teaterlandskapet användes som förebild för det estetiska formandet av det engelska landskapet. Så, grundat på rationell, rumslig geometri skapades ett sceniskt parklandskap, den engelska landskapsparken, samtidigt som det gamla, hävdvunna landskapet raderades ut (Olwig 1996). “*It was in this landscaped environment that the educated classes learned to see all the world as a scenic resource*” (Olwig 2002a, 117). Synen på landskapet som ett sceneri spred sig, och med den följde uppfattningen om landskapet som en objektifierad resurs, redo att tas i anspråk och exploateras.

Allmänningar, sedvänja och moral

Liksom Casey (1996) intresserar sig Olwig för den lokala praktiken. Han belyser de informella strukturer som skapas av människor som agerar tillsammans på en specifik plats. Det är intressant att ställa den självorganiserade trädgården i relation till sedvänja, *custom*, och allmänningar, *commons*. Sedvänja växer fram när individer, genom att använda sina kroppar i praktiskt arbete, ger konkret form åt t.ex. en gemensam trädgård eller, som var vanligt förr, en allmänning. Genom dagligt bruk utvecklas en vana och en praxis (Olwig 2005a).

En byallmänning är en plats där generationer av jordbrukare och bybor haft gemensam brukningsrätt och bygger således på sedvänja. Ofta var det också här byinvånarna möttes för att överlägga om angelägenheter som rörde byn. Många allmänningar har övergått till att vara allmänna parker (a.a.). En viktig skillnad är dock att i parkerna är medborgarna inte aktiva formare längre, utan en kommunal förvaltning ansvarar för parkens skötsel och drift. Men i den självorganiserade trädgården kan man dra nytta av de fördelar som medborgarnas eget brukande och formande ger.

I brukandet av gemensamma resurser uppstår, förutom sedvänja, en moral. De två är starka krafter som kan bygga gemenskap och samhällen (a.a.). Ordet moral härstammar från latinets *moralis*, som betyder sedvänja (*custom*) (a.a.). Sedvänja har en förmåga att skapa gemensamma moraliska värderingar.

It is the moral behaviour that arises through the sharing of common resources which has the greatest effect in building communities because it is rooted in the habitus of practice, to use Pierre Bourdieu's term (Bourdieu, 1977). The fear of the laws of the Hobbsian state (centralstat min anm.) can never be as effective as a community's mutual restraint and social control. Likewise the morality engendered through practice's habitus speaks

to the individual in a way that the generalized ethical abstractions of the philosopher cannot (Olwig 2005a: 318).

En gemensam allmänning indikerar ett lokalsamhälle (*community*) som är grundat på gemensamma moraliska värderingar. Den enskilde identifierar sig med det gemensamt överlagda, vilket motiverar en moralisk känsla och solidaritet för det gemensammas bästa. Man frammanar inte lika lätt en moralisk förpliktelse i ett samhälle som bygger på generaliserade abstraktioner (a.a.). Här finner vi en viktig hörnsten för vilken typ av samhälle vi får och hur dess medborgare förhåller sig till t.ex. resursutnyttjande och miljöproblem.

Socialantropologen Ann-Kristin Ekman (1991) har studerat lokal och regional utveckling i olika geografiska kontexter, främst landsbygdsområden. Hon menar att man kan förstå stora skeenden i samhället genom att undersöka livet i den lilla skalan. Lokal förankring och lokal kunskap och självmedvetande (*local consciousness*) är enligt Ekman viktiga förutsättningar för utveckling av lokal gemenskap, identitet och platskänsla, vilket i sin tur kan lägga grunden för en djupare insikt i hur kommuner och regioner utvecklas över tid (a.a. s.15).

Jordklotets organiska sätt att forma sig

På motsvarande sätt som Olwig har ökat förståelsen för landskapsbegreppets olika innebörder, så har han analyserat olika betydelser i naturbegreppet. Även detta är relevant för att förstå den självorganiserade trädgårdens natur i förhållande till andra fenomen och uttryck i samhället. Vår natursyn har på motsvarande sätt som vår landskapssyn implikationer för våra möjligheter att uppnå hållbar utveckling.

Det samtida naturbegreppet, dvs. den i samhället dominerande natursynen, betonar urkrafterna i de olika naturelementen, vilket medför att jordens organiska sätt att forma sig förbises till förmån för landskapet som natursceneri och visuellt utsnitt. Samtiden ser på naturen som ett objekt, där människans prägel har skalats bort (Olwig 1995). Det innebär att se på naturen som en vacker vy eller bild istället för som en livgivande, generativ process. Det förstnämnda tar sig två uttryck; antingen att man ser naturen som råmark, embryonisk, redo att tas i anspråk och exploateras; eller att man ser naturen som en vacker, oförstörd vy, som man vill bevara och skydda. Båda uttrycken förbiser jordklotets organiska sätt att forma sig.

För att råda bot på detta föreslår Olwig att vi återupptäcker den andra betydelsen i naturbegreppet. Kan vi finna ett uttryck för en sådan betydelse i den självorganiserade trädgården? Det innebär en syn på naturen som ett livgivande samspel mellan människa och naturmiljö (a.a.). Olwig exemplifierar med en beskrivning av bygemenskapen som fanns förr, i Yosemite i

USA, kring den gemensamma bruksrätten över bäck och ängar, som får stå som en slags idealsymbol för det naturliga. Bäckerna och ängarna är avgörande såväl för jordens bördighet och byns försörjning, som för att det utvecklas en gemenskap, vilken behövs för att invånarna ska kunna ta hand om de gemensamma resurserna på ett rättvist och hållbart sätt (a.a.). Detta exempel är samtidigt en bild av ett praktiserat substantivistiskt landskap, av samspelet mellan *community* och det fysiska landskapet.

Att skriva och läsa landskapet

Spirn (1998) framhåller, liksom Tuan, Casey och Olwig, att det finns ett i kulturen inbyggt dynamiskt samspel mellan människor och plats. Landskapet som språk ”recovers the dynamic connection between place and those who dwell there” (a.a.: 17). Hon beskriver landskapet som ett språk och ett sätt för mänskligheten att uttrycka sig. Landskapet som språk, *the language of landscape*, kännetecknas av ett kreativt formande av alltifrån trädgårdar till hela regioner (a.a.). Det handlar om vårt ursprungliga språk.

Landscape was the original dwelling; humans evolved among plants and animals, under the sky, upon the earth, near water. Humans touched, saw, heard, smelled, tasted, lived in, and shaped landscapes before the species had words to describe what it did. Landscapes were the first human texts, read before the invention of other signs and symbols (Spirn 1998: 15).

Spirn framhåller vidare att landskap förenar människor och plats. Prefixet *land* betyder både en plats och folket som bor där, *skap* (*scape*) betyder att forma (Olwig 1996: 633; Spirn 1998: 16). Landskapet är “*a literature of lived life*” (Spirn 1998: 81) och innebär ett “*dynamic weaving of a fabric of stories*” (a.a.: 133). Landskapet är det med avsikt formade, det sinnliga och estetiska och inlagrat i kulturen.

I linje med beskrivningen av landskapet som ett språk, talar Spirn om landskapets dialekter och grammatik och att man kan följa eller bryta mot reglerna. Den som har känsla för platsens dialekt komponerar medvetet eller omedvetet, avsiktligt eller oavsiktligt, men på ett medverkande sätt, en mening i landskapet. Men bryter man mot reglerna blir resultatet rotväliska och ett landskap utan mening (a.a.: 182). Detta kan liknas vid det Tuan (1974) skriver om *sense of place*. Att ha en känsla för platsens dialekt är det man har i Olwigs (2005a) “*customary*” *landscape*, medan rotväliska lätt uppstår i det “*natural*” *landscape*, som inte tar hänsyn till samspelet mellan gemenskaper och det fysiska landskapet.

Som något av en röd tråd genom Spirns engagemang och arbeten går hennes undersökning av hur man kan kombinera ett *top-down*-perspektiv

med ett *bottom-up*-perspektiv med avseende på stadsplanering och framväxt av gemenskap. Eftersom mitt arbete tar utgångspunkt i en begreppsmodell som inbegriper just dessa två perspektiv och ett möte dem emellan, är Spirns erfarenheter intressanta och användbara när jag analyserar och tolkar samarbetet mellan brukare och kommun i den självorganiserade trädgården. Också det faktum att det handlar om praktiktäna forskning gör det intressant för mig att anknyta till.

Ett exempel är arbetet i Mill Creek, en av de fattigaste och mest nedgångna stadsdelarna i Philadelphia i USA. Spirn visar hur landskapets grammatik sedan länge var ignorerat och hur det påverkar livet och utvecklingen i stadsdelen. Stadens planeringsinstanser hade mer eller mindre gett upp och lämnat stadsdelen åt sitt öde med förfall och fri utveckling. Detta leder, enligt Spirn, till en orättvisa, som blir resultatet när man ignorerar de naturliga processerna och när stadsplanerarna och makthavarna fokuserar på en stadsdels problem utan att se de resurser och möjligheter som faktiskt finns (Spirn 2005).

Spirn betonar betydelsen av att kunna läsa sin stadsdels landskap, vilket hon kallar *landscape literacy* (a.a.). Att kunna läsa landskapet innebär att kunna se såväl problemen på platsen som dess resurser i form av mänskligt och landskapligt kapital. Att ha kunskap om sin sociala och landskapliga omgivning gör att man känner sig hemma och stolt över sitt kvarter och sin stadsdel. Det är också viktigt att ha möjlighet att forma och prägla sina närmsta omgivningar (a.a.). I den självorganiserade trädgården ges möjlighet för brukarna att lära sig att läsa sin stadsdels landskap och dess förutsättningar. Lawson (2005) har undersökt *community gardens* i USA och visar hur trädgårdsrörelsen i städerna fungerar som ett medel för stadsborna att återknyta banden och den direkta kontakten med jorden och dess bördighet, som en gemensam resurs.

Vidare kommer Spirn fram till att förmågan att läsa landskapet är ett verktyg att upptäcka och ställa till rätta de orättvisor som växt fram när landskapets grammatik ignorerats, vilket kan ske genom vidsynt stadsplanering och utvecklandet av gemenskap.

To read the landscape is also to anticipate the possible, to envision, choose and shape the future: to see, for example, the connections between buried, sewerred stream, vacant land and polluted river, and to imagine rebuilding a community while purifying its water (Spirn 2005: 400).

Konventionell uppifrånplanering (*top-down*) hade inte fungerat bra i Mill Creek. Å andra sidan, genom att nalkas problemen uteslutande från ett nerifrånperspektiv (*bottom-up*) skulle man troligen missa de övergripande plane-

ringsproblemen. Inom projektet utvecklades ett sätt att kombinera den vittomfattande överblicken med ett gräsrotsperspektiv, genom att myndigheten och stadsplanerarna fick huvudansvaret för att återställa vattenkvaliteten medan stadsdelsinvånarna fick huvudansvar för att återuppbygga gemenskapen (*community*) (Spirn 1998; Spirn 2005).

I projektet ingick att skapa förutsättningar och plats för *community gardens* i Mill Creek. Dessa trädgårdar fungerade som sinnebild för projektet och gav konkret form åt dess mål. I *community gardens* utvecklas en gemenskap där brukare samspelar med varandra och med det fysiska landskapet. Trädgårdsbrukarna utvecklar en förståelse och respekt för naturprocesser, en kunskap som vore värdefull att ta tillvara i stadsplaneringen (Spirn 1998).

Vardaglig praktik skapar spår och avtryck i det offentliga rummet

Självorganisering

Olsson (2008) uppmärksammar den skaparkraft som kommer till uttryck i aktiviteter och projekt som organiseras och genomförs på gräsrotsnivå, dvs. av stadsborna själva, i det offentliga rummet. Vidare uppmärksammas hur detta kan öka invånarnas inflytande och deltagande i formandet av stadens utveckling samt hur detta bidrar till skapandet av nya urbana rum och platser. Hon har valt att kalla fenomenet självorganisering, vilket hänvisar till ”aktiviteter och verksamheter som initierats och förverkligats ”underifrån”, dvs. av stadens invånare själva” (a.a.: 219). Begreppet självorganisering är lämpligt att använda för att beskriva mina fall.

Olsson inkluderar verksamheter inom den privata sektorn i begreppet (a.a.: 219), då huvudsyftet är att särskilja verksamheter som sker mer eller mindre självständigt i relation till den offentliga sektorn och myndigheter (a.a.: 9). Utgångspunkten för mina studier är, liksom för Olsson, självorganiseringens relation till myndigheter. Olsson konstaterar att självorganisering är ”inte helt och hållet autonom”, på så sätt att den är ”beroende av olika faktorer i den sociala och rumsliga kontexten” (a.a.: 236).

Självorganiserade verksamheter och aktiviteter är ofta nyskapande och har det gemensamt ”att de initieras och till övervägande del genomförs med hjälp av egen kraft, något som ofta innebär att ta sig fram på vägar som inte är utstakade och etablerade” (a.a.: 219).

Olsson har studerat två fall av självorganisering, småbutiker och en fotbollsturnering, i Rinkeby. Fallen vittnar om en förmåga att förverkliga sina idéer och drömmar i rummet, ”trots knappa resurser och trots avsaknad av strategiska förutsättningar” (a.a.: 230). Bakgrunden till självorganisering är ofta en vilja ”att motverka och kompensera för sociala och ekonomiska

ojämlikheter” (a.a.: 240). Olsson påpekar att det inte är alla förunnat att ha tillgång till ”materiella resurser”. Hon hävdar att offentliga rum ”därför spelar en viktig roll som rumsliga resurser att bruka i detta syfte” (a.a.: 230).

Olsson introducerar begreppet *den självorganiserade staden*, vilket är ett uttryck för en strävan ”underifrån”. Denna strävan innebär ofta en kamp med små resurser och utan fördelen av att ha en ordnad plats att vara på. Initiativtagarna är hänvisade till att använda sin kreativitet och de resurser som finns och göra det bästa av det. Självorganisering bidrar till produktionen av staden och dess platser (a.a.: 240).

Olsson har studerat fenomenet självorganisering ur ett rumsligt perspektiv. Det handlar om initiativ, där initiativtagarna vill bli mer delaktiga i stadens utveckling. Enligt Olsson kan sådana initiativ betraktas som viktiga exempel på en strävan efter det Henri Lefebvre kallar ”rätten till staden” (a.a.: 219). I Lefebvres verk *The Production of Space* (1991) betonar han att verkligt deltagande får man när invånarna har möjlighet att påverka utformningen av rummet, att delta i produktionen av rum.

Olsson har fokus på det materialiserade rummet liksom på det offentliga rummets potential som rumslig resurs för självorganisering (Olsson 2008: 220). Att ha fokus på det materialiserade innebär att man erkänner kroppens betydelse. Även Mattias Kärrholm argumenterar för det kroppsligas betydelse och talar om ”beständiga materiella egenskaper”. Han framhåller att allt inte kan förklaras eller förstås som representationer eller sociala konstruktioner och praktiker (Kärrholm 2004: 201–203).

I sin diskussion om självorganisering tar Olsson utgångspunkt i Lefebvres (1991) begreppspar appropriation och dominering samt i den franske historikern och antropologen Michel de Certeau (Certeau (de) 1984) begreppspar taktik och strategi. Olsson gör en utförlig genomgång av Lefebvres och de Certeaus teorier i ett rumsligt perspektiv. Enligt Lefebvre (1991) representerar begreppen dominering och appropriation två helt olika former för rumslig produktion. Dominering innebär att ”rummet utformas som ett produktivt system utan större hänsynstagande till vare sig naturen eller människors välbefinnande”. Den moderna stadens ”funktionsuppdelade och rationaliserade landskap där utrymmet minimerats för icke planlagda aktiviteter och verksamheter” är ett exempel på produktionsformen dominering. Den moderna staden består av rum som är både dominerade och dominerande (Olsson 2008: 220) och ”där känslan för staden som ett kollektivt verk har gått förlorat”. Invånarna har ”tillgodosetts med en plats att bo, men lider av en brist på möjligheten att bebo” (a.a.: 67).

Genom vetenskapen och teknikens utveckling har det blivit ”möjligt för människan att dominera över naturen och på ett industriellt sätt utnyttja dess

resurser”, men även människor är i detta system dominerade (a.a.: 62). Naturen betraktas som ett objekt som kan bemästras. Lefebvre är starkt kritisk till den moderna staden och att vardagslivet till stor del ”stys av institutioner från ovan”. Invånarna måste göra staden till sin egen, de måste appropriera den (a.a.: 56).

Appropriation innebär ett rumsligt skapande som är domineringsens raka motsats (Lefebvre 1991). Appropriation innebär att tillägna sig ett rum och göra det till sitt, dock inte i meningen att äga, utan i ett kollektivistiskt perspektiv. I appropriationen finns en potential ”att frigöra människor från det abstrakta rummets dominerande och återskapa staden som ett kollektivt verk”, varmed invånarna återfår ”rätten till staden” (Olsson 2008: 68). För att uppnå verklig förändring måste appropriationen förmå att producera sitt eget rum, såväl i ett socialt som i ett materiellt avseende. Det nya rummet måste också anta mer eller mindre stabiliserad form (a.a.: 221). En självorganiserad produktion av rum är en form av appropriation.

I de Certeaus verk *The Practice of Everyday Life* (Certeau (de) 1984) lyfter han fram de vardagliga göromålen och menar att de skapar spår och sätter någon form av prägel eller avtryck i det offentliga rummet. Med andra ord en slags appropriation. Han menar att det som i vanliga fall betraktas som ett slags passivt bruk eller konsumtion faktiskt innebär ett skapande. Taktik är Certeaus benämning på denna praktik, och avsikten är att lyfta fram sätten att göra, dvs. sätten att använda, bruka eller konsumera (Certeau (de) 1984; Olsson 2008: 72). Med begreppet taktik vill de Certeau betona att det finns rumslig praktik som påverkar utan att resultera i stabila materiella rum. Taktikens motsats är strategin, som kan jämföras med Lefebvres dominerande. Det finns ”alltid en möjlighet till taktiker, dvs. till att utnyttja potentialen att appropriera rum” (Olsson 2008: 221). Det finns således alltid en möjlighet att bryta dominerande.

Olsson skiljer mellan vad hon valt att kalla taktisk respektive strategisk appropriation (a.a.: 85). På så sätt kombinerar hon och drar nytta av både Lefebvres och de Certeaus begreppspar. Lefebvre menar att appropriation som leder till stabiliserade rumsligheter är nödvändig för att uppnå verklig förändring, vilket Olsson kallar strategisk appropriation. Å andra sidan finner Olsson taktikbegreppet intressant för att visa potentialen i det hon kallar taktisk appropriation, vilket innebär att appropriera ett rum utan att upprätta en ordnad plats (a.a.: 88). Strategisk appropriation är av ”mer permanent och stabil karaktär” medan taktisk appropriation är av ”mer temporär och mobil karaktär”. Definitionen dem emellan är relativ (a.a.: 222-223).

Olsson föreslår att vi inte ska betrakta appropriation som domineringsens raka motsats. Jag håller med henne att det inte är någon tydlig dikotomi.

Olsson påpekar dock att Lefebvre med begreppet dominering ”främst avsåg det rationaliserade stadslandskapets strukturella förhållanden, vilka han förknippade med explicit maktutövning” (a.a.: 226).

Dock kan en appropriation, som i fallet med småbutikerna, uppfattas som ett hot mot det offentliga rummets status som offentligt (a.a.: 230). Men ”inget rum, inte ens det offentliga rummet, är lika tillgängligt för alla”, utan det offentliga rummet är ”färgat av de ojämlika maktrelationer som råder i samhället” och förutsätter s.k. normaliserad användning. Det offentliga rummet är inte objektivt eller neutralt även om det ofta framställs och uppfattas som det (a.a.: 231). Geografen Don Mitchell (2003) menar till och med att det offentliga rummet görs offentligt genom appropriation. Olsson formulerar det, utifrån Mitchell, som att ”det offentliga rummet är/bör således vara produkten, eller snarare det kollektiva verket, av kontinuerliga appropriationer” (Olsson 2008: 101-102).

Mitchell (2003) framhåller möjligheten att praktisera demokrati som det viktiga, oavsett om marken är privat eller offentligt ägd. Det kan ske på gator eller i parker. Han bygger sitt resonemang bl.a. på exemplet *People's Park* i Berkeley i USA, en park med offentlig status men på privatägd mark. Parkens politiska betydelse som ett offentligt rum vilar på dess status som en ”tagen” plats. Genom att tillägna sig eller ta över en offentlig plats kan sociala rörelser göra sig representerade inför en större publik (a.a.: 152). Denna typ av ”tagna” platser blir alltmer ovanliga i takt med den ökade privatiseringen i samhället i form av *gated communities*, gallerior samt det Mitchell (2003: 152) benämner ”disneyfying” av det offentliga rummet. Detta påverkar vem som har rätten till staden (a.a.: 156). Marginaliserade människor och politiska rörelser stängs ute från det offentliga rummet.

Möjligheten till strategisk appropriation är en viktig drivkraft för självorganisering. Det behöver dock inte innebära att appropriationen är permanent (Olsson 2008: 228). Det finns en viktig skillnad mellan appropriation och självorganisering, vilken Olsson formulerar enligt följande:

Jag har hävdad att en viktig del av självorganisering handlar om att göra rummet till sitt: att appropriera det. Appropriation av rum innebär att man tar rummet i anspråk, tillägnar sig det och på så sätt gör det till sitt. Jag anser dock inte att begreppen appropriation och självorganisering är synonyma. Begreppet appropriation hänvisar inte enbart till aktiviteter och verksamheter vilka sker som ett slags initiativ ”underifrån”, utan till en mångfald olika processer och praktiker genom vilka människor tar något i anspråk. Appropriation kan till exempel ske omedvetet som en följd av de rutinartade handlingar man företar sig i vardagen. Självorganisering bygger däremot, enligt min

mening, alltid på en mer eller mindre målmedveten strävan (Olsson 2008: 219–220).

Det är intressant att inse att rummet utgör både en begränsning (någon annan förfogar över och dominerar rummet) och en tillgång (eftersom man alltid kan taktiskt appropriera det genom att göra). Vardagslivets praktiserande innebär möjligheter och man har chans att påverka genom att verka i rummet. Risken är förstås att man praktiserar det redan dominerande rummets regler och sociala kodex, vilket de flesta också gör, av Olsson uttryckt som att ”det dominerande abstrakta rummet reproduceras på individnivå” (a.a.: 66).

Olsson pekar på, i likhet med Jarlöv (1981), att det självorganiserade ger utlopp för och uttrycker kreativitet (Olsson 2008: 240). Likaså i likhet med Jarlöv pekar Olsson på att människors vardag präglas av den moderna stadens fragmenterade och alienerande stadslandskap. Olssons fallstudier vittnar dock om ”möjligheterna att appropriera (och ”de-alienera”) detta stadslandskap” (a.a.: 241).

Underifråninitierade urbana rörelser

Underifråninitierade urbana rörelser har studerats av bl.a. Andrew Jamison (Jamison et al. 1990; Jamison 2002) och Ulf Stahre (2002). Stahre har behandlat lokala motståndsrörelser, med exempel från 1990-talets Stockholm där organiserade protester, mot t.ex. utbyggnaden av ringvägar och exploatering av kulturhistoriskt värdefulla miljöer, bl.a. ledde till att det s.k. Dennispaketet stoppades och Brunnsvikens fick statusen nationalstadspark. Under slutet av 1990-talet förändrades de oppositionella rörelserna, från att ha framfört ett uttalat motstånd till att det blir mindre uttalat vad man protesterar mot. Fokus skiftar också från miljöfrågor till manifestering för ”rätten till staden”. Genom t.ex. gatufester vill man ta tillbaka användningsrätten till stadens gator från bilismen och kommersialismen (a.a.). Båda dessa typer av urbana proteströrelser kan, enligt Olsson, beskrivas som taktisk appropriation, som skapar andra rum, men dessa är inte stabiliserade. De representerar förgängliga rumsliga praktiker (Olsson 2008: 91).

För att skärpa bilden av fenomenet självorganiserade trädgårdar är studier om *community gardens* intressanta (Francis et al. 1984; Warner 1987; Francis & Hester 1990; Hayden 1995; Armstrong 2000; Lawson 2005). Forskning kring *community gardens* visar att program som vill stimulera gemensamma trädgårdar bör identifiera deltagarnas motiv, främja det lokala ”ägandet” och upprätthålla en flexibilitet inför förändringar. Vidare behövs en balans mellan de yttre viljekrafterna (t ex kommunen) och den lokala viljan (brukarna) (Lieberg & Schmidtbauer 2001; Lawson 2005).

Frizoner ger möjlighet att utprova olika handlingsmönster

Lieberg (1992; 1998) behandlar stadslivets landskap. Lieberg speglar ett aktörs- eller brukarperspektiv genom att ha följt och studerat ungdomars rum och rörelser i offentlig miljö. Det intressanta för mitt arbete är att den sociala dimensionen av livet i staden är i fokus liksom människans relation till den närmsta omgivningen. I människors samspel med varandra och med olika platser blir medborgarna aktörer som kan göra sig delaktiga, vilket är intressant i förhållande till mitt arbete, inte minst för att belysa förhållandet mellan underifrån- och uppifrånperspektiven.

Lieberg visar att ungdomar i tonåren har ett behov av att forma platser själva, att vara medskapare av en plats. Möjligheter till detta finner de i det offentliga rummet, där de kan ”finna frihet från de krav och förväntningar som familj, skola och föreningsliv ställer” (Lieberg 1992: 250-251), vilket ger förutsättningar att skapa något eget. Ungdomarna finner platser i den offentliga miljön som ger dem möjlighet att ”utan vuxenssyn själva kontrollera och forma sin tillvaro” (a.a.: 235). De använder det offentliga rummet på ett aktivt och kreativt sätt. Jag finner det intressant att fördjupa mig i hur detta går till, då möjligheten att tillägna sig en del av det offentliga rummet för att skapa sitt personliga avtryck är en bärande del i den självorganiserade trädgården, men något som i samtiden är ovanligt bland vuxna. Det är intressant att lägga märke till att den tillsynes medfödda lusten att självorganisera sig och skapa något eget tillsammans med andra på en gemensam plats, utan att vara styrda ovanifrån av myndigheters begränsande normer och regler, kommer till uttryck i ungdomsåren, men sedan undertrycks tämligen snabbt. Hos de flesta vuxna är den reglerad och hårt tillbakahållen av konventioner och samhällets vedertagna normer.

Lieberg pekar på att ungdomarna gärna vill inrätta frizoner i det offentliga rummet, platser där de kan ”råda över sig själva” och där ”andra regler och normer än de som erbjuds av de vuxna” kan gälla (a.a.: 123). Liebergs definition av frizon bygger på Roos (1986) och omfattar dels en fysisk/rumslig dimension, dels en social dimension eller handlingsdimension (Lieberg 1992: 123). För ungdomarna handlar det om en ”frigörelse från krav och förväntningar från omgivningen”, vilket ger ”möjligheter att på egen hand utprova och experimentera med olika handlingsmönster” (a.a.: 236-238). Kopplingen mellan frizon och möjlighet att utprova handlingsmönster ger mig insikt om hur jag kan förstå det som sker i den självorganiserade trädgården.

Lieberg definierar begreppet handlingsmönster, vilket är en vidareutveckling av Webers begrepp om social handling, som definierats som individers meningsbärande förhållningssätt till varandra (Weber 1983, citerad i Lieberg

1992). Handlingsmönster utvecklas i ett förlopp som är socialt betingat (Lieberg 1992: 224), vilket är en väsentlig kunskap för mitt arbete.

Praktikens logik

För att få ytterligare perspektiv på praktikens och handlingens betydelse har jag låtit mig inspireras av Bourdieus tänkande. Utmärkande för sociologen Bourdieu är hans patos för att dekonstruera eller utmana missvisande dikotomier, som t.ex. den akademiska åtskillnaden mellan teori och praktik. Teoretikerna vill gärna se att praktiken grundar sig i teorin (Bourdieu 2005). För att utmana detta snäva, akademiska synsätt skrev Bourdieu sin brett uppmärksammade teori om praktik (Bourdieu 1977). Bourdieus teori om praktik bildar grunden för habitusbegreppet, som han behandlar i flera olika verk (Bourdieu 1980).

Habitus konstitueras eller grundas i praktiken och kan beskrivas som känslan av social klass och tillhörighet, kopplat till kapital och makt (a.a.). Hillier och Rooksby (2005) skriver att habitus är en känsla av ens egen (och andras) plats och roll i den värld vi lever i. Habitus är det konkreta uttrycket eller den införlivade känslan av social klass, vilket påverkar vårt handlande och interagerande med platser och människor.

I en introduktion, som skrevs 2002, i boken *Habitus: A Sense of Place* ger Bourdieu sitt bidrag till att blåsa nytt liv i och vidareutveckla begreppet habitus. Han framhåller att habitus-begreppet är viktigt för att förstå mänskligt handlande och gör följande definition.

The definition of habitus as a system of dispositions, that is of permanent manners of being, seeing, acting and thinking, or a system of long-lasting (rather than permanent) schemes or schemata or structures of perception, conception and action (Bourdieu 2005).

I introduktionen reflekterar Bourdieu tillbaka och säger själv att han nu föredrar ordet disposition (läggning, fallenhet), som är mer bekant och mindre exotiskt än habitus, och att det är viktigt för att ge en mer konkret uppfattning av vad habitus är och påminna om att begreppet innebär en filosofi för handlande och praktik (a.a.).

Habitus liknar det som kallas karaktär, men med en viktig skillnad, nämligen att habitus inte är naturligt eller medfött, det är en historisk produkt, en uppsättning av förvärvade egenskaper, som formats av sociala villkor. Eftersom habitus inte är medfött utan en produkt av historia, i form av social erfarenhet och utbildning, så kan det förändras genom nya erfarenheter och utbildning (a.a.). Habitus eller disposition/läggning är långlivad, det tenderar att bestå och även reproducera sig, men det är inte evigt. Även om det är

mycket svårt, så är det möjligt att förändra habitus genom en process för större medvetenhet och användande av pedagogiska verktyg (a.a.).

Habitus handlar inte bara om repetition, vilket skiljer det från att utveckla en vana. Det är ett dynamiskt system av dispositioner, som samspelar med varandra. En persons habitus är relaterad till hans eller hennes personliga historia. Habitus möter förutsättningar och omständigheter i den omgivande miljön och formas av miljön, t.ex. en borgerlig miljö (a.a.).

Bourdieu betonar skillnaden mellan det i teorin uttänkta respektive det i praktiken skapade och införlivade. Det är lätt att jämföra med det av Olwig (2005a) definierade "naturliga" landskapet respektive det hävdvunna landskapet. Bourdieu vill lyfta fram betydelsen av praktikens logik, vilket kan jämföras med Olwigs vilja att lyfta fram och återupprätta det substantivistiska landskapet, som formas utifrån lokal praktik och sedvänja (Olwig 1996).

En skillnad är dock att Bourdieus habitusbegrepp inte specifikt utpekar människans samspel med det fysiska landskapet som en viktig del i forandet av habitus. Bourdieus formande miljö är framförallt en social miljö och innebär inte med automatik ett samspel med jorden och marken, medan Olwig framhåller att praxis utvecklas i samspelet mellan människor i en gemenskap och mellan gemenskapen och dess fysiska omgivning (a.a.). Kanske inte så konstigt med tanke på att Bourdieu är sociolog och Olwig kulturgeograf. Jag som landskapsarkitekt har liksom kulturgeografen ett behov av markkontakt. Habitus är således relaterat till människan och inte till den fysiska platsen, men habitus påverkar våra handlingar och samspel med platser och människor (Bourdieu 1980).

Betydelsen av det praktiska betonas också av t.ex. den franske filosofen Henri Lefebvre och den amerikanske geografen Edward W. Soja, men de talar om produktion, *the production of space* (Lefebvre 1991; Soja 1996), vilket jämte det teoretiskt uttänkta bör beaktas i t.ex. samhällsplaneringen.

Kontext för samverkan mellan självorganiserade och myndighet

Det allt inkluderande, simultant skeende thirdspace

För att få en bild av eller uppfattning om "samverkansrummet", dvs. den komplexa, samtida verklighet vi lever i och få perspektiv på det samverkansrum i vilket uppifrån- respektive underifrån-ansatserna befinner sig, valde jag att fördjupa mig i Sojas (1996) beskrivning av *thirdspace*, som han bygger på Lefebvres *social space*.

Soja inför begreppet *thirdspace*, där såväl *place* som *space* och mer än så inbegrips simultant. *Thirdspace* är avsedd att innebära en oändlig flexibilitet och simultanitet och är egentligen omöjlig att beskriva i ord, ty det Soja vill

fånga i begreppet är en konstant skiftande och föränderlig livsmiljö avseende såväl idéer, händelser, visuellt uttryck som mening (a.a.).

Soja såg ett behov att omvärdera det rådande tänkandet kring rumslighet, som hade en tendens att begränsa sig till två betraktelsesätt, antingen som konkret, materiell form, som kan kartläggas, analyseras och förklaras, eller som mentala konstruktioner, idéer och representationer av verkligheten. Soja omvärderar denna tvärsidighet och skapar med *thirdspace* ett alternativt synsätt, som innefattar både det materiella och det mentala, men som också förflyttar sig bortom dem till nya och annorlunda sätt att tänka kring rumslighet (a.a.).

Hans ingång är dock inte geografernas diskurs kring begreppen *place* och *space*, utan han utvecklar planeringsverktyg. Han tar utgångspunkt i Lefebvres begreppsliggörande av *social space* som kroppsligt förnimbar (*physical space*), intellektuellt uttänkt (*mental space*) och levd (*lived space*). *Social space* är sammanvägningen av dessa tre olika *spaces*, vilket ligger till grund för Lefebvres beskrivning av ett *trialectics of spatiality* (Lefebvre 1991; Soja 1996). Lefebvre för samman materiell, objektiv, fysisk *space* och det man föreställer sig, subjektiv, *mental space* till *social space*. Men tilläggas måste att *social space* är både tydligt skiljbar från *physical* respektive *mental space* och en överskridande sammansättning av alla *spaces*, dvs. *lived* och *social space* är detsamma.

Det var ett helt nytt synsätt som Lefebvre introducerade (Soja 1996), som Soja genom *thirdspace* utvecklar och gör mer begripligt för att göra innebörden mer användbar i samhällsdebatten och planeringspraktiken. Sojas avsikt är att det ska vara ett praktiskt verktyg, men *thirdspace* får betraktas som mer filosofiskt än praktiskt hanterbart. Det är framförallt en verklighetsuppfattning, ett sätt att förstå och se på världen.

Lefebvre höll fast vid och hävdade bestämt vikten av att dekonstruera dikotomiernas logik. Två termer är aldrig nog, han hävdade enträget att det alltid finns en till, *il y a toujours l'autre* (Lefebvre 1980; Soja 1996). Denna antireduktionistiska fras finner jag vara mycket användbar, att ständigt låta poppa upp i medvetandet, speciellt viktigt för den som arbetar som processledare och med kommunikativ planering, vilket borgar för en sorts vidsynhet, flexibilitet och ödmjukhet.

Lefebvre försöker beskriva det egentligen obeskrivbara, allt inkluderande, simultant skeende *social space*, genom att beskriva tre olika mer definierbara *spaces*, vilka alla sammantaget ger en bild av vad *social space* är. Men det är trots allt inte hela sanningen, för *social space* är ändå alltid mer. *Il y a toujours l'autre*. De av Soja introducerade begreppen *firstspace* och *secondspace* sammanfaller i stort sett med Lefebvres förnimbara respektive intellektuella *spaces* och *thirdspace* är ungefär lika med levd, *social space*. *Thirdspace* är simultant

såväl verklig som föreställd, konkret och abstrakt, materiell och bildlig och mer (Soja, 1996).

Att tänka trialektiskt är nödvändigt för att vi ska förstå att *thirdspace* är en obegränsad komposition av livsvärldar. *Thirdspace* är något som vi alla lever i och känner till, men förblir ändå alltid omöjlig att helt och hållet förstå, ett oföreställbart universum, som aldrig kan definieras fullständigt, men som likväl leder vår strävan efter emancipatorisk förändring och frihet från toppstyrd dominans. Vidare definierar Soja *thirdspace* som ett strategiskt läge, varifrån man kan ringa in, förstå och potentiellt agera för att förändra livsmiljöer (a.a.).

Everything comes together in Thirdspace: subjectivity and objectivity, the abstract and the concrete, the real and the imagined, the knowable and the unimaginable, the repetitive and the differential, structure and agency, mind and body, consciousness and the unconscious, the disciplined and the transdisciplinary, everyday life and unending history. Anything which fragments Thirdspace into separate specialized knowledges or exclusive domains – even on the pretext of handling its infinite complexity – destroys its meaning and openness (Soja, 1996:56-57).

Men var är *place*, marken och det vi lever av? Människan, det sociala, historien och staden finns med, men ingen ekologi, ingen mark (i alla fall inte specifik). Markkontaktens betydelse utelämnas.

Thirdspace är en slags förståelsemodell och verktyg, som knyter samman relationer mellan människa, produktion och makt, för att vi ska kunna tolka dagens komplexa samhälle, där *space* respektive *place* inte räcker till var för sig. Lefebvre och Soja avdramatiserar dikotomiernas betydelse, erbjuder ett sätt att tänka i dagens komplexa verklighet och öppnar för en mer inkluderande helhetssyn i sättet att se på världen, vilket kopplar över till planeringsteoretikernas nya sätt att se på planeringens praktik.

Planering som ett kreativt experiment och en dynamisk process

Den brittiska geografen och planeraren Jean Hillier (2007) har utvecklat en postrepresentationell planeringsteori där planering och styrning lägger vikt vid reflexivt experimenterande (*speculative experimentation*) snarare än på representation genom ritningar och kartor (a.a.). Det är en rumslig planeringsteori med flera plan, *a multiplanar spatial theory*, som möjliggör en större förståelse av komplexa situationer och relationer, vilket förhoppningsvis leder till att planeringspraktiken är bättre anpassad till den dynamiska verklighet vi lever i.

Hillier använder hellre *plane* än *plan*, där *plane* är mera bildligt än det konkreta *plan* som i ritning eller karta. Planet tjänar som förbindelseled mel-

lan ”kaoset” av slumpmässiga, möjliga händelser och ett strukturerat, metodiskt tänkande. Det finns två huvudsakliga plan att vara medveten om i planering; ett plan av immanens (inneboende potential) och konsistens (fasthet, soliditet), som inte enkelt låter sig representeras, samt ett plan av transcendens (översinnlighet) och organisation, bestående av representationer präglade av maktens tolkningsföreträde (a.a.: 242). Transcendens skulle innebära att planeraren eller de styrande liksom lägger sin tolkning *på* en situation. Mellan de två planen immanens och transcendens finns ett närmast oändligt antal plan att ta hänsyn till i rumslig planering. Hillier beskriver de två planen enligt följande citat. Observera speciellt att det i det ena planet handlar om en kontinuerlig process och i det andra om en stängd och avslutad process.

On the plane of consistency all possible events are brought together and new connections are made and unmade continuously. The plane of consistency is thus a continual process of emergence or immanence. It is not something closed or the end of a process. The plane of organisation is a transcendent plan or blueprint with certain goals for development. Local area plans, design briefs, detailed projects are typical planes of organisation. They tend to be relatively local, short-term and content specific (Hillier 2007: 242).

Förverkligad i praktiken får Hilliers teori konsekvenser för hur vi ser på planering, planeringens syfte och praktik. Den är ägnad att vara ett verktyg att förstå och skapa mening av komplexiteten i ett globaliserat samhälle med många nya förutsättningar. Den är också ägnad att göra planeringsprocessen mer demokratisk. Healy (Healey 1997) har utvecklat tankar kring *collaborative planning* och Innes (Innes 1996) har utvecklat en modell för rådslag, *consensus building*, som kan användas i planeringspraktiken. Hillier går ett steg längre och talar om *interrogative planning*, där planeraren inte nöjer sig med att ha en dialog och att samarbeta med de *stakeholders* eller aktörer som är organiserade i intressegrupper eller på annat sätt syns och hörs, utan är frågande och aktivt letar upp olika aktanter (*actants*), såväl människor som mark/naturmiljöer, och tecknar ett scenario över så många möjligheter och hinder som möjligt (Hillier, 2007).

Om all representation och alla försök till förståelse oundvikligen är partisk och om framtiden är oförutsägbar, så är den traditionella planeringens inners-ta väsen underminerad (a.a.: 76). Hillier argumenterar för att planering och styrning bör vara mer öppna för planeringspraktiken som en fluktuerande process, där förändring, olikheter och polemik är immanenta, inneboende potentialer. Det behövs snarare en planeringsteori som inte tar för givet att

världen är en materiell enhet som kan representeras, kategoriseras och att det därmed finns ett korrekt sätt att planera och styra (a.a.: 76).

Det är genom att aktivt använda flera plan av immanens, som man får en möjlighet att experimentera kreativt i planeringen (a.a.: 249), utan målet att lösa ett problem en gång för alla utan snarare konstant omformulera problemet utifrån nya perspektiv. En rumslig planering med flera plan är en dynamisk, relationell process som tillåter tillfälligheter, slumpen och möjligheter att komma emellan och ingripa i planeringen liksom nya idéer att träda fram och utveckla sig till skillnad från att stelbent följa regler, procedurer och strategier utan hänsyn till omständigheterna (a.a.: 272). Ingen plan kan tillhandahålla stabilitet i en värld av immanens (a.a.: 143).

Det som intresserar Hillier är hur och varför förändringar sker och kan ske. Vilken *agency*, verkande kraft, är involverad? Det är precis det som varit fokus för min explorativa studie, som behandlar ett lokalt underifrånperspektiv, där jag vill identifiera och förstå vilka drivkrafter som ligger bakom att en självorganiserad trädgård kommer till, samt vilken den verkande kraften är bakom att de aktiva brukarna i dessa trädgårdar odlar ekologiskt, långsiktigt hållbart.

Även om jag använder min förståelse av Sojas *thirdspace* när jag tolkar Hillier, så inser jag att det finns skillnader dem emellan. Skillnaden skulle framförallt vara ett litet, men kanske väldigt viktigt, skifte i förhållningssätt. Man ska inte stanna vid insikten att man möter ett oändligt antal möjligheter, utan också försöka *become*, att försöka införliva i sin förståelse åtminstone några av alla olikheter och möjligheter som erbjuds/finns.

Självförvaltning och brukarmedverkan

Aalbers (2002) konstaterar i sin forskning att självförvaltning har många positiva effekter. Det bidrar till bättre kontakt mellan invånarna, till social gemenskap och bildandet av föreningar. Detta stärker invånarnas inflytandekänsla (*empowerment*) och modifierar deras relation med myndigheterna. Självförvaltning betyder också en anpassning av parkerna till invånarnas önskemål.

Landskapsarkitekt Tim Delshammar (2005) har studerat och analyserat brukarmedverkan utifrån kommunala parkförvaltningars perspektiv. Han finner i sina fallstudier flera motiv bakom brukarnas vilja att medverka; för att få fint i närmiljön, att ta hand om nedläggningshotade lek- och idrottsplatser samt att man uppskattar möjligheten att arbeta utomhus tillsammans med vänner. Delshammar delar in motiven i tre grupper; status- och trivselmotiv, funktions- och tillgänglighetsmotiv samt ett kreativitets- och självför-

verkligandemotiv (a.a.). Det sistnämnda innebär att aktiviteter har ett egenvärde, dvs. att arbetet i sig, inte bara resultatet, har ett värde.

Motivation hos brukarna är en grundläggande förutsättning för medverkan. En annan förutsättning är att känna till möjligheterna att man kan medverka samt hur. I fall där brukare initierat medverkan nämndes inspiration från andra liknande exempel haft betydelse för att de tagit initiativet. Enligt Delshammar är motiven sällan renodlade utan de motiv som väger tyngst i inledningskedet kan ersättas av andra i senare skeden (a.a.: 131). Delshammar använder begreppet brukarmedverkan för att beteckna både medverkan i beslutsprocesser och medverkan i verksamheten, dvs. han gör ingen skarp gräns mellan inflytande och medverkan (a.a.).

Genom en enkät till samtliga parkföreträdare i Sverige, får Delshammar fram att det finns en stor skillnad i hur olika parkförvaltningar ser på brukarmedverkan. Några hade en beredskap av något slag för att arbeta med brukarmedverkan, medan andra såg på brukarmedverkan enbart som ett problem (a.a.). Enligt resultaten från enkäten är lekplatser, bollplaner och isbanor de typer av aktivitetsytor som är de vanligaste för brukarmedverkan (a.a.). Tjänstemännen på parkförvaltningen ska alltså kunna samarbeta inte bara med andra professionella, utan också med enskilda brukare eller grupper av brukare.

Fallstudierna pekar på att parkerna används mer som ett resultat av brukarmedverkan, vilket får den positiva följden att parkerna upplevs som säkrare och tryggare att vistas i. Dock gavs, i enkätsvaren, exempel på att utemiljön privatiserades, avsiktligt eller oavsiktligt, genom olika former av revirmarkeringar (a.a.: 133).

I gränslandet mellan management och kommunikativ planering finns landskapsarkitekt Roland Gustavssons forskning. Hans tankar om kommunikativ planering förespråkar en mer öppen dialog mellan allmänhet och beslutsfattare (Pinto-Correia et.al. 2006). Forskningen är intressant i hävdandet att det kan behövas kunskap och uppmärksamhet utifrån för att ge det lokala initiativet kraft och lyft (*empowerment*). Han pekar bl.a. på akademins roll att ge legitimitet, kraft och kunskap till det självorganiserade. Tillsammans med landskapsarkitekt Anna Peterson har Gustavsson skrivit om förvaltarperspektivet och vikten av den lokala kontexten (Gustavsson & Peterson 2003).

Landskapsarkitekt Allan Gunnarsson har tillsammans med landskapsarkitekt Lena Palenius i praktiska forskning behandlat kommunikativ planering med inriktning mot barn och ungdomar. De har undersökt hur barn och ungdomar kan engagera sig och engageras i arbetet med den gemensamma grönstrukturen (Gunnarsson & Palenius 2004). Deras fokus är management genom kommunikation och hur man lär genom att göra, vilket de

testat i praktiken i två fall där ungdomar och lärare gjorde skogen till sitt uteklassrum och kreativa verkstad.

Gunnarsson (1992) har tidigare, i sin avhandling, behandlat trädgården som företeelse. Av betydelse för mitt arbete är hans slutsats att trädgården kan ses som en flykt till verkligheten, till det naturliga och till livsprocessen. Han tolkar trädgårdens roll och betydelse i mänsklighetens historia.

Att fly från det urbana, sterila och konstlade till trädgården kan därför betecknas som en flykt tillbaka till den verklighet som en gång var vår (Gunnarsson 1992: 126).

Gunnarsson betonar att såväl nytta som nöje och skönhet är viktiga beståndsdelar i en trädgård, dvs. trädgårdens både sinnliga och producerande betydelse (a.a.).

Grönstruktur och hållbar stadsutveckling

Grönstrukturens betydelse

För att förstå den självorganiserade trädgårdens roll i stadsplaneringen och i en hållbar stadsutveckling har jag valt att relatera till begreppet grönstruktur. Begreppet speglar framförallt planerarens perspektiv. Mitt arbete kan sägas konkretisera en del av innebörden i begreppet, då jag tar utgångspunkt i brukarperspektivet och studerar den småskaliga, lokala nivån.

I delbetänkandet SOU 1994:36, som utgjorde ett underlag till översynen av plan- och bygglagen, utreddes behovet av och förutsättningarna för att skydda och säkerställa städernas parker och grönområden. Detta skedde mot bakgrund av att det under de närmast föregående decennierna skett en förtätning i stadsmiljön parallellt med att infrastrukturen byggts ut, vilket lett till att parker, grönområden och annan obebyggd mark decimerats. Landskapsarkitekt Eivor Bucht i samarbete med landskapsarkitekt Bengt Persson stod för denna utredning, som även publicerats som ett särtryck (Bucht & Persson 1995). De föreslog att begreppet grönstruktur skulle användas i lagstiftningen samt som planeringsverktyg (a.a.). Begreppet hade figurerat i ett antal källor redan tidigare, men det viktigaste enskilda bidraget för begreppets spridning ”utgörs sannolikt” av Buchts och Perssons utredning (Lövré 2003: 30)

Bucht och Persson beskriver grönstrukturens mångfunktionella betydelse och sammanfattar dessa funktioner i tre aspekter, nämligen sociala, kulturella och ekologiska. För första gången beaktades de ekologiska funktionerna i plan- och bygglagen.

Begreppet grönstruktur definieras som ett system av grönska, mark och vatten inkluderat dess olika funktioner. ”Grönstrukturen omfattar inte bara

de synliga delarna av det växande ovan mark. Även själva marken och markprofilen, det hydrologiska systemet i marken och vattenområden ingår” (Bucht & Persson 1995: 7). Vidare anges att grönstrukturen ”innefattar allt grönt och all obebyggd mark i städerna och i deras omgivning”. Således ingår såväl parker som bostadsgårdar, kyrkogårdar, koloniområden, vägrenar och privata trädgårdar (a.a.: 8). Grönstrukturen begränsas inte till de mark- och vattenområden som ägs av kommunen, utan all mark oavsett ägoförhållanden ingår.

Bucht och Persson lyfter fram potentialen hos grönstrukturen i kretsloppssamhället. I jämförelse med flertalet andra utomnordiska länder har vi ”unika möjligheter att förverkliga kretsloppstänkande” även i städerna, eftersom våra städer är förhållandevis små. Dessutom, framhåller Bucht och Persson, har vår stadsbyggnadstradition har gett oss en rik grönstruktur. Utmaningen ligger snarast i ”att finna former för att rätt använda dessa tillgångar” (a.a.: 73).

Bucht (1997) har i ett senare arbete belyst hur kommunala parkförvaltningar uppstod och organiserades under slutet av 1800-talet och hur de utvecklades fram till 1960. Frivilligorganisationer spelade en viktig roll i den första utvecklingsfasen av allmänna parker i Sverige under slutet av 1800-talet. Mellan 1860 och 1890 etablerades speciella planterings- och försköningsföreningar i flera städer, vilka såg som sin uppgift att initiera planteringar och allmänna parker. De samlade också in medel för att anlägga och sköta parkerna. Trädgårdsföreningarna i Göteborg och Linköping är exempel på parker som växt fram på detta sätt. Under perioden 1900 – 1920 bildades kommunala parkförvaltningar och frivilligorganisationernas roll reducerades. I vissa städer hade de dock kvar sitt inflytande och ägande av parker ända in på 1960-talet (a.a.). Paralleller kan dras från historien till en möjlig framtida utveckling, där sammanslutningar av invånare initierar allmänna, gemensamma trädgårdar och står för ideella insatser.

Grönstrukturbegreppet som introducerats av Bucht och Persson (1995) i Sverige hade en parallell utveckling i Norge, bl.a. beskrevs grönstrukturens funktioner i en handbok om planering av grönstruktur i städer och tätorter (Halvorsen Thorén & Nyhuus 1994). Landskapsarkitekt Kine Halvorsen Thorén har introducerat ”*the green poster*”, en metod och analytiskt verktyg för att utvärdera hållbarheten i grönstrukturen (Halvorsen Thorén 2000), i vilken den lokala kontextens betydelse betonas. Det råder olika uppfattningar om hur en hållbar grönstruktur ser ut, vilket illustreras t.ex. i förtätningsdebatten. Det finns förespråkare för framförallt två olika uppfattningar, den ena att det är mest hållbart att städernas tillväxt sker inom den befintliga bebyggelsen, den andra att det inte är hållbart att bygga bort alla friytor i stä-

derna för var ska invånarna då rekreera sig. I korthet innefattar analysmetoden *"the green poster"* att man undersöker och analyserar landskapsvärden, rekreativvärden och naturvärden, som vardera har ett antal undergrupper av värden som kan registreras. *"The green poster"* är således det plakat eller karta som summerar och väger samman värdena från alla de individuella kartorna. Genom att göra en analys enligt detta koncept kan man beskriva i vilken riktning förändringar sker i grönstrukturen, och därmed också följa hur situationen förändras över åren. Den stora utmaningen för framtiden är, enligt Halvorsen Thorén, att bli ense om vilka kriterier som ska gälla för en hållbar grönstruktur. Det förblir dock svårt att uppnå generella indikatorer eftersom den lokala kontexten är så viktig (a.a.).

Den strukturella synen på det gröna växte sig stark i planeringssammanhang under 1990-talet. Landskapsarkitekt Karl Lövré menar att det biologiska perspektivet är dominerande i kommunal grönstrukturplanering (Lövré 2003: 12). Mot bakgrund av detta diskuterar Lövré det gröna som identitetsskapande stadsbyggnadselement. Lövrés fokus är således grönstrukturens kulturella betydelse, vilken han menar behöver hävdas i förhållande till det dominerande biologiska perspektivet (a.a.). För att kunna betona de kulturella aspekterna benämner han dem gröna koncept. Exempel på gröna koncept är villaträdgård, park och naturområde. Det gemensamma för dem är att de kategoriseras utifrån föreställningar och typologier, dvs. "finns det ingen allmän och kulturellt förankrad uppfattning om vad ett grönt område är, är det inget grönt koncept utan endast ett grönt område och objekt" (a.a.: 17).

Lövré diskuterar vad grönstruktur egentligen är och framhåller att det kan vara både objekt och struktur. Synen på grönstruktur som det obebyggda medför oklarheter kring det grönas identitet som stadsbyggnadselement. Att det gröna traditionellt i planeringen getts en passiv roll som objekt ökar också risken för exploatering (a.a.: 41-42). För att motverka detta betonas vikten av ett morfologiskt strukturperspektiv, som kan bidra till att förändra synen på grönstrukturen som objekt.

Jag finner flera av resonemangen intressanta och ser beröringspunkter med mitt eget arbete. T.ex. uppmärksammar Lövré betydelsen i traditioner och i det uttryckta, sådant som lätt missas i planeringssammanhang, och menar att de utgör potentiella faktorer för en uthållig stadsutveckling (a.a.: 14). Han lyfter därmed fram det småskaliga, lokala perspektivet, vilket jag ser som stöd för mitt eget val av perspektiv.

Lövré ingick i en forskargrupp på SLU Alnarp, som arbetade med forskningsprogrammet Grönstruktur och stadsmiljöutveckling. Mellan 1998-2003 leddes forskningsprogrammet av landskapsarkitekt Gunilla Lindholm.

Lindholm (2002) resonerar kring grönstruktur som företeelse respektive som verktyg för interaktion och samspel i en kommunikativ planeringsprocess. Som företeelse kan grönstruktur ses både som aktivitet och som objekt (som ett resultat av aktiviteten), och därmed vara mångtydigt. Lindholm framhåller att grönstruktur är ett begrepp som är meningsfullt för planerare, men knappast för någon annan. För att lyckas i kommunikativ planering är det viktigt att utveckla strategier och begrepp som kan förstås av olika grupper. Framgångsrika begrepp bestäms snarare av sitt kommunikativa värde än av definitioner (a.a.).

Att ett begrepp innefattar flera betydelser behöver, enligt Lindholm, inte vara en nackdel ur kommunikativt hänseende. Det kan visa sig vara en möjlighet, som kan leda till en diskussion om intentioner och därmed fördjupa diskussionerna om framtida handlingar. Mångtydigheten i begreppet kan eventuellt motverka kategorisering och objektifiering. Lindholm konkluderar att det saknas kommunikativa ord för att differentiera, beskriva och visualisera grönstrukturens betydelse, funktioner och värden, ord som kan kommuniceras och förstås i samhällsdebatten (Lindholm 2002).

Den obrukade resursen

Landskapsarkitekt Elisabet Lundgren Alm (2001; 2004) visar att grönstrukturen är en obrukad resurs i stadslandskapet, med mångfunktionell potential som redskap för en hållbar stadsutveckling. För att kunna dra nytta av potentialen är det nödvändigt att integrera grönstrukturen i stadsplaneringen, och för att uppnå detta ”bör ett synliggörande av den faktiska grönstrukturen ges högsta prioritet” (Lundgren Alm 2001:197).

Lundgren Alm har kommit fram till att stadsplaneringens sätt att fungera utgör ett hinder för en integrering av grönstrukturen, vilket inte matchar de behov och den snabba utveckling som finns i städerna (a.a.: 186). Planeringssystemet tar inte stadens hela grönstruktursystem i beaktande, utan tenderar att koncentrera sig på den formella grönstrukturen, dvs. de kommunalt förvaltade grönytorna, ”områden som är gröna på kartor och i kommunala plandokument”, medan den faktiska grönstrukturen, dvs. ”alla obebyggda och icke hårdgjorda markområden i staden” (a.a.: 187), lämnas omarkerade och därmed inte blir synliga i planeringsdokumenten, vilket resulterar i att grönstrukturens potential, inte minst för att åstadkomma hållbar utveckling, varken synliggörs eller används i stadsplaneringen (a.a.).

Lundgren Alm har undersökt grönstrukturbegreppets utveckling under 1990-talet och definierar det som ”samtliga vatten- och markområden som varken är hårdgjorda eller bebyggda” (a.a.: 185), inkluderat även vattnet i marken under bebyggelse. Begreppet grönstruktur uppstod som ett resultat

av den ökade uppmärksamheten på ekologiska aspekter i stadsutvecklingen, och avsåg att ge grönstruktur en högre status i planeringssammanhang, då det korresponderar till t.ex. infrastruktur och bebyggelsestruktur. Grönstrukturbegreppet har dock, enligt Lundgren Alm, nackdelen att vara alltför oprecist för att göra rättvisa åt de gröna arealernas variation i skala, funktion och gestaltning på specifika platser. En styrka är att begreppet fungerar som beteckning för ”det överordnade mönster som samtliga gröna element skapar på stadslandskapsnivå. För att beteckna den detaljerade gestaltningsnivån krävs andra begrepp anpassade till platsen och situationen” (a.a.: 186).

Grönstrukturbegreppets trubbighet leder, tillsammans med stadsplaneringens otidsenliga sätt att fungera, att polariseringar mellan t.ex. bebyggelse och grönska, trafik och grönska eller mellan förtätning och grönska förstärks. Det är troligt att förleden ”grön” förstärker polariseringarna genom att dölja att de gröna ytorna ofta är integrerade i gestaltade stadsmiljöer och inte kan ses som självständiga element (Lundgren Alm 2001: 189).

Lundgren Alm (2001: 186) pekar på behovet av begreppsutveckling för att beteckna den detaljerade nivån i stadens grönstruktur. Det abstrakta och övergripande begreppet grönstruktur behöver konkretiseras och synliggöras för att dess potential för en hållbar stadsutveckling ska kunna tas tillvara (a.a.). Lundgren Alm har funnit att möjligheten att integrera grönstrukturen i stadsplaneringen beror på hur väl man i grönstrukturplanerna lyckas konkretisera, differentiera och beteckna grönstrukturens olika skalnivåer (a.a.: 189). Hon skriver att ”det finns behov av en nedbrytning av grönstrukturbegreppet som kan beskriva variationer i skala och innehåll på specifika gröna gestaltade platser” (a.a.: 149).

Brukarens perspektiv i förhållande till planerare och kommun

Landskapsarkitekt Maria Kylin (2004) har, som en del i forskningsprogrammet Grönstruktur och stadsmiljöutveckling på SLU Alnarp studerat planeringens praktik. Hon belyser skillnader mellan barns och planerares sätt att se på utemiljön. Planerare beskriver utemiljön med visuella, estetiska och funktionella begrepp, medan barn talar om vad man kan göra på platsen. Planerarens verktyg betonar och understryker en visuell utgångspunkt, medan ”barnens främsta utgångspunkt för att lära känna och uppleva fysisk utemiljö är kroppslig och sinnlig” (a.a.: 14). Barns multisensoriska och aktivitetsorienterade utgångspunkt är svår att hantera i kartor och planritningar (a.a.).

Inom ämnet stadsbyggnad har landskapsarkitekt Ulla Berglund (1996) analyserat hur invånare respektive planerare ser på utemiljön i staden. Resul-

tatet visar att stadsbor uppskattar parker och skogs- och friluftsområden i staden. Många påpekade att det är mycket viktigt att ha fönster med utsikt över växtlighet och grönska. Att bo nära en park eller natur anses lika viktigt som att ha serviceinrättningar på gångavstånd från hemmet (a.a.).

När det gäller gruppen planerare fann Berglund att de ägnar mest intresse åt stadskärnan och att intresset fokuseras kring estetiska problem. På frågan om favoritplats visade det sig dock att även planerarna valde gröna ytor snarare än urbana. Planerare noterade ofta historia, skala, proportioner och kontemplation när de beskrev sina favoritplatser, medan detta var mycket ovanligt när invånare gav sina skäl för val av favoritplats (a.a.).

Berglund drar slutsatsen att grönskan i alltför liten grad integreras i stadsplaneringen. Visserligen, menar Berglund, är det positivt att planerarna känner ett speciellt ansvar för stadskärnans värden, eftersom få invånare bor i och tar hand om stadskärnan, men det finns ett behov att planerarna blir mer involverade i parkerna, grönstrukturen och stadsdelscentra, dvs. människors vardagsmiljö (a.a.).

Kulturgeografen Per Olof Hallin (2008) forskar på hållbar stadsutveckling, risk- och sårbarhetsanalys samt frågor kring den interkulturella staden i ett globaliseringsperspektiv. Han menar att globalisering inte bara handlar om en ny internationell arbetsdelning eller sammankopplade finanssystem, utan även om utbyte av idéer, personliga nätverk, kulturella influenser och gemensamma miljöhandlingar. En viktig aspekt av detta är att medborgarna själva ges möjlighet att skapa och forma rum för sina egna aktiviteter, samtidigt som kommunen måste ta ett övergripande ansvar för hela stadens utveckling (a.a.: 9). Detta dubbla perspektiv återfinns i den begreppsmodell som bildar utgångspunkt för mitt forskningsarbete och som jag tidigare redovisat i figur 2 i kapitel 1.

I detta kapitel har jag försökt placera in mitt eget arbete i förhållande till tidigare forskning inom ämnesområdet. Den genomgång av teoretisk referensram som jag gjort visar att min huvudfråga i stort sett inte tidigare behandlats i litteraturen, dvs. forskning om självorganiserade trädgårdar finns inte tidigare. Ett undantag skulle möjligen kunna vara den forskning som studerat s.k. *community gardens*, men dessa studier har inte på samma sätt som jag strävat efter att koppla ihop plats och process. Den forskning som kanske är mest närbesläktad är Olsson (2008), som har studerat självorganiserade verksamheter i förhållande till kommun och fastighetsägare, men dock inte trädgårdar. Även forskning kring brukarinflytande, som var stark inom bostadsforskningen på 1970- och 80-talen ligger nära mitt arbete, liksom den forskning kring brukarmedverkan i parkverksamhet, som bedrivits sedan

1990-talet, med Delshammars (2005) avhandling som exempel. Denna forskning har dock i väldigt liten utsträckning berört mina forskningsfrågor.

Genomgången har gett mig nyckelbegrepp som *place*, *space*, platsskapande, kreativ process, landskap, *community*, sedvänja, självorganisering, frizon, praktikens logik, *social space* och *thirdspace*, som är viktiga verktyg för mig att ta med mig i min analys, vilket jag återkommer till i kapitel 5 och 6.

3 Metod och material

I detta kapitel beskriver jag mitt vetenskapliga förhållningsätt samt fallstudien som metod. Jag beskriver också hur jag valde fall, vilken typ av material jag samlat in, hur jag gått tillväga när jag samlat in det empiriska materialet samt mitt tillvägagångssätt i den kvalitativa analys- och tolkningsprocessen

De frågeställningar som jag studerar är komplexa och kräver därför en kvalitativ ansats. Studien kan beskrivas som explorativ och inspirerad av ett hermeneutiskt förhållningsätt (Wallén 1996) kombinerat med en analys som är inspirerad av fenomenografin (Larsson 1986). Hermeneutiken innebär bl.a. tolkning av innebörder, att skifta mellan del- och helhetsperspektiv och att tolkningen är kontextberoende (Wallén 1996), med avsikten att förstå mänskliga handlingar, livsytringar och spår (Patel & Davidson 1994). Holme & Solvang beskriver kvalitativa studier enligt följande.

Kvalitativa data och metoder har sin styrka i att de visar på totalsituationen. En sådan helhetsbild möjliggör en ökad förståelse för sociala processer och sammanhang (systemperspektivet). Den närkontakt sådana undersökningsmetoder skapar i förhållande till de undersökta enheterna öppnar också för en bättre uppfattning av den enskildes livssituation (aktörsperspektivet). En mycket viktig del i undersökningar som baserar sig på sådana metoder blir att skapa en grund för teorikonstruktion (Holme & Solvang 1997: 79).

Hermeneutiskt förhållningsätt

Hermeneutik ställs ibland i motsats till positivism. Positivism står då för det mätbara, genom kvantitativa, statistiska analysmetoder och en forskarroll som är objektiv. Hermeneutik står för kvalitativ tolkning och en forskarroll som är öppen och subjektiv (Patel & Davidson 1994). En hermeneutiker menar att mänsklig verklighet är av språklig natur, att man i och med språket kan skaffa sig kunskap om det genuint mänskliga. Man försöker studera, tolka

och förstå mänskliga handlingar, livsytringar och spåren av dessa på samma sätt som man tolkar språkliga utsagor och texter (a.a.).

Den hermeneutiska forskaren närmar sig forskningsobjektet subjektivt utifrån sin egen förståelse. Förståelsen, de tankar, den kunskap och den kulturella gemenskap, som forskaren har eller ingår i, används som ett verktyg för att tolka och förstå forskningsobjektet (Wallén 1996). Till skillnad från positivisten, som gärna studerar forskningsobjektet bit för bit, försöker hermeneutikern att se helheten i forskningsproblemet (Patel & Davidson 1994). Posivismen använder en hypotetiskt-deduktiv metod med en empirisk prövning av hypoteser. Hermeneutiken använder förståelse och tolkning.

”Det finns inte någon bestämd utgångspunkt eller slutpunkt för tolkningsakten” (a.a.: 27). Den hermeneutiska cirkeln innebär att man inte kan förstå en enskildhet utan att förstå den helhet som den ingår i, samtidigt som helheten ju är uppbyggd av enskildheter och bara kan förstås genom dessa. Den som tolkar pendlar mellan dessa båda synsätt och strävar efter en slags jämvikt där helhet och delar är i balans med varandra” (Hansson 1993). Wallén (1996: 33) beskriver samma sak som att ”tolkandet framskrider genom en växling mellan den aktuella delen man arbetar med och den framväxande helheten”. Hela tiden använder också forskaren sin egen förståelse som ett verktyg i tolkningen.

Induktiv metodansats

Man brukar tala om två metodansatser, den induktiva och den hypotetiskt-deduktiva metoden. Induktion innebär att forskaren så öppet som möjligt närmar sig sitt problemområde. Man utgår från datainsamling och ur materialet söker dra mer generella och teoretiska slutsatser, slutledningar görs från det enskilda till det allmänna. Ofta betonas att datainsamlingen ska ske helt förutsättningslöst. Kritiker menar dock att helt förutsättningslösa observationer är omöjligt (Wallén 1996). I den hypotetiskt-deduktiva metoden har teorin en viktigare och mer självständig roll än vid induktion. En hypotes är här ett ur teorin härlett påstående som ska prövas empiriskt (a.a.).

Starrin m.fl. (1991) beskriver upptäckts väg i det kunskapssökande arbetet, vilket är förknippat med den induktiva metodansatsen. De skriver:

Upptäckts väg är betydligt svårare att bestämma och beskriva. Vad som är påfallande är att denna väg inte anvisar några speciella regler. I stället för att betona nödvändigheten av sådana betonas idériedom, improvisation, intresse osv. Man talar om intuition och fingertoppskänslighet (Starrin m.fl. 1991: 22).

Jag arbetar induktivt och följer upptäckandets väg (a.a.). Uppslaget till studien och frågorna kom ur empiriska studier, studiebesök i verkligheten, ej genom litteraturstudier. Jag var inte förankrad vid någon teori vid starten, utan var nyfiken på ett fenomen och hade en vilja att förstå det. Med min induktiva utgångspunkt vill jag markera vikten av empirin, det empirinära förhållningssättet, att jag där finner ledtrådar och uppslag, som sen utvecklas vidare i teoretisk prövning, anknytning, analys och tolkning. Betoningen av det empirinära förhållningssättet indikerar också att min studie är besläktad med *grounded theory*, som är en forskningsansats som startar med empiriska data, har öppna forskningsfrågor och en kontinuerlig utveckling av begrepp och teorier (Wallén 1996).

Med utgångspunkt i min egen förförståelse och hjälp av mitt empiriska material söker jag en djupare förståelse av det studerade fenomenet. Jag vill beskriva eller teckna en bild av fenomenet och förstå det (kapitel 5). I ett senare skede utvecklas och fördjupas förståelsen genom anknytning till relevant teori (kapitel 6).

Fallstudier som metod

För att fånga uppfattningar, drivkrafter och bakomliggande attityder, värderingar och förhållningssätt har jag som design för forskningen valt kvalitativ metodik i form av fallstudier (Stake 1995). Jag har genomfört kvalitativa djupintervjuer (Denzin & Lincoln 2003), observation på plats, praktik, att vara trädgårdsmästarens skugga, intervjuer med besökare samt insamling av skriftligt källmaterial.

Till kvalitativ metodik hör att den är kontextuell och att man växlar mellan att vara nära sina fall, genom att dra nytta av sitt engagemang och bli förtrogen med dem, och att vara distanserad genom att försöka verbalisera den egna förförståelsen, vara metodiskt medveten och förhålla sitt empiriska material till tidigare forskning och teorier (Wallén 1996).

En fallstudie är en empirisk undersökning som utforskar ett samtida fenomen i sin verkliga kontext, speciellt användbar när gränserna mellan fenomenet och kontexten inte är klart uppenbara (Yin 1994). För att placera in min studie i det stora fältet av möjligheter, att verka antingen närmare det humanistiska fältet eller det positivistiska, inom fallstudiemetodiken, ansluter jag mig till Stake (1995) som menar att en fallstudie definieras av intresse i individuella fall, inte av de forskningsmetoder som används. Därmed positionerar jag mitt arbete närmare det humanistiska fältet och längre ifrån det positivistiska. Fallstudier som forskningsmetod är beroende av metodtriangu-

lering, dvs. kombinationen av flera olika insamlingstekniker, där materialet ska konvergera för att validera analysen (a.a.).

Fall kan vara allt från enskilda individer, organisationer till en fysisk enhet som stad, stadsdel eller en park. Gemensamt är att man vill förstå ett samtida fenomen i den komplexa, empiriska världen. Har man ett eller ett fåtal fall samt många kvaliteter, är fallstudier en lämplig metod. Studierna sker av ett samtida fenomen, men det finns inte någon definitiv gräns mot det förflutna (Johansson 2005).

Fallstudier innebär att man detaljerat och intensivt studerar ett eller flera fall i vilka processen fokuseras, enligt Wallén (1996), som också gör en bra beskrivning av fallstudiens fördelar och begränsningar.

Fördelen med fallstudier är främst att man studerar vad som sker under verkliga förhållanden. Vidare är det en fördel att man kan få en mycket ingående kunskap om själva förloppet. Genom att studera fallet vet man att en företeelse faktiskt finns, att en viss verksamhet, process osv. fungerar. Däremot vet man inte om det som man studerat är vanligt förekommande och inte heller så mycket om förutsättningarna för att liknande skall kunna ske i andra organisationer e.d. (Wallén 1996:115).

I studier där man jämför flera fall, med olika förutsättningar, kan man få kunskap om vilka faktorer som inverkar i ett fall och det ger samtidigt större förutsättningar för generalisering. Det som kan generaliseras utifrån fallstudier är t.ex. förfaringssätt och grunddrag i processer, medan resultat specifika för ett enskilt fall inte kan det (a.a.: 118-119).

Mina resultat är möjliga att generalisera till en viss gräns. Mot bakgrund av att jag har studerat flera fall finns förutsättningar för generalisering. Det som kan generaliseras är grunddragen i fenomenet och i processer knutna till fenomenet. Resultat som är specifika för ett enskilt fall kan däremot inte generaliseras.

Tillvägagångssätt vid insamling av empiriskt material

Val av fall

För mina fallstudier sökte jag trädgårdar i Sverige som liknar referensobjektet Bickershof (se beskrivning i kapitel 4) genom att vara självorganiserade och verka med ekologiska och sociala förtecken. Med ledning av projektbeskrivningen och en initial kunskapsammanställning formulerades ett antal kriterier för urval av fall. Under arbetets gång har det blivit mer och mer tydligt att tyngdpunkten i projektet ligger i brukarperspektivet. Brukaren står i fokus och fallen utforskas inifrån och ut, dvs. i ett underifrånperspektiv.

Kriterier för urval av fall:

- att trädgården är öppen för alla
- att trädgården är självorganiserad
- att det i trädgården bedrivs ekologisk odling

En inledande undersökning för att identifiera intressanta fall utfördes. Genom Moviums - centrum för stadens utemiljö vid SLU, överblick och kontaktnät inom förvaltning av offentliga parker, bostadsgårdar och stadsmiljö kunde jag strategiskt välja ut personer som kunde förväntas ha kännedom om den typ av trädgårdar som jag ville identifiera. Även fackpress bevakades. Utifrån urvalskriterierna samt resultatet av den inledande undersökningen valdes tre fallstudieobjekt. Vid urvalet beaktades även tätortsgrad, dvs. trädgårdarnas läge i, eller i anslutning till, eller utanför tätort. Praktiska frågor för genomförandet samt det faktum att det endast finns ett fåtal relevanta exempel i Sverige påverkade också urvalet. En plan för fallstudierna utarbetades. I samband med detta gjordes en första karaktärisering av de utvalda fallen utifrån vad som gör dem intressanta att studera (se kapitel 4).

Fallen är:

- Slottsträdgården i centrala Malmö.
- Lärjeåns Trädgårdar i Angered, en förort till Göteborg.
- Mandelmans Trädgårdar i Rörum, en by på landsbygden i Simrishamns kommun.

Dessa tre fall framstod som mest intressanta utifrån mina frågeställningar och urvalskriterier. Andra trädgårdar som övervägdes var Rosendals trädgård i Stockholm, Kosters trädgårdar på Sydkoster och Vintervikens trädgård i Stockholm.

Rosendals trädgård i Stockholm är en handelsträdgård med öppen trädgård, trädgårdsbutik, plantbod och kafé, som drivs av en stiftelse. De arrangerar aktiviteter, kurser och föredrag. Stiftelsen samarbetar med Kungliga Djurgårdens Förvaltning. Motivet till att den valdes bort som fall är att dess idé och verksamhet kan jämföras med den i Lärjeåns Trädgårdar (se beskrivning i kapitel 4). Den tidigare trädgårdsmästaren på Rosendal var en av de drivande krafterna bakom tillkomsten av Lärjeåns Trädgårdar. Rosendal är redan välkänd och uppmärksam, så jag valde att hellre följa processen i det relativt nystartade Lärjeåns Trädgårdar, som dessutom har ett för min studie intressantare läge i en miljonprogramsforort.

Kosters trädgårdar på Sydkoster ägs och drivs av en familj, de bedriver ekologisk odling (permakultur) och har försäljning, kafé och kurser. Denna

trädgård och verksamhet kan främst jämföras med Mandelmanns Trädgårdar (se beskrivning i kapitel 4). Av framförallt praktiska skäl valdes den senare.

Vintervikens trädgård i Stockholm drivs av en ideell förening och består av en visningsträdgård, ekologisk odling och kafé. Medlemmar sköter driften ideellt och det är öppet för alla som vill att vara med och delta. Föreningen arrangerar aktiviteter av olika slag, kurser, marknader och musikkvällar. Det finns ett visst samarbete med Stockholms stad. Denna trädgård kan betraktas som en parallell till Slottsträdgården (se beskrivning i kapitel 4). Slottsträdgården är för mig närbelägen, vilket var viktigt för att jag skulle ha möjlighet att tillbringa mycket tid i trädgården och återkomma ofta. Jag valde att hellre göra en intensiv och fördjupad studie av Slottsträdgården än att ha två parallella fall.

Exempel på liknande företeelser i Sverige:

- Wij trädgårdar i Ockelbo; centrum för nordsvensk trädgårdskultur, ortsbor medverkar i arbetsgrupper, samarbete med kommunen.
- Växthuset Ulvesund i Ljungskile; familjeägt och –drivet, handelsträdgård, ekologisk odling, växthuskafé, utställningar, kurser. (Det finns fler liknande exempel.)
- Tirups ortagård utanför Staffanstorps; familjeägt och –drivet, plantskola med försäljning, butik, kafé, öppen trädgård, rundvandringar, föredrag. (Det finns fler liknande exempel.)
- Linnea Trädgård i Helsingborg; rehabiliteringsträdgård, kafé, trädgårdsbutik, ej vinstsyfte. (Det finns fler liknande exempel.)
- Ordbruket i Varberg; kommunalt projekt, trädgårdsodling, flexibel verksamhet med språkundervisning för invandrare, arbetsträning för långtidsarbetslösa och rehabilitering för långtidssjukskrivna.
- koloniträdgårdar och odlingslotter.

Mångfald av material

Utifrån syfte och frågeställningar i projektbeskrivningen samt de initiala erfarenheterna i projektet (t ex ämnes- och metodkurs) utarbetades en fältplan som grund för fältstudierna och den empiriska datainsamlingen. I fältplanen fokuseras två övergripande aspekter; Mötet mellan kommunen och medborgaren samt Trädgården som social och ekologisk mötesplats. Merparten av det empiriska insamlingsarbetet, förutom djupintervjuerna, bedrevs under sommarhalvåret 2004.

För att få en allsidig bild av det studerade fenomenet självorganiserad trädgård för gemenskap och odling har jag valt att arbeta med metodologisk triangulering, vilket innebär att man använder flera olika meto-

der/insamlingstekniker för att samla in information om ett fenomen. Att kombinera flera olika metoder stärker reliabiliteten och den inre validiteten, och är ett mått på resultatens giltighet (Svensson 1996)).

En beskrivning av använda insamlingstekniker och insamlat material ges i det följande. I fältstudierna har ingått observation på plats, praktiskt arbete i trädgården, skuggmetod, intervjuer med besökare, insamling av skriftligt källmaterial samt djupintervjuer med brukare och kommunala tjänstemän. Det insamlade materialet är större från Slottsträdgården än de andra två fallen, både avseende mängd och använda/genomförda insamlingstekniker. Detta är avsiktligt, då jag betraktar Slottsträdgården som ett huvudfallstudieobjekt, där jag tillbringat mer tid och gjort fler regelbundna besök än i de andra två fallen. Lärjeåns Trädgårdar och Mandelmanns Trädgårdar betraktar jag som jämförande fallstudieobjekt, i vilka jag inte genomfört praktik, skuggmetod och besökarintervjuer. Referensobjektet Bickershof är inte fallstudieobjekt, då ingen metodisk empiriinsamling eller analys enligt nedan utförts där, utan jag betraktar det som en referens att jämföra mitt material med. Allt insamlingsarbete har skett öppet, dvs. brukarna på platsen var medvetna om vad jag gjorde och varför jag var där.

Observation på plats (Denzin & Lincoln 2003), eller deltagande observation med låg deltagandegrad (liten eller ingen interaktion), har bestått av att vara närvarande på platsen och att fotodokumentera. Har genomförts genom återkommande vistelser och besök i trädgårdarna, företrädesvis sommartid, under åren 2002-2006, vilka dokumenterats genom systematiska fältanteckningar och dagbok. Fotomaterialet är främst till för att förmedla trädgårdarnas visuella kvaliteter och dokumentera olika aktiviteter som pågått.

Att göra *praktik* har inneburit att följa och ta del i arbetet i trädgården, inklusive samtal med sysselsatta i trädgård och kafé. Detta har utförts under en vecka och dokumenterats genom fältanteckningar och dagbok. *Skuggmetoden* innebar att praktisera som trädgårdsmästarens skugga, att under en kortare period följa och dokumentera vad han/hon gör. Har utförts under en vecka och dokumenterats genom systematiska fältanteckningar. Praktik och skuggmetod har utförts i huvudfallstudieobjektet, ej i de jämförande fallstudieobjekten. Erfarenheten från dessa moment har bildat en del av underlaget i den empiriska resultatredovisningen i kapitel 5.

Besökarintervjuer har genomförts, i form av en halvstrukturerad översiktsundersökning, med syftet att få en uppfattning om vilka besökarna är, varför de besöker trädgården samt var de bor i staden. Besökarintervjuerna gjordes i form av korta intervjuer på plats och genomfördes under två halvdagar i september 2004. Sammanlagt har femtio besökare intervjuats, alla i huvudfallstudieobjektet. En kvantitativ sammanställning har gjorts med bland annat en

kategorisering av besökarna i ålder, kön och boende, vilken redovisas i kapitel 5.

Skriftligt källmaterial för varje fall har samlats in. Från föreningen Slottsträdgårdens vänner har samlats in skriftliga dokument i form av protokoll, tidningsartiklar och medlemsutskick. Vidare har examensarbeten, böcker och tidningsartiklar samlats in. Det skriftliga källmaterialet har sammanställts och främst legat till grund för delar av fallbeskrivningarna i kapitel 4.

Djupintervjuer (a.a.), har genomförts med sex personer i Slottsträdgården, tre personer i Lärjeåns Trädgårdar och två personer i Mandelmanns Trädgårdar. Totalt genomfördes elva djupintervjuer, varav nio med brukare som är involverade i det specifika fallet och två med kommunala tjänstemän. Vilka som skulle intervjuas bestämdes genom ett strategiskt urval, för att få fördjupad inblick i fallet och för att lättare kunna göra jämförelser mellan de tre fallen. Beaktats har således både vad de intervjuade kan tänkas veta om fallet och vilken roll de har. Det strategiska urvalet resulterade i att åtta män och tre kvinnor intervjuades. Det råkade vara den fördelningen på bemanningen av funktionerna just då, vilket är något som förändras över tiden. Som exempel kan nämnas att en tid senare övertog en kvinna ordförandeskapet i Slottsträdgården. En översikt över vilka som djupintervjuats finns i tabell 1. En intervjuguide utformades, utifrån syfte och frågeställningar, och användes för att hålla fokus genom de halvstrukturerade intervjuerna, så att vi säkert samtalade om det jag studerar. Utifrån intervjuguiden gavs ett stort utrymme för informanten att fritt associera och berätta.

Djupintervjuerna, som spelats in, genomfördes på plats i trädgården (utom de tre intervjuerna med brukare i Lärjeåns Trädgårdar och en av intervjuerna med tjänstemän) under senhösten och vintern 2004/2005. Sex av intervjuerna, de som genomförts i huvudfallstudieobjektet, har transkriberats till 53 sidor. Övriga intervjuer har inte transkriberats i sin helhet, utan avsnitt som bedöms som mindre intressanta för frågeställningen har transkriberats i stödordsform.

Jag upplevde att jag fick bra kontakt med samtliga intervjuade och att intervjuerna gav mig oerhört mycket. Redan i samband med själva intervjun startade analys- och tolkningsprocessen. Intervjuerna liknade samtal till sin karaktär och präglades av öppna samtal och fria associationer utifrån intervjuguiden som höll styrkurs genom samtalen. Jag upplevde att samtliga var engagerade och grävde i sitt innersta för att ge substantiella och ärliga svar och reflektioner. Jag hade träffat alla utom tre tidigare. Tre hade jag träffat och hälsat på vid enstaka tillfällen tidigare. Fem hade jag samtalat med och lärt känna lite grann under mina vistelser i trädgårdarna.

Tabell 1. Översikt över vilka som djupintervjuats.

Slottsträdgården	Lärjeåns Trädgårdar	Mandelmanns Trädgårdar
trädgårdsmästare man, 40 år	trädgårdsmästare man, 30 år	lantbrukare och konstnär kvinna, 40 år
kaféförstandare man, 64 år	kaféförstandare kvinna, 30 år	lantbrukare och musiker man, ca 40 år
ordförande man, 56 år	ordförande man, 54 år	
kommunal tjänsteman kvinna, ca 35 år		
kommunal tjänsteman man, ca 60 år		
brukare, f d aktiv man, ca 35 år		

I intervjusituationen kommer man inte ifrån att det handlar om en interaktion mellan forskaren och den intervjuade. Forskaren deltar i samtalet genom att jag är den jag är, min sociala identitet, mitt urval av frågor, hur jag ställer frågorna och reflektioner jag förmedlar (om än sparsamt) under samtalets gång. ”De empiriska data som produceras under en intervju konstrueras därför både av forskaren och intervjupersonen” (Olsson 2008: 21).

Tillvägagångssätt vid analys och tolkning

Kvalitativ analys och tolkningsprocess

Kvalitativ metod handlar om att gestalta, att göra en så god beskrivning av ett sammanhang som möjligt (Larsson 1986). Jag vill genom analys och tolkning av mitt insamlade material förstå innebörder, betydelser och motiv i fenomenet självorganiserade trädgårdar för gemenskap och odling. Jag följer ingen redan beskriven metod till punkt och pricka, däremot är jag i mitt arbete inspirerad av flera vedertagna metoder. Analys- och tolkningsprocessen är inspirerad av fenomenografin (a.a.), men har även drag av etnografisk kulturanalys (Ehn & Löfgren 1982). Jag har strävat efter att kombinera olika analysmetoder.

Inspirerad av fenomenografin

Jag har inspirerats av fenomenografin, som är en kvalitativ analys, utvecklad av den s.k. Inom-gruppen på Institutionen för pedagogik vid Göteborgs universitet, och som innebär att man uttolkar innebörder och sammanhang snarare än delar (Marton 1981). I fenomenografin handlar det om att man vill beskriva hur människor uppfattar sin omvärld, till skillnad från att söka beskriva hur något är. Fenomenografer är snarare ute efter innebörder än förklaringar (Larsson, 1986).

Karaktäristiskt för arbetet är att man inte har en på förhand bestämd teori om fenomenen och att man arbetar utan en bestämd tolkningsteori. ”Den fenomenografiska ansatsen arbetar med det manifesta innehållet och analyserar det för att förstå innebörden, utan att översätta med hjälp av givna tolkningsregler” (a.a.: 23). När man inte har en bestämd tolkningsteori är det desto viktigare, menar Larsson (1986) att man skaffar sig förtrogenhet med de fenomen man analyserar. Detta för att vidga de egna perspektiven. Den som gör en kvalitativ analys använder sin förförståelse som ett verktyg och drar nytta av alla de perspektiv han eller hon har tillgång till i sin tolkningsprocess.

Mitt sätt att gripa mig an en systematisk analys av mitt empiriska material, främst djupintervjuerna, kan relateras till den relativt praktiskt inriktade beskrivningen av den fenomenografiska ansatsen, där ”avsikten med databearbetningen är att finna kvalitativt skilda kategorier vari uppfattningarna kan beskrivas” (a.a.: 20). Det centrala i kvalitativa metoder är att man försöker konstruera kategorier, beskrivningar eller modeller som bäst beskriver fenomenet man undersöker. Man ska enligt Larsson (1986: 8) vara medveten om att ”varje tolkning av ett konkret fenomen är en skapelse snarare än ett mekaniskt kategoriserande”.

Det är principiellt viktigt att inte stirra sig blind på metoden, eller snarare på att omsorgsfullt välja en metod, som man tror att man ska följa. Det är forskningsproblemet som ska stå i fokus snarare än metoden. Metoden ska vara ett verktyg att få kunskap om det studerade problemet (a.a.: 9). Icke desto mindre är det viktigt att beskriva den metod man använt, så att det blir tydligt för andra läsare och granskare av analysen och slutsatserna hur man gått tillväga.

Att enbart beskriva min analys som en systematisk analys inspirerad av fenomenografin ger inte en rättvisande bild av den typ av analys och tolkning jag har gjort. Jag förhåller mig på ett sätt friare i analysen, eller snarare tolkningen, på ett sätt som närmast kan karaktäriseras som en slags etnografisk kulturanalys, så som den beskrivs av Ehn och Lövgren (1982). Kulturanalysen är den andra metod jag inspirerats av, vilken mer handlar om tolkning.

Min analysmetod kan sägas vara en kombination av fenomenografi och kulturanalys.

Inspirerad av etnografisk kulturanalys

Kulturanalysen kan karaktäriseras av att man söker att beskriva samhällen och kulturer. I kulturanalysen ställer man frågan *vad betyder detta?* Ehn & Löfgren (1982: 96) skriver att "tolkning är att se något som något" men "vi måste dock komma ihåg att mening aldrig är något som kan observeras, utan endast något abstrakt som tilldelas verkligheten". Utmärkande för kulturanalysen är att den "skapar andra sätt att se en ganska välbekant verklighet" och att "vardagsperspektiven lyfts upp till en högre abstraktionsnivå" (a.a.: 99).

Arbetsättet består ofta av deltagande observation och att föra fältanteckningar (a.a.). Kulturanalys innebär att man noggrant läser fältanteckningar, transkriberade intervjuer och annat källmaterial, och att man klassificerar och ordnar. "I kulturanalysen försiggår ett växelspel mellan att frilägga analyserade detaljer och att skapa modeller som förklarar eller skapar förståelse för detaljernas inre sammanhang. Man går från del till helhet och från helhet till del" (a.a.: 95). Med de analyserade elementen konstrueras system av idéer och begrepp.

Min kvalitativa analys kan inte betecknas som en renlärig kulturanalys. Istället för deltagande observation utför jag mindre tidskrävande observation på plats, dock kombinerad med flera andra materialinsamlingsmetoder.

Jag känner mig inspirerad av den mer fria tolkningssituation man har inom kulturanalysen, som mer liknar den hermeneutiska texttolkningen än t.ex. tolkningssekvenserna inom fenomenografin, som har mer karaktären att arbeta efter en mall. En stor del av mitt tolkningsarbete har skett i direkt anslutning till fältarbete och djupintervjuer, det är således inte alltid frågan om en systematisk analys vid skrivbordet. Vi kan jämföra med Calanders (1999) beskrivning av hur han bearbetar och tolkar empiriska fakta. Han skriver att processen äger rum såväl i fält som på kammaren efter avslutat fältarbete.

Bakgrunden mot vilken jag tolkar empirin (de intervjuades uppfattningar) består av min förförståelse, min begreppsmodell samt kontexten. All den empiri som samlats in före formuleringen av intervjuguiden, som till exempel observation på plats, fotografering, tryckta källor och praktikperiod i Slottsträdgården inklusive att vara trädgårdsmästarens skugga, bildar den kontext emot vilken jag tolkar intervjuaren. Tolkningsprocessen pågår såväl under själva fältarbetet och i insamlingssituationen, som i den mer systematiska analysen vid skrivbordet.

Systematisk analys av transkriberat material

Inspirerad av fenomenografin, transkriberade jag sex av mina intervjuer och gjorde en systematisk analys av materialet. Under det att jag noggrant läste de transkriberade intervjuerna, så kodade jag fakta, uppfattningar och omdömen, som i ett delsteg blev till 40 olika beskrivningskategorier (se bilaga 1) som kan beskriva betydelsen av den självorganiserade trädgården. Beskrivningskategorierna, framvaskade ur transkriberingarna, grupperades i nio grupper (se bilaga 1). Samtidigt, under genomläsningen, markerade jag illustrerande, användbara citat. Hela tiden var jag öppen för minsta lilla reflektion jag fick under arbetets gång och efter varje analyserad intervjufråga skrev jag ner reflektioner och analys, som jag återkom till i ett senare skede av analysen och tolkningen.

I denna analys, som både har praktiska inslag i form av ord- och textmassehantering, och innebär ett stort mentalt engagemang, kom jag fram till att materialet kan indelas i fem teman (för en utförligare beskrivning av de olika delstegen i den systematiska analysen, se bilaga 2). De fem temana; engagemang och kreativt skapande; möten och social gemenskap; hälsa och välbefinnande; ekologisk odling och lärande samt samverkan mellan brukare och kommun, beskriver vad som utmärker den självorganiserade trädgården som fenomen och kan sägas vara en kategorisering av trädgårdens innebörd och betydelser. Med hjälp av temana kan vi förstå fenomenet självorganiserad trädgård för gemenskap och odling. För att öka förståelsen för fenomenet ytterligare har jag gjort fördjupade studier av vilka drivkrafter som utgör bas i initiativen, de bakomliggande processerna i mötet mellan brukare och kommun samt vilka de utmärkande skillnaderna är mellan en självorganiserad trädgård och en kommunal park. Resultatet av analysen bildar underlag för beskrivningen och reflektionerna i kapitel 5.

Den systematiska analysen av de transkriberade djupintervjuerna innebar ett sätt att bryta ner det stora och svåröverskådliga intervjumaterialet till en hanterbar nivå. Det gav en känsla av att jag har haft koll på helheten och koll på att jag inte har missat något väsentligt i tolkningsprocessen. Det är främst ett sätt för mig att känna att jag tagit mig igenom hela materialet, och inte bara gjort nedslag där mitt intresse fokuserats. Att systematiskt gå igenom intervjuerna är också ett sätt att verkligen inkorporera sig med materialet, att befinna sig i empirin och att låta empirin tala.

För tydlighetens skull vill jag avsluta detta avsnitt om den systematiska analysen av transkriberat material med att poängtera att även i den systematiska analysen ingår ett tolkningsarbete. Det är hela tiden frågan om en tolkning av informanternas uppfattningar.

Nästa fas – fördjupning i teori

En erfarenhet från arbetet med fallstudier är att fallstudier tenderar att bli något oerhört stort och komplext. Det kan vara svårt att snäva in kärnan och precisera vad som är mest relevant att studera utifrån mina frågeställningar. Ett sätt att hitta kärnan är att ta hjälp av och fördjupa sig i teori. I nästa fas av analys- och tolkningsarbetet fördjupade jag mig i teori och förhöll empiri och teori till varandra. Med hjälp av teoretiska begrepp kunde jag finna ytterligare mönster, tydligare beskriva fenomenet och därmed öka förståelsen. I denna fas, där empiri och teori möttes, växte begreppet stadsdelsträdgård fram. I och med att analys- och tolkningsprocessen skett i två steg (egentligen i många steg, men två övergripande steg kan identifieras), dvs. att resultatet lyfts från beskrivning av fenomenet baserat på informanternas uppfattningar (kapitel 5) till framtolkandet och utvecklandet av begreppet stadsdelsträdgård, med en högre abstraktionsnivå och baserat på såväl empiri som teori, menar jag att den förmedlade kunskapen om och förståelsen av stadsdelsträdgårdar kan betraktas generellt.

Hur förståelsen utvecklats – ett försök till metodreflektion

Utvecklingen av förståelsen har skett enligt den hermeneutiska cirkelns princip, en ständig pendling mellan del och helhet, fältarbete och skrivbordsarbete samt teori och empiri (Hansson 1993; Patel & Davidson 1994; Wallén 1996). Dels är det en pendelrörelse mellan att jag fördjupar mig i det empiriska materialet och att jag inhämtar teoretisk kunskap (i t.ex. ämneskurser och andra litteraturstudier). När dessa två pendelrörelser möts, utvecklas förståelsen.

Dels sker en pendelrörelse mellan att vara ute i fält och att sitta vid sitt skrivbord. När jag förhåller mig nära fältet, nära empirin, är det ett sätt att låta empirin tala med informanternas ord och resonemang. Det är ofta ett mer populärt och vardagligt sätt att uttrycka sig och speglar brukarens förhållningssätt. Ett annat sätt att förhålla sig är forskarens, eller snarare forskningsvärldens, oftast sittande vid sitt skrivbord. Sättet att uttrycka sig och ordvalen skiljer sig från brukarens i det studerade fallet. När dessa två möts stöts de erfarenheter jag gjort i fält mot min förförståelse, min begreppsmodell och inhämtad teori och förståelsen utvecklas. Erfarenheterna i fält ökar insikten och vidgar perspektiven.

Dels utvecklas förståelsen när jag pendlar mellan del och helhet. Å ena sidan utforskar jag fenomenet genom att fördjupa mig i t.ex. den systematiska analysen, där jag delar in varje liten del/utsaga i beskrivningskategorier. Å andra sidan lyfter jag blicken och försöker se helheten, vilket t.ex. skedde när jag formulerade mina första preliminära resultat i ett konferenspaper, när

jag gjorde min halvtidsredovisning till forskningsfinansiären Formas och när jag vid olika tidpunkter gjort en populärvetenskaplig sammanfattning och presentation.

En stor utmaning i analys- och tolkningsarbetet är att det inte låter sig rutiniseras, eller snarare att stunder av klarsyn och insikt kan komma vid tillfällena när man minst anar det, kanske till och med oftare i situationer utanför arbetsrummet än sittandes vid skrivbordet. Det gäller att vara vaksam på dessa stunder, inse att/när de inträffar och fatta pennan och anteckna.

I kvalitativ analys- och tolkningsprocess sker analys och tolkning parallellt. Ska man vara riktigt noga i beskrivningen av processen så sker analysen innan tolkningen. Man gör en systematisk bearbetning och analys av det empiriska materialet, t.ex. intervjumaterialet, och sedan tolkar man analysresultaten i relation till teori och litteratur. Det är genom tolkningen som man kan förstå fenomenet. Dock präglas analys- och tolkningsprocessen av ett ständigt växelspel mellan fält, material, teori och reflektion. Jag återkommer till metodreflektioner i min avslutande diskussion.

4 Beskrivning av de studerade fallen

Som ett första steg i resultatredovisningen gör jag i detta kapitel en beskrivning av huvudfallet Slottsträdgården, de jämförande fallen Lärjeåns Trädgårdar och Mandelmanns Trädgårdar samt referensobjektet Bickershof. Beskrivningarna är uppbyggda med utgångspunkt i det insamlade empiriska materialet. En jämförelse görs mellan fallen. I ett andra steg (kapitel 5) utvecklas och fördjupas analys och tolkning, med tyngdpunkt i det empiriska materialet, för att visa på en inriktning av materialet. I det tredje steget (kapitel 6) introduceras begreppet stadsdelsträdgård och innebörden i detta utvecklas, baserat på såväl teoretiskt som empiriskt material.

Slottsträdgården i Malmö

På några minuters promenadavstånd från Malmö centrum ligger Slottsträdgården i en anrik historisk miljö, mellan Slottsparken och den gamla försvarsborgen Malmöhus, som numera hyser Malmö museum. Bostadskvarteren i närheten domineras av medelklass. Trädgården drivs av Stadsmiljöavdelningen, den kommunala förvaltning som har hand om Malmö stads parker och offentliga rum, i samarbete med malmöbor, som är sammanslutna i en förening. I Slottsträdgården bedrivs ekologisk odling, det finns ett kafé och här kan man finna lugnet mitt i staden. Besökarna kan få en pratstund med trädgårdsmästaren, och möjlighet att diskutera sina frågor om trädgård. Detta är en kvalitet som inte erbjuds i den traditionella kommunala parken, eftersom det sällan eller aldrig finns någon trädgårdsmästare där.

Besökarintervjuer visar att människor från hela Malmö söker sig till Slottsträdgården, även om de som bor i stadsdelen är de mest frekventa besökarna. Några kommer varje dag, för att sitta ner i kaféet, promenera, rasta hunden, jogga eller bara passera igenom. Kaféet serverar smörgåsar och kakor, men också socialt engagemang. Kaféföreståndaren tar sig ibland tid att

sitta ner och prata med kafégäster. Även turister och andra på tillfälligt besök i Malmö hittar till Slottsträdgården, som är ett av turistbyråns mest efterfrågade besöksobjekt.

Trädgårdsmästaren är frontfigur och ansiktet utåt. Han och trädgården har vid upprepade tillfällen uppmärksammats i olika media, bland annat i dagstidningar, fackpress, månadsmagasin och tv. Han personifierar en ny typ av trädgårdsmästare, som förutom att vara en skicklig yrkesman med känsla för kvalitet också är pedagog, rådgivare och handledare.

Idén och initiativet till Slottsträdgården togs 1994 av en grupp malmöbor, som inte hade någon professionell trädgårdsbakgrund. De ville skapa en ekologisk oas i sin närmiljö, med möjlighet för malmöbor att sticka fingrarna i jorden, odla, kompostera och umgås. Tanken var att alla intresserade skulle kunna få vara med och odla. Förebilden var organisationen *Green guerillas* och deras skapande av *community gardens* i New York. Initiativtagarna tyckte att kommunens nedlagda plantskola var en bra plats och tog kontakt med Stadsmiljöavdelningen i Malmö stad. Tjänstemännen på Stadsmiljöavdelningen förhöll sig avvaktande, dels fanns det andra planer för platsen, dels menade tjänstemännen att det centrala läget kräver kvalitet, dvs. representa-

Slottsträdgården i Malmö. Foto: Marie Larsson.

tiv karaktär, och kontinuitet (vilket kunde vara svårt att garantera i ett medborgarinitiativ). Men tillsammans arrangerade parterna ett idémöte med inbjudna intressenter. Detta resulterade i att föreningen Slottsträdgårdens vänner bildades. Föreningens medlemmar började så smått att odla och bygga upp en trädgård. Stadsmiljöavdelningen ville dock inte släppa initiativet helt fritt. De ville kontrollera trädgårdens utformning.

Förändringen kom när en trädgårdsmästare blev medlem i föreningen ungefär samtidigt som en annan av föreningens medlemmar, en landskapsarkitekt, visade upp en professionell plan för trädgårdens utseende och form. 1997 nåddes en samarbetslösning som medgav Stadsmiljöavdelningen insyn och inflytande över driften av trädgården genom bildandet av en samverkansförening (föreningen Slottsträdgården), med representanter för föreningen Slottsträdgårdens vänner, Stadsmiljöavdelningen och trädgårdens anställda. Då snabbades anläggningsarbetet upp, bl.a. med hjälp av arbetskraft via arbetsmarknadsåtgärder. Tyngre anläggningsarbeten utfördes av den av kommunen anlitade utförarenheten, finansierat av Stadsmiljöavdelningen. Medlemmarnas ideella arbetsinsatser minskade i takt med att trädgården snabbt antog färdig form. Slottsträdgården är tolv tusen kvadratmeter stor

Slottsträdgården i Malmö. Foto: Marie Larsson.

och består av flera mindre trädgårdar med olika stilar och funktioner. Slotts-trädgården invigdes officiellt 1998.

Föreningen Slottsträdgården drev trädgården till och med år 2003, då samverkansföreningen ersattes av ett samarbetsavtal mellan föreningen Slotts-trädgårdens vänner och Stadsmiljöavdelningen i Malmö stad. Malmö stad övertog driften av själva trädgården. Föreningen Slottsträdgårdens vänner driver kaféet (t.o.m. 2008), gör en ideell arbetsinsats och är viktig för trädgårdens identitet. Utvecklingen och förändringen av samarbetet hade påbörjats redan ett år tidigare, då Stadsmiljöavdelningen anställde trädgårdsmästaren, som ett led i att trygga trädgårdens fortlevnad.

Föreningen Slottsträdgårdens vänner, som har ca 450 medlemmar, driver kaféet och arrangerar musikkvällar, skördefest och andra evenemang som är mycket populära. Man kan sitta ner i kaféet och ta del av atmosfären i trädgården, även om man inte har tid eller lust att ta del i själva trädgårdsarbetet. Besökare är välkomna att delta i det praktiska trädgårdsarbetet, så som tanken var hos initiativtagarna, men det sker sällan. Det är inte heller många medlemmar i Slottsträdgårdens vänner som tar aktiv del i trädgårdsarbetet.

Musikafton i Slottsträdgården. Foto: Marie Larsson.

Det som gör Slottsträdgårdens kafé speciellt är det ideella engagemanget och läget i en trädgård. Det är centralt, men ändå på lagom avstånd från stadens sus och brus. Kombinationen trädgård, ideellt engagemang och kafé skapar ett lugn och en kravlös atmosfär som är inbjudande för många olika sorters människor. Kafégästerna får sitta så länge de vill, även om de bara köpt en kopp kaffe. Det finns plats för alla, och det primära är inte kommersialism. Det är en fristad i förhållande till innerstaden, både med avseende på lugn och ro och på konsumtionstempo. Här erbjuds och finns möjlighet till ett lite annorlunda stadsliv, lite långsammare, närmare naturen, men ändå med betoning på social mötesplats.

Lärjeåns Trädgårdar i Angered

Lärjeåns Trädgårdar finns i Angered, en förort till Göteborg, som domineras av miljonprogramsbebyggelse från 1960- och 70-talen, och präglas av en mångkulturell befolkning. Trädgården är belägen i ravinlandskapet längs Lärjeån, en kort promenad från Angered Centrum. Lärjeåns Trädgårdar är en handelsträdgård som drivs av en stiftelse (fram till och med 2006). Stiftelsen arrenderar marken av kommunen och trädgårdsmästarna har en etablerad kontakt med kommunen.

Lärjeåns trädgårdar presenterar sig som en biodynamisk trädgård nära människan. Det finns ett kafé och butik, det ordnas utställningar och hålls kurser och man tar emot skolklasser. Odlingarna upptar en två hektar stor yta och omfattar grönsaker på friland och i växthus samt snittblommor och örtagård. Målet med odlingarna är dels pedagogiska, att öka allmänhetens kunskap och intresse för odling och livsmedelskvalitet, dels att de ska tillgodose serveringens och butikens behov av färska, biodynamiskt odlade grönsaker. En trädgårdsmästare finns på plats och kan svara på frågor och funderingar. Trädgården fungerar som ett litet centrum för ekologi och miljö och en förebild för hur samhället kan göras lite mer hållbart och mänskligt. Föresatsen är att skapa intresse för sambandet mellan odling, mat, hälsa, kretslopp och ekologi samt väcka nyfikenhet på helhets- och långsiktigt tänkande.

I kaféet serveras hemlagade bakverk och smörgåsar, tillagat av biodynamiska och ekologiska råvaror, där de egenodlade grönsakerna utgör stommen och gör utbudet säsongsbetonat. Trädgården vill vara och är en resurs och en tillgång i stadsdelen, som ger möjlighet till möten mellan människor med olika bakgrund. Kvalitet med enkla medel, kravlöshet gentemot besökarna och inte minst en omsorg om jord, natur och människor skapar ett öppet och inbjudande klimat.

Lärjeåns Trädgårdar har uppmärksammats i dags-och fackpress, trädgårdsmästarna har fungerat som trädgårdsexperter i Göteborgs-Posten och syntes under en period regelbundet i tidningen Mersmak. Mycket stor uppmärksamhet fick trädgården när kaféforestandaren nominerades till Coop:s stora matpris 2003, vilket bidrog till att göra trädgården känd i hela regionen. Många besökare tar sig från Göteborg ut till Angered. En enkät som utfördes av stiftelsen visar att kvinnor i övre medelåldern är den största kategorin besökare. Det finns en vänförening, Lärjeåns Trädgårdars Vänner, knuten till trädgården.

Stiftelsen bildades och trädgården kom igång på allvar år 2000 när ett ungt trädgårdsmästarpar flyttade från Stockholm till Angered för att förverkliga en vision i Lärjeåns Trädgårdar. En vision, som presenterats på utställningen "Trädgård till nöje och nytta" redan 1983 i Stockholm och därefter 1984 i Angered. Utmaningen och föresatsen att förverkliga visionen i Angered hade varit levande i 15 år innan de två trädgårdsmästarna introducerades till idén, flyttade dit och började odla marken. De är utbildade odlingspedagoger på Rudolf Steinerseminariet i Skillebyholm, och praktiserade på Rosendals Trädgård i Stockholm under kulturhuvudstadsåret 1998.

Lärjeåns Trädgårdar i Angered. Foto: Marie Larsson.

Lärjeåns Trädgårdar i Angered. Foto: Marie Larsson.

Lärjeåns Trädgårdar i Angered. En skolklass provsmakar äpplesorter. Foto: Marie Larsson.

I Lärjeåns Trädgårdar arbetar man biodynamiskt med att odla grönsaker och att odla människomöten, med antroposofiska idéer som förtecken. Yrkeskunskapen är stor och det finns en stark känsla för jorden, odlingen, det spirande, kretsloppet och att jorden är ett arv och en gåva att förvalta väl. Trädgårdsmästarparet flyttade till nya utmaningar på senhösten 2004 och två nya trädgårdsmästare tog över.

Medarbetarna i trädgården är ett sammansvetsat arbetslag som värnar om lusten att arbeta och lägger stor vikt vid medbestämmande, arbetsmiljön och stämningen i arbetslaget. Arbetslaget brukar äta ihop vid ett uppdukad bord ute i trädgården. Detta är en medveten filosofi och en del av helhetstänkandet. Det finns en flexibilitet och lyhördhet för att t.ex. ta emot volontärer och för initiativ från grannskapet.

Att Lärjeåns Trädgårdar ska vara en mötesplats är en uttalad idé och vision. Visionen är att vara en handelsträdgård som kan ge människor fruktbara möten med växtligheten, jorden och med varandra. Besökaren kan välja aktivitets- och engagemangsnivå; titta, sola, fika, konsumera, läsa, lära sig, plocka egen bukett, gå med i vänföreningen, bli volontär, hjälpa till i odlingen eller ta initiativ till en ny delverksamhet.

Helhetstänkandet är tydligt, har många komponenter och inkluderar bl.a. biodynamisk odling med välmående för människa, djur och jord, kafé och mötesplats, gemenskap, folkbildning för att förstå det levande och växande, utställningar och kulturevenemang, att förena nytta och nöje, etnisk mångfald, kreativitet, utveckling och integration. En vistelse i trädgården ska tilltala hela människan och vara sinnlig på flera plan.

Ett samspel i arbetslaget och med jorden och platsen leder fram till ett alltmer platsanpassat odlade och brukande. I processen utvecklas handlingsmönster som är anpassade till platsen, t.ex. för hantering av vatten, livsmedel, avfall och odling.

Mandelmanns Trädgårdar i Rörum

Mandelmanns Trädgårdar drivs ekologiskt, enligt KRAVs regler, av en fyrbarnsfamilj som en del av deras lantbruk. Det är privatägd mark och gården ligger i byn Rörum på landsbygden i Simrishamns kommun. Trädgården är öppen för besökare, som är välkomna att känna sig som hemma i trädgården. Det är ett privat initiativ, men med allmännyttig inriktning.

Det finns en gårdsbutik och ett kafé, som har öppet på fredagar och lördagar från midsommar till slutet av september. Man kan köpa färska, just skördade grönsaker och blommor eller sitta ner i kaféet där trädgårdsköket serverar bakverk och hemlagad mat av trädgårdens råvaror. Det finns ett

växthus för tomater och ett för människor. I växthuset för människor ordnas musikkvällar, teaterföreläsningar och andra evenemang. För kulturprogrammet på somrarna ansvarar Kulturföreningen Mandelmanns Trädgårdar, en vänförening i vilken kvinnan i familjen är med i styrelsen.

Mandelmanns Trädgårdar i Rörum. Foto: Marie Larsson.

Det kommer en ständig ström av besökare under de två dagar i veckan då gårdsbutik och kafé har öppet. Besökarna är bofasta österlenare, sommarboende och turister, varav de flesta bilburna. De kommer för att njuta av friden i den vackra, personligt präglade trädgården, låta barnen strosa iväg och upptäcka fritt, gå med på en trädgårdsvisning som finns dels för vuxna och dels för barn och för att köpa de KRAV-odlade grönsakerna. Här finns t.ex. ett brett sortiment av olika sorters tomater, odlade med omsorg för att få dem så smakrika som möjligt.

Som avslutning på säsongen ordnas en skördemarknad, då flera ekologiska odlare från regionen samlas och deltar med sina produkter. Mandelmanns Trädgårdar är uppmärksammade i dags- och fackpress, tv, odlingsböcker och i ett flertal inspirations- och guideböcker. År 2002 fick familjen Mandelmann Region Skånes miljöpris för sin KRAV-odling och för att de bevarar och berikar kulturlandskapet och erbjuder rekreation och skönhetsupplevelser.

Mannen i familjen har studerat medicin, journalistik och musik, samt har en ettårig trädgårdsutbildning från Säbyholm. Kvinnan i familjen är konstnär. De har båda en bakgrund på Gerlesborg, en social och kreativ mötesplats för utbildning, givande samtal och utveckling. Under några år hyrde de ett hus med tillhörande mark i Kungsängen norr om Stockholm. Där började de odla tillsammans. De hade får, småskalig försäljning och stora fält för självplock av blommor. När de hade odlat ett tag upptäckte de att det var det här de ville hålla på med. De visste också att de ville ha en mötesplats för människor. De började söka efter en gård där idéerna kunde förverkligas. Gården skulle ha lättbearbetad jord, betesmarker, tillgång till friskt vatten och vara placerad så att många människor skulle passera förbi under sommarmånaderna, när gårdsbutik och kafé har öppet. Gården skulle vara en plats där familjen kunde må bra och leva ett gott liv, belägen i en levande landsbygd.

Hösten 1996 flyttade familjen Mandelmann in på gården Djupadal i Rörum. En stor del av utkomsten kommer från lammuppfödning. Tackorna, lammen och en flock rödkullekor betar på backarna, ett naturbete som utgör hälften av gårdens totalt ca 60 hektar. Paret Mandelmann gör ingen skillnad mellan arbete och fritid. De är mångsysslare och utnyttjar gårdens alla möjligheter. De odlar spannmål och grönsaker. Inhägnade Linderödsgrisar och värphöns ger liv åt trädgården och är en viktig del i kretsloppet. Hönsen har ett mobilt hus som kan flyttas, så att de kan göra nytta på flera ställen. I ett stort växthus odlas tomater och basilika. På vintern huserar lammen i växthuset och på våren är det gödlat och klart för tomatodlingen.

Mandelmanns Trädgårdar i Rörum. Foto: Marie Larsson.

Trädgårdsmästaren i samspråk med barnen. Foto: Marie Larsson.

De är självförsörjande på kött och grönsaker. Ambitionen är att även kläde-
dräkten ska tillverkas av dem själva av gårdens produkter.

Som en del i helhetssynen ingår att lyssna på platsen och de människor
som bott i grannskapet länge. De söker det beprövat lämpliga att odla just
där, som t.ex. Rörumshumle som sätter kottar tidigare än den tyska humlen.
Ständigt söker de sig fram till nya eller förbättrade platsspecifika lösningar
och handlingsmönster för brukandet av marken på ett socialt, ekonomiskt
och ekologiskt hållbart sätt.

Familjen har, genom att gräva upp gammal täckdikning, återskapat fem
dammar i trädgårdens naturliga lågpunkt, som en tillflyktsort för den rödlis-
tade lövgrodan, som behöver rent och friskt vatten. Vattenkrasse är också
beroende av friskt och rinnande vatten. I de smala bäckarna eller kanalerna
mellan dammarna odlas vattenkrasse, som används som ingrediens i en soppa
som serveras i kaféet. Vatten är en integrerad del i trädgården och tjänar flera
syften. En brygga i en av dammarna fungerar som en samlingsplats, där inte
minst barn gillar att vara. Barnen tittar på insekter och trollsländor, håvar in
snäckor eller ror ut i den lilla ekan.

I trädgårdarna har Mandelmanns förverkligat en kulturell mötesplats för
människor, konsten och musiken. Det innersta trädgårdsrummet återuppstår
varje år i ny skepnad med nya konstnärliga mönster, realiserbart eftersom det
är grönsaker och annueller som odlas. Praktikanter ges fria händer att forma
en del av trädgården. Det pågår en kreativ process i Mandelmanns Trädgård-
dar, som inkluderar skapandet av trädgårdsrummet med dess artistiska kom-
position av blommor och grönsaker, mötena mellan människorna, matlag-
ningen i köket och relationen till den specifika platsen och dess omgivning-
ar.

Bickershof i Utrecht i Holland

I kvarteret Bickershof i Utrecht i Holland har de boende skapat en gemen-
sam trädgård. Grundtankarna är social gemenskap och ekologisk hållbarhet
med odling inspirerad av permakulturprincipen. Med stor skaparglädje har
de boende själva anlagt denna trädgård, som har en stark personlig prägel.
De var amatörer när det gäller trädgård och odling och fick prova sig fram.
Kunskapen om brukandet och bruksmetoder utvecklades under flera år.
Några eldsjälar har spelat en stor roll som inspiratörer och igångsättare, med
utgångspunkten att miljöproblem kan vändas till många möjligheter. De bo-
ende i området har fått upp ögonen för möjligheterna och fått lust till att
engagera sig.

Trädgården sköts och förvaltas helt av de boende, som gemensamt bestämmer allt som rör gårdens design, utseende, utveckling och användande. Detta svetsar samman de boende så mycket, att det är den sociala betydelsen som är den kanske största poängen med trädgården. En av eldsjälarna talar om *community-making*, vilket innebär sammanhållning kring en plats. Trädgården fungerar som ett medel till att skapa delaktighet, social gemenskap och ett aktivt lokalsamhälle. Det handlar om gemensamt utvecklade regler och sätt för användandet samt inflytande över den egna närmiljön. Ett resultat blir gemensamt utvecklade handlingsmönster för ett socialt och ekologiskt hållbart bruknings sätt av den gemensamma resursen.

Trädgården är ungefär 3000 kvadratmeter stor, omgärdad av ca 100 år gamla två- och trevåningshus, med totalt ca 50 invånare. De boende i Bickershof samarbetar med kommunen, kommunen äger nämligen marken, trots att gården ligger inne i ett kvarter, omringad av privatägda hus. I ett kontrakt förbinder sig de boende genom sin förening att sköta, underhålla och utveckla Bickershof. Kommunen bidrar med en liten summa (ca 6000 kronor) per år i driftbudget. Från början tilläts den här långtgående självständigheten som ett experiment från kommunens sida. Men efter att de boende anlitat en konsult, som räknade om alla olika typer av investeringar, som de boende gjort, i pengar, blev kommunen mer intresserad. Experimentet förbyttes till strategi hos kommunen. År 2004 fanns det ca 600 efter

Bickershof i Utrecht i Holland. Foto: Marie Larsson.

Bickershof i Utrecht i Holland. Foto: Marie Larsson.

följare till Bickershof i Utrecht, enskilda individer eller sammanslutningar av medborgare som har ett kontrakt med kommunen om skötsel av sitt närområde.

De första stegen för att förverkliga en gemensam trädgård i Bickershof togs 1979, då de boende gick samman och önskade sig en gemensam grönskande gård, som en bra uppväxtmiljö för sina barn och med plats för social samvaro. Då upptogs ytan på gården av två nedlagda bilverkstäder. Boendegruppen föreslog att Utrecht kommun skulle använda stadsförnyelsemedel till att köpa upp marken och anlägga en gemensam gård för kvarterets boende. Efter lång och trägen kamp lyckades detta. Det visade sig dock att marken var förorenad av olja och bensin. Det tog fem år av tålmodig väntan

Bickershof i Utrecht i Holland. Foto: Marie Larsson.

innan marken var färdigsanerad. Det fanns gott om tid till planering och projektering av hur gården skulle se ut. Kommunens landskapsarkitekt höll i planeringen. De boende fick vara med och ha önskemål på traditionellt sätt. 1986 kunde gården invigas. De boende nöjde sig dock inte med detta, de önskade att själva kunna prägla och utveckla gården. Efter att ha utmanat politiker i debattartiklar och skapat en opinion, så lyckades de boende få tilldelat sig ansvaret för området. Men som ett experiment, var kommunen noga med att påpeka.

Gården var således färdiganlagd och invigd 1986, men på sätt och vis var det då det egentligen startade! Då startade nämligen de boende sitt arbete att omforma gården, så som de egentligen ville ha den, med ekologiska och sociala utgångspunkter. Det blev en tio år lång process att forma den till sin.

Bit efter bit rev de upp det mesta av den nyanlagda gården och anlade det de själva ville ha, på sitt eget sätt. De sökte sig fram, provade och lärde sig. Kunskapen om brukandet och brukningsmetoder utvecklades under flera år. De boendes Bickershof invigdes 1996!

Ett nytt bostadsområde i grannstaden Culemborg, har planerats, projekterats och byggts helt i denna anda, med mycket långt gående delaktighet och mottot ”vi skapar en *community* på 3 månader istället för på 30 år”. Det betraktas som ett intressant exempel på hållbar stadsplanering i Holland. 1996 utsågs projektet tillsammans med sex andra projekt i Europa som ett intressant föregångsexempel på nya former för samarbete och medborgardeltagande.

Jämförelser mellan fallen

Grundläggande för fallen är att trädgårdarna alltid är öppna för besökare (kafé och butik har dock särskilda öppettider). De är inte inhägnade och det är kostnadsfritt att besöka dem. Trädgårdarna brukas utifrån en ekologisk grundsyn.

Likheterna mellan fallen kan sammanfattas enligt följande:

- Personlig prägel, en grupp invånare (i fallet Mandelmanns Trädgårdar en familj) som tillsammans skapat något och gjort en bit mark till en plats.
- Den sociala gemenskapen knuten till platsen.
- Det ideella inslaget. Det behöver inte betyda att verksamheten är helt ideell, men att den drivs utan vinstmaximering som främsta intresse. Det kan vara så att några personer finner sin utkomst i den, men filosofin är att ”det ska gå runt”.
- Det finns en kravlöshet gentemot besökaren i de studerade trädgårdarna, en tillåtande atmosfär. Alla är välkomna.
- Den ekologiska grundsynen framstår som något självklart.

Några av skillnaderna mellan fallen, har visat sig kunna belysa olika typer av samverkan mellan självorganiserade och kommun. På vilket sätt olika grad och typ av kommunal involvering och styrning i fallen kan betraktas utforskas i kapitel 5. I tabell 2 görs en sammanfattande karaktäristik av de olika trädgårdarna i fallstudien.

Det är intressant att relatera de studerade svenska fallen till det internationella referensobjektet Bickershof, i Utrecht i Holland. I jämförelse med svenska fall har det i Utrecht rätt lite andra förutsättningar än i Sverige. Parkförvaltningen i Utrecht tvingades under 1980-talet att kraftigt skära ner på kostnaderna för skötsel och underhåll av stadens parker. Under mitten av

1990-talet blev det banbrytande Bickershof en förebild och inspirationskälla för andra invånare, för hur man kunde engagera sig och ta hand om allmän parkmark, som kommunen mer eller mindre tvingats att överge (Aalbers 2002).

Bickershof är en pionjär inom *self-management* i Holland. Det är inte riktigt det samma som självförvaltning i Sverige, utan skiljer sig från det svenska i att man går ett steg längre och överlåter hela ansvaret till de boende. Vi kan kalla det en form av kontakt genom kontrakt (a.a.). Dialogen och samarbetet mellan brukare och kommunal förvaltning har reducerats till ett kontrakt.

Tabell 2. Sammanfattande karaktäristik av de olika trädgårdarna i fallstudien.

	Slottsträd- gården	Lärjeåns Trädgårdar	Mandel- manns Träd- gårdar	Bickershof
trädgård öppen för alla	x	x	x	x
ekologisk odling	x	x	x	x
självorganiserad	x	x	x	x
mötesplats med kafé, butik, växthus och sä- songsprogram	x	x	x	
vänförening	x	x	x	
lokaliserad centralt i stor- stad	x			x
lokaliserad i storstadsför- ort		x		
lokaliserad på landsbygd			x	
stiftelseform (t.o.m. 2006), arrenderar kom- munal mark		x		
förening med samarbets- avtal med kommunen	x			
privatägd på privat mark			x	
samarbete med kommu- nen	x	x		x
pedagogiska ambitioner	x	x	x	x
lokal förankring i grann- skapet (närhet)	x	x	x	x
stads- eller regional för- ankring (långa avstånd)	x	x	x	

I Sverige har jag inte funnit någon trädgård som kan karaktäriseras precis som Bickershof. Den svenska offentliga sektorn, kommunerna, har ett mycket mer långtgående och avgörande inflytande över vår gemensamma mark, genom reglerande planer och policy. Mandelmanns Trädgårdar är den trädgård som jag finner vara mest lik Bickershof i sina visuella karaktäristika och i den kreativa platsskapande processen, vilket varit möjligt eftersom den är privatägd och inte har någon kommunal involvering. I Slottsträdgården finns en kommunal involvering som har en kontrollerande effekt, bestämmer över trädgårdens visuella uttryck och samtidigt minskar den kreativa processen (se vidare i kapitel 5). Slottsträdgården ligger dock närmare det jag söker i sin initieringsfas, medan Lärjeåns Trädgårdar representerar formen bättre i sin drift och i sin ideologi.

Med stor skaparglädje har de boende själva anlagt Bickershof respektive Mandelmanns Trädgårdar, vilka har en stark personlig prägel. Vi finner inte samma grad av kreativ process och personlig prägel i Slottsträdgården eller i Lärjeåns Trädgårdar.

Medborgarinitiativet och den ideella aspekten präglar Slottsträdgårdens identitet. Det är också det som kommunen faktiskt är mest intresserad av i Slottsträdgården. I de politiska sammanhangen med budgetberedning osv. diskuteras Slottsträdgården under ämnet brukarmedverkan eller medborgarinflytande, snarare än under ämnet trädgård. Ändå är den stora skillnaden mellan Slottsträdgården och Bickershof professionaliseringens övertag och kommunens kontroll av det visuella uttrycket i den förstnämnda. Det hade varit intressant att studera ett försök att i Sverige närma sig Bickershof i frisläppligheten från det professionellt designade och det institutionaliserade. De ursprungliga initiativtagarna till Slottsträdgården föreställde sig just en sådan trädgård, präglad av amatörers kreativa skaparglädje, men denna del av visionen har inte förverkligats, då kommunens involvering och styrning blivit större än initiativtagarna tänkte sig. Men Slottsträdgården är ett första försök av kommunen att närma sig denna typ av lokala odlingsinitiativ.

De tre studerade trädgårdarna, vilka är beskrivna i sin svenska kontext, skiljer sig något från de *community gardens* som finns i bland annat Holland, England och USA. Jag har valt att benämna den svenska varianten för självorganiserade, för att betona och göra tydligt att det är medborgares initiativ och engagemang som ligger bakom, eftersom detta inte är så vanligt i Sverige. Medborgare i Sverige är i stället vana vid att staten och kommunen är omhändertagande. De svenska fallen släpps inte helt fria från kommunal involvering och kontroll.

Den ursprungliga idén för Slottsträdgården var mycket lik en *community garden*, då initiativtagarna var inspirerade av *Green guerillas*, en organisation

med säte i New York city, som genom folkbildning, organisering och rådgivning hjälper människor i gräsrotsgrupper att odla gemensamma trädgårdar samt verkar opinionsbildande för hotade trädgårdar. Men under åren som gått i Slottsträdgården har ett samarbete med kommunen utvecklats och befasts, som är större än det var tänkt i den ursprungliga idén. Därför ligger Slottsträdgården, drygt tio år efter öppnandet, ganska långt ifrån en *community garden*. Kommunen har en stor involvering och kontroll över verksamheten. Så visionen om en *community garden* är inte fullbordad. För att uppnå det behövs att fler medborgare inte enbart är besökare, utan är aktiva brukare och präglare i trädgården.

Det kanske viktigaste visuella kännetecknet för en *community garden* är den personliga prägel och den hemkänsla, som brukarna gett platsen. Det personliga präglar inte trädgårdens utseende i Slottsträdgården, som har ett professionellt visuellt uttryck. Den personliga prägel uppkommer när brukarna stoppar fingrarna i myllan och formar platsen efter sina visioner, önskemål och behov. För Lärjeåns Trädgårdar och Mandelmanns Trädgårdar är inte visionen att vara en *community garden*, men väl något snarlikt. Av de tre studerade trädgårdarna är Mandelmanns den med störst personlig prägel, helt jämförbar med Bickershof.

I visionen för Lärjeåns Trädgårdar finns uttalat att de vill vara en resurs i stadsdelen och de välkomnar närboendes aktivitet och deltagande i trädgården. Alla delar i visionen har dock inte hunnit förverkligas. Precis som Slottsträdgården är Lärjeåns Trädgårdar en mötesplats för social gemenskap, men deltagandet från de närboende har inte utvecklats. Engagemanget från de närboende har varit klart under förväntan och trädgårdsmästarna har inlett ett aktivt arbete för att visa invånarna på möjligheten till att bli mer delaktiga och aktiva i trädgården, t.ex. genom samarbete med Sfi och kulturhuset i Angered. Däremot har det varit lättare att nå ut till ”den medvetna stadsbon”, som trädgårdsmästaren uttrycker det, dvs. de som är medvetna om miljö- och kulturfrågor och söker information, vilka främst bor i centrala Göteborg och alltså inte räknas som närboende.

I Slottsträdgården är det så att den ursprungliga idén om att malmöborna skulle kunna stoppa fingrarna i myllan lever kvar i form av en mening i den tryckta informationen och på hemsidan samt i medlemsbrev, men i verkligheten är det få malmöbor som deltar aktivt i trädgårdsarbetet. Denna del av visionen har somnat in, medan andra har blomstrat och utvecklats.

De medlemmar i Slottsträdgårdens vänner som har en professionell trädgårdsbakgrund förmedlar en syn, apropå malmöbornas aktiva deltagande i odlingen, som de har gemensam med stadsträdgårdsmästaren. Några av rösterna berättar att ”det är svårt, för att trädgårdsarbete kräver kunskap och det

kräver kontinuitet” och ”det var en tanke från början att det skulle finnas med, men jag tror ej att medlemmarna saknar det” samt ”det har pratats om odlingslotter för medlemmarna”.

5 Självorganiserad trädgård för gemenskap och odling

Resultatet från den kvalitativa analysen och tolkningen av det insamlade materialet i fallstudierna visar att fenomenet självorganiserad trädgård för gemenskap och odling kan beskrivas och förstås med hjälp av fem teman, vilka redovisas i detta kapitel. Temana är: engagemang och kreativt skapande; möten och social gemenskap; hälsa och välbefinnande; ekologisk odling och lärande samt samverkan mellan brukare och kommun. De fem temana beskriver vad som utmärker den självorganiserade trädgården som fenomen och kan sägas vara en kategorisering av trädgårdens innebörd och betydelser. För att öka förståelsen ytterligare har jag gjort fördjupade studier av vilka drivkrafter som utgör bas i initiativen, de bakomliggande processerna i mötet mellan brukare och kommun samt vilka de utmärkande skillnaderna är mellan en självorganiserad trädgård och en kommunal park, vilket också redovisas i detta kapitel. Som en inledning redovisas resultaten från översiktsundersökningen där besökare i Slottsträdgården intervjuades.

Besökarna i Slottsträdgården

Mer än hälften av de intervjuade besökarna i Slottsträdgården besöker trädgården en eller flera gånger i veckan. Den ligger både centralt, så att man lätt kan komma dit ofta, och avskilt, så att man kan finna ro och vila. Hit kommer malmöbor som vill koppla av i lugn och ro och de har tagit platsen till sina hjärtan. Flera vittnar om det speciella med platsen, och att man söker sig dit. I Slottsträdgården händer något mer i förhållande till en vanlig park. Det pågår hela tiden aktivitet i trädgården, vilket är lockande, både att följa arbetet i trädgården och att upptäcka förändringar sedan man var där senast. Så här berättar några av besökarna om vad som lockar dem till Slottsträdgården.

Här är lugnt och skönt. (kvinna, 22 år)

Kaféet lockar mig hit och den njutbara omgivningen, med blommor för själen. (kvinna, 29 år)

Det är skillnad här jämfört med en park. Det är odlat här och förändras år från år. Det förändras inte så mycket i parken. (man, 67 år)

Den goda ciabattan och morotskakan. Det är gott och känns bra att det är ekologiskt. Det är en oas, här finns plats för alla. (kvinna, 42 år)

Jag sitter ofta på trappan till bryggan. Och träffar kompisar här, det är en bra mötesplats. (kvinna, 24 år)

Den mänskliga närvaron av trädgårds- och kafépersonal, vänföreningsmedlemmar och andra besökare, beskrivs som betydelsefull. Föreningen Slottsträdgårdens vänner arrangerar vårfest, skördemarknad, musikafton på tisdagskvällar under sommaren och andra evenemang i trädgården. Kaféföreståndaren har upplevt 250 personer i kaféet på en och samma gång under en av ”de här berömda tisdagskvällarna”. Han framhåller att ”vi får ofta bekräftelse på att vi gör rätt genom att vi har väldigt många stamgäster, som ständigt återkommer dag efter dag.” Trädgårdsmästaren ger följande bild.

Här är lugnt och det är tryggt. Det är inte bara att det är vackert, det är en självklarhet, men det är lugnt och det är tryggt, mycket människor och ja, det är vackert och mänskligt. Och det gör rätt mycket. Folk vet att de kommer bli väl bemötta här.

Bland besökarna i Slottsträdgården finns både äldre och yngre, med en viss tonvikt på unga vuxna och den yngre medelåldern samt yngre pensionärer. Inga tonåringar besökte trädgården de dagar jag gjorde besökarintervjuer. De som arbetar i trädgården bekräftar att tonåringar är en sällan sedd grupp. Bland de unga vuxna är merparten studerande som vill komma undan till ett lugnt ställe, fika och sitta och plugga. Föräldralediga eller föräldrar som just hämtat på dagis och tar en fika i trädgården på vägen hem är en kategori besökare som kan ses ofta i Slottsträdgården. ”En gång räknade jag till elva barnvagnar i en ring runt ett bord, och i mitten satt mammorna”, berättar kaféföreståndaren. Endast ett fåtal av de intervjuade besökarna hade utländsk härkomst, dvs. det är inte så många ur denna grupp som besöker Slottsträdgården. Under de dagar jag gjorde besökarintervjuer var två tredjedelar av besökarna kvinnor och en tredjedel män.

Besökarna kommer framförallt från närområdet, men även från Malmös andra stadsdelar. De flesta bor i lägenhet och flera av de intervjuade besökarna gav uttryck för att ”när man inte har egen trädgård är det fint att titta på

detta” (kvinna, 25 år) och ”det är som att ha en egen trädgård, man får känslan av trädgård” (kvinna, 51 år). De flesta promenerar, fikar i kaféet och tittar på blommorna och odlingarna. Ungefär hälften nämner specifikt att de söker lugnet och att de upplever trädgården som en skön oas. En mindre del av besökarna bor i villa, varav merparten i grannkommunerna och kan i de flesta fall betecknas som trädgårdsturister. Under sommarmånaderna är såväl inhemska som utländska turister frekventa besökare, dock inte i september då jag gjorde besökarintervjuerna. Några av besökarna berättar vad de gör i trädgården.

Jag promenerar och går och tittar i de olika trädgårdarna, tittar på växter. Ibland tar jag en kopp kaffe. Ibland pratar jag med trädgårdsmästaren. (kvinna, 69 år)

Det är roligt att se hur det går framåt här, att följa utvecklingen i trädgården. Vi handlar lite grönsaker och nu har vi precis tagit en kopp kaffe. Det är rofyllt här. Och så närheten, att vi har så nära hit. Det är en lisa för själen, avstressande. Vi går ofta ner och tittar om något nytt har hänt här i trädgården. (man, 39 år)

Vi fikar, köper växter eller bara tittar på planteringarna. (kvinna, 43 år)

Engagemang och kreativt skapande

De tre studerade trädgårdarna är öppna och tillgängliga för alla som vill vistas där. De intervjuade brukarna berättar om sin trädgård som populär och uppskattad. Trädgården i sig lockar, men många kommer också för att besöka kaféet. Brukarna har skapat, och besökarna har funnit, en miljö där de upplever såväl skönhet och rekreation som social kontakt. Trädgårdens sociala aspekt är framträdande. Besökarna upplever en trivsamt mötesplats, där kaféet fungerar som en social knutpunkt. Kaféföreståndaren i Slottsträdgården säger att han ”ser att människor trivs här” och framhåller vidare:

Här finns alltid kontakt, trädgårdsfolket (trädgårdsmästaren och de som arbetar i trädgården, min anm.) är här. Kaféet är här, kafépersonalen är här. Det är en social mötesplats för väldigt många. Man kan prata med trädgårdsfolket där de står ute i odlingslandet, eller komma in till kaféet och prata bort en stund.

I flera av intervjuerna återkommer beskrivningar av de ideella och sociala aspekterna. Trädgårdsmästaren uttrycker det som så att ”det är lite hemtrev-

ligt på nåt sätt att vi är här och påtar och vi snackar med folk lite spontant när de går förbi”. Och stadsträdgårdsmästaren menar att:

Det är en plats med en otroligt stark hemkänsla. Det är någonting speciellt. De som använder trädgården känner det. Det är nån typ av sånt här stämningsslag där, att många människor trivs där.

Vad är det som ger trivseln och hemkänslan? Slottsträdgårdens identitet präglas av det ideella engagemanget och vänföreningsmedlemmarnas ideella arbetsinsats. I de andra två trädgårdarna är inte tanken att det ska vara en ideell arbetsinsats, utan tanken är att de som arbetar i trädgården ska kunna leva av det, men inkomsterna är små och i praktiken genomförs därför en del arbete med ett förhållningssätt som liknar ideellt arbete. Kärnan i verksamheten i samtliga tre trädgårdar framstår som idealistisk snarare än kommersiell och vinstdrivande. Det verkar som om det ideella engagemanget kombinerat med trädgård och kafé skapar ett lugn och en kravlös atmosfär, som ligger till grund för den upplevda trivseln och hemkänslan, och är inbjudande för många människor. Enligt stadsträdgårdsmästaren ”kan man vara där och vara med på enkla villkor”. Flera av de intervjuade brukarna ger uttryck för ”att engagera sig mer än lönearbete, att ge det där extra, det känner folk”. Så här beskriver kaféföreståndaren verksamheten:

Människorna upplever att Slottsträdgården är en ideell verksamhet och att det är ideella krafter som har åstadkommit detta och det upplevs som positivt. Då blir det lite stämpel att detta har vi gjort, vi som är glada amatörer. Och jag tror att hade vi fått statliga eller kommunala medel, så hade det inte blivit lika populärt.

Slottsträdgården visar, uttryckt med kaféföreståndarens ord, att ”man kan åstadkomma någonting med vilja och eget arbete, det handlar inte så mycket om pengar”. Det finns en insikt om och förmåga att identifiera tillgängliga resurser, i form av mark och människor, och att använda de resurser som finns, samt en önskan att vilja skapa själva och inte i alla lägen gapa efter pengar och färdiganlagda miljöer. Två av de intervjuade använder ordet *self-empowerment* för att beskriva detta, en idé som är tydlig och präglar filosofin även hos flera av de andra intervjuade. De vill ge folk kunskaper och självförtroende att kunna fixa saker av egen kraft, som trädgårdsmästaren framhåller ”vi ger unga prao-elever självförtroende och idén att de kan utföra nånting själv, att de är duktiga”. Denna övertygelse ligger till grund för flera av de intervjuade brukarnas engagemang. Att ta tag i en uppgift själv och bygga upp den här gemensamma trädgården, istället för att vänta på att samhället ska betala och utföra. Detta förhållningssätt i de studerade trädgårdarna

är grunden till att jag benämner dem självorganiserade, enligt Olssons (2008) begrepp. Det är en aspekt som innebär att brukarna bygger gemenskap underifrån, vilket för tankarna till det Spirn (1998) skriver om att bygga *community* och hur *community*-känslan i en stadsdel kan stärkas genom *community gardens*. Kaféforeståndaren menar att om man ”motiverar människorna att själva göra saker och ting, så upptäcker de den här lilla agraren i sig själva” och betonar samtidigt följande.

Den egna initiativförmågan, den egna viljan att förbättra och förändra är nödvändig i alla samhällen. Och begränsar man den möjligheten, då tappar människan intresset för att vara en del av samhället.

Brukarna är besjälade av sitt arbete och präglar platsen med sitt engagemang, vilket bygger upp stämningen och hemkänslan i trädgården. Engagemanget och entusiasmen hos brukarna/medarbetarna har sin grund i det sociala, vilket kaféforeståndaren i Lärjeåns Trädgårdar uttrycker så här:

Det är ingenting som är färdigt, utan vi skapar det gemensamt, helt enkelt. Och det gör att man får ett engagemang, och det blir en medmänsklighet som också är en stor grund för trädgården, tror jag. Att man deltar i nånting.

Det är en genuin enkelhet, som ändå är sinnlig och, ja, en oas och en stämning man inte kan sätta fingret på. Folk gillar det. Och att det inte är färdigt, liksom, utan vi är på väg nånstans. Vi har roligt, vi jobbar ihop.

Den sociala gemenskapen är grunden för engagemanget och entusiasmen hos brukarna, vilket leder vidare till att man gemensamt skapar och vidareutvecklar trädgården. Här vill jag jämföra med det Spirn (1998) skriver om *community gardens*, att gemenskap både vidareutvecklas och stärks i trädgården. Människor har ett behov att forma platser själva, att vara medskapare (Jarlöv 1982; Lieberg 1992). I Liebergs fall handlar det om ungdomar och att de finner möjlighet till kreativt medskapande i det offentliga rummet, där de kan känna sig fria från kraven från familj och skola. I den självorganiserade trädgården identifierar jag denna aspekt som ett platsskapande (Casey 1996). Att brukarna fått chansen att prägla sin miljö bidrar i hög grad till den atmosfär man upplever i trädgården. Detta platsskapande upplevs av besökarna och betyder mycket för populariteten.

Trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar framhåller att man uppfylls av uppgiften och att ”då på nåt sätt suddas tid och rum ut”. Då får man tillgång till energi och kraft och ”kan gå över såna hinder för att uppnå det här målet att man inte upplever det som hinder.” Men när han nu kan titta i backspegeln undrar han ”hur orkade man”.

Men det är ju tack vare den här naiva kraften som gör att det går. Alltså inget är omöjligt. Den här totala hängivelsen till nåt man tror på. Alltså det kommer från hjärtat, det här tror jag på, det här är viktigt för mänskligheten. Vi ska förändra världen!

Det är intressant att reflektera över att samtidigt som man strävar efter att mobilisera egen kraft, så är man delaktig i ett större sammanhang, nämligen den gemensamma trädgården. Man skulle kunna uttrycka det som att man vill mobilisera egen kraft för det gemensamma bästa. Detta kan ses i relation till uppifrån- och underifrånperspektiven. Egen kraft är i de här fallen inte lika med ensam är stark, men verkar ha med underifråninitiativet och med inflytande att göra. Man går samman underifrån och mobiliserar den egna kraften i stället för att vara styrda i förhållande till en övermakt (stat, kommun). Detta är kärnan i *community*-begreppet (Olwig 2005a). Denna gemensamma kraftsamling kan kanaliseras olika och ta sig olika uttryck. Det kan innebära att gå från passiv till aktiv medborgare och medspelare i det offentliga rummet, vilket i sin tur kan innebära en fördjupad demokrati, där fler är delaktiga. Ett starkt engagemang för det gemensamma i stadsdelen är viktigt för att en gemenskap (*community*) ska växa fram.

Det sker ett kreativt skapande i trädgårdarna, som ger en personlig prägel t.ex. på det visuella uttrycket. Detta är mest utpräglat och synligt i Mandelmanns Trädgårdar där den personliga prägel är lika tydlig som i Bickershof. Som exempel kan nämnas att Mandelmanns lagt ut ull från fårklippningen som en matta i ett av trädgårdsrummen. I Slottsträdgården finns det personliga också, men i betydligt mindre grad, då kommunens involveringsgrad är hög (se avsnittet *Olika grad av kommunal involvering och styrning i självorganiserade trädgårdar*). Ju mer idealitet och ju mer amatörer får chans att delta, odla och bestämma över utvecklingen ju mer personlig prägel. Denna aspekt kan kopplas till Jarlövs (1982) resonemang om människans inneboende lust att vara kreativ och hennes grundläggande behov att få möjlighet att forma och påverka sin närmsta omgivning, och därmed uttrycka sin skaparglädje.

I takt med att trädgårdens popularitet ökar och omsättningen i kaféet blir större, vilket har skett i Slottsträdgården, så ökar kraven på de ideellt verksamma i föreningen. Kraven i form av hantering av en allt större ekonomi och administration, vilket förutsätter kunskaper och intresse som ligger utanför motivet till att man gick med i föreningen. Gradvis professionaliseras hanteringen och det kan bli svårare och svårare att få folk att ställa upp ideellt på styrelsearbete (speciellt som man är med i föreningen för att man gillar trädgård, inte bokföring). Uppdragen blir alltmer krävande, både kompetensmässigt och tidsmässigt. Föreningen måste i större och större utsträckning köpa in tjänster som bokföring, kassör och revisor.

Administrativa frågor om budget och bokföring verkar ha överskuggat andra verksamhetsfrågor, under de senaste åren, bland de aktiva i styrelsen i Slottsträdgårdens vänner. Ideella krafter uppslukas av något de inte är intresserade av, vilket illustrativt beskrivs av en av styrelsemedlemmarna ”moms, jag vill inte veta något om moms”. Styrelsen riskerar att tappa fokus på föreningens egentliga mål liksom att tappa fokus från arbetet med trädgårdens själ.

I förhållande till den kommunala parken framstår de självorganiserade trädgårdarnas mervärde framförallt bestå i det ideella inslaget och det kontinuerliga kreativa skapandet och medskapandet, vilket ger en speciell prägel och hemkänsla åt platsen. Ytterligare ett mervärde är att det alltid dagtid finns personal på plats som är öppna för dialog och frågor liksom ”att det finns en plats där man kan vara med på enkla villkor”, vilket ger en trygghet. Att trädgården är bemannad, att trädgårdsmästaren och kafépersonal finns där ger också trygghet, vilket stadsträdgårdsmästaren beskriver under intervjun.

När man sitter i kaféet så känner man också av arbetet i trädgården, man sitter inte på ett kafé, utan man sitter i en trädgård. Och då blir det ett möte med inte bara kafépersonal utan trädgårdspersonalen och hela föreningen, det sociala odlingsrummet. Det ger människor en otroligt stor trygghet i tillvaron. Tryggheten är att känna att det finns en plats där man kan stanna upp och att vara.

Möten och social gemenskap

Kaféet framstår som en social knutpunkt och förefaller spela en viktig roll i att fokusera mötesplatsen och göra den tydlig. Här ges tillfällen till en pratstund med kafépersonalen eller med andra besökare. Samtidigt som kaféet är en social knutpunkt, så erbjuder trädgården flera andra dimensioner av möten. Besökarna kan prata med och ställa frågor till trädgårdsmästaren, som har som en av sina uppgifter att kommunicera med besökare. Därutöver finner vi det en av de intervjuade kallar ”spontanmötet”, vad detta innebär utvecklas av en av de engagerade medlemmarna i föreningen Slottsträdgårdens vänner.

Jag tror att väldigt många har en väldigt personlig relation till Slottsträdgården, det är inte bara en park vilken som helst, den väcker känslor och ett personligt engagemang. Jag tror att det är en plats där man pratar med varandra, man pratar med okända människor på ett sätt som man inte gör på andra ställen. Man känner sig så hemma.

Brukarna och även många av besökarna delar en likartad värdegemenskap, som formas av ett intresse för trädgård, ekologi, odling och sociala kontakter. En värdegemenskap som skulle kunna benämnas ”det sociala odlingsrummet”, som en av de intervjuade uttryckte det. Ytterligare en dimension av möten är det som sker i föreningsbildningen, i föreningen Slottsträdgårdens vänner, som ju är ett mer strukturerat möte. De olika möten som det ges tillfälle till är för de allra flesta en form av kravlöst möte. Man måste inte ta del i det fysiska trädgårdsarbetet, men man får om man vill. Man måste inte prata med dem man möter i trädgården, men man kan välja att prata om man vill och om vad man vill.

I materialet framträder även andra inslag och aktiviteter som bidrar till att trädgården lockar besökare och uppfattas som en mötesplats. Det är en vacker plats, det finns personal att ställa frågor till om trädgård, möjlighet till social kontakt, aktiviteter att delta i eller följa, kulturevenemang, den ekologiska odlingen samt möjligheten att fika och att köpa ekologiskt odlade produkter. Trädgårdsmästaren säger att Slottsträdgården erbjuder ”lite utöver det vanliga” och menar att ”det är nog en lite vackrare och mer intim miljö där man kan se finhortikultur”.

Mandelmanns Trädgårdar är den av de studerade trädgårdarna som i sitt visuella uttryck visar störst personlig prägel, format genom kreativt skapande och samspel med platsen. På frågan varför Mandelmanns Trädgårdar är så populär svarar en av makarna Mandelmann.

Det tror jag är för att människor kommer hit och känner att de kan vara, ja det finns inga krav, tror jag, på varken det ena eller det andra, alla kan komma hit och känna att de känner sig välkomna, helt enkelt. Det är ingen perfekt trädgård, vilket en del tycker är väldigt skönt, och det är vackert, och en del tycker att det är väldigt goda grönsaker och en del tycker att det är väldigt trevligt att de träffar människor här som är intresserade av trädgård, eller en del vill bara sitta ner. Barnfamiljer tycker att det är väldigt skönt, de känner att de kan sätta sig ner och ta en kopp kaffe och barnen kan springa fritt, skulle de springa i en rabatt så är inte det hela världen.

I Lärjeåns Trädgårdar anser man att det är ”lika viktigt att odla människomöten som att odla morötter”. Det gör funktionen mötesplats ”precis lika nödvändig som ett trädgårdsland är nödvändigt för grönsaker”. Mötena ”berikar och gör att världen kommer vidare”, och att man ”befruktar varandra med idéer”. Det handlar om erfarenhetsutbyte. Trädgårdsmästaren kopplar samman mötena med kreativitet och talar om en kreativ oas. Här finns grogrunden för ett gemensamt platsskapande.

Syftet med Lärjeåns Trädgårdar är att vara en mötesplats, kreativ oas om man så vill säga. Det ska finnas de här olika delarna, du ska kunna komma ut till Lärjeåns Trädgårdar och finna njutning och stillhet, du ska kunna komma till Lärjeåns Trädgårdar och inspireras, delta i arbetet, gå på kurser, lära dig saker. Du ska kunna komma till Lärjeåns Trädgårdar och upptäcka naturen. Det ska va nånting för alla sinnen, nåt för hela människan – både den vilande människan, den nyfikna människan och den lärande människan. Men huvuddraget är ju då en mötesplats, som både en oas, men också en kreativ mötesplats med de här delarna, vi har kaféet, odlingen och utbildningsgrenen.

Kaféforeståndaren i Lärjeåns Trädgårdar talar om att vilja ge människor inspiration till och nyfikenhet på helhetstänkande och långsiktigt tänkande. Hon lyfter också fram att det är handlingarna på platsen som har betydelse. Genom att egenhändigt bruka och odla platsen får individen en införlivad kunskap om platsen och dess odlingsförutsättningar (Casey 1996).

Vi vill jobba med inte bara odla morötter, utan också människomöten, och att kunna ge människor inspiration och helhetstänkande och långsiktigt tänkande, genom våra små handlingar här, som folk kan komma och inspireras av.

I de olika fallen kan iakttas olika typer av gemenskap. Den gemenskap som uppstår i mötesplatsen, dvs. där brukare och besökare möts, kan betecknas som en känsla av gemenskap, och har främst en social betydelse. Den gemenskap som uppstår i en samspelt brukargrupp som gemensamt beslutar över en gemensam användningsrätt och odlar tillsammans, är den typ av gemenskap som finns i t.ex. Bickershof, och som är *community*-genererande. Det är den typ av gemenskap som utgör grunden för det av Olwig (1996) beskrivna substantivistiska landskapet.

Hälsa och välbefinnande

De intervjuade brukarna talar om trädgårdens stora betydelse för hälsa och välbefinnande. Trädgården innebär möjlighet till promenader, skönhetsupplevelser och rekreation. ”Det är lugnt och det är skönt, man kommer ifrån staden liksom, ut i naturen”, berättar en ung kvinnlig besökare. ”Här hämtar vi kraft och inspiration”, säger en 40-årig man med två barn. Brukarna och besökarna kan finna ro och vila och uppleva ett lugn som motvikt till en kanske i övrigt stressig tillvaro. Flera av de intervjuade brukarna talar om det som kaféforeståndaren i Slottsträdgården beskriver så här:

Människor är ju stressade idag och de har inte tid, men jag tror att det är en lisa för själen att kunna komma någonstans där man upplever en skönhet i en trädgård. Och många människor behöver faktiskt stanna upp lite grann, själen ska hinna ikapp liksom kroppen som har sprungit åstad.

Andra inslag som är betydelsefulla för hälsa och välbefinnande är att trädgården är en plats där man kan känna sig hemma och vara delaktig på enkla villkor och att den utgör en social knutpunkt som ger möjlighet till möten med andra. Ordföranden i stiftelsen Lärjeåns Trädgårdar lyfter fram ytterligare en aspekt, nämligen vikten av att hitta balansen mellan människa, gemenskap och plats.

Funktionalismen har glömt bort själva människans behov, så att hon inte känner sig som en hel människa. Hela människan måste få en plats, och få utrymme att utveckla sig. Men att hon ska göra det då i samspel, i samförstånd, i respekt för andra. Och att det är inte bara att ta för sig, utan man måste hitta balansen.

Samtliga tre trädgårdar tar emot praktikanter och personer som arbetstränar, även om detta är mest utbrett i Slottsträdgården, som under en period av åtta år tagit emot ca 350 praktikanter, inklusive sjukskrivna som är på arbetsträning, arbetssökande som gör sin garantitid, ungdomar som ingår i kommunens satsning på sommarjobb för unga samt prao-elever.

Jag mötte några av dem under min ”praktikperiod” i Slottsträdgården. Jag upplevde att det fanns en stor tolerans för praktikanternas olika förmåga att vara produktiva i trädgårdsarbetet. Olika förmåga kunde modereras bra med olika sysslor i trädgården. Arbetsledaren var rak, tydlig och en fast vägvisare kompletterat med att vara bejakande och ödmjuk, vilket jag upplevde fungera trygghetsskapande snarare än kontrollerande.

En av de intervjuade i Lärjeåns Trädgårdar berättar att de har haft långtidssjukskrivna som arbetstränar i trädgården, t.ex. de med utmattningsdepression ”som fått sugen och orken tillbaka genom att jobba hos oss”. Många känner en tillfredsställelse efter att ha utfört ett kroppsligt arbete och att få se resultat. Trädgården är en ”oas och andningshål för den urbana människan.” Hans kollega berättar:

Vi har också haft många sjukskrivna här, långtidssjukskrivna, som har bara dragits till platsen ”men här vill jag vara, här kan jag rekreera mig och hjälpa till”, och många har blivit väldigt läkta och kan gå ut i arbetslivet igen. Och det har vi inte haft som en medveten plan, utan det har bara, de har kommit med och de får vara med på ett naturligt vis.

Redan från början var det en grundtanke, såväl i Slottsträdgården som i Lärjeåns Trädgårdar, att trädgården skulle vara öppen för att ta emot till exempel arbetstränande sjukskrivna för rehabilitering.

De studerade trädgårdarna fungerar som oaser och andningshål för den urbana människan, som här kan finna ro och vila och uppleva ett lugn som motvikt till en kanske i övrigt stressig tillvaro. Denna typ av trädgård framstår som en tillåtande miljö, som kan hysa många olika människor, vilket gör den lämplig för att ta emot arbetstränande samt sjukskrivna för rehabilitering. Många känner en tillfredsställelse efter att ha utfört ett kroppsligt arbete och av att få se resultat. Ur ett samhällsperspektiv framträder en typ av trädgård med stor potential för hälsa och välbefinnande. Detta ensamt skulle kunna utgöra det avgörande politiska argumentet för att snabbt starta upp stadsdels-trädgårdar.

Ekologisk odling och lärande

Samtliga intervjuade brukare lyfter fram trädgårdens roll som folkbildande, som en del av det informella lärandet. Det framstår som att kunskapsspridning och lärande sker på flera sätt. Hos flera av de intervjuade brukarna återkommer utsagan att trädgården med sin ekologiska odling fungerar som ett gott exempel och en god förebild. Trädgården och dess brukare bidrar till att sprida kunskap om ekologisk odling och kretsloppstänkande i staden. I butiken kan man köpa ekologiskt närodlat och nyskördade grönsaker och man kan se att ekologisk odling inte är något konstigt. En av medlemmarna i Slottsträdgårdens vänner ger en bild av att odla ekologiskt mitt inne i staden:

Det informella lärandet, spridandet av kunskap är viktigt. Och att detta finns mitt i stan mitt ibland oss och att vi kan se att detta med KRAV inte är nåt konstigt. Snarare inspirerande. Det här med ekologi behöver inte vara något speciellt, inget udda.

”Jag ser det som folkbildande” svarar trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar på frågan om trädgårdens betydelse i ett samhällsperspektiv och berättar vidare att ”från mitt perspektiv som trädgårdsmästare, så är det odlingen, långsiktigheten och de värderingar som följer med den biodynamiska odlingen eller det ekologiska tänkandet”. Nedan, kaféforeståndarens svar på samma fråga.

Jag tror faktiskt att vi har en väldigt viktig bit, det här folkpedagogiska. Allmännyttan, den tror jag kan komma att bli bara större och större faktiskt. För här är ett initiativ som är från tanke till praktisk verklighet och det är så många miljögrejer som inte är det, som man ser. Det är så typiskt, man sätter

upp några skärmar med information, men människor får ingen koppling till det. Man måste se hur det faktiskt verkar, och att det går långsamt.

Ordföranden betonar att avsikten inte är att ”skriva folk på näsan” att de ska gå hem och sortera sopor och hur de ska bete sig, utan trädgården ska ”till att börja med inspirera och ge lite andrum”. Sedan finns en möjlighet för dem som vill det att ta del i kursprogram och få veta mer om trädgården och vad den står för, hur man odlar osv.. Han säger:

Det handlar ju också om att få stadsborna att förstå, att det går ju liksom inte att dra morötter upp ur jorden, utan det är en process. Och ju bättre man sköter jorden och moroten, desto bättre mat blir det.

Trädgården kan visa på hållbara perspektiv och fungera som en slags demonstrationsträdgård, ”en bra modell som andra kan inspireras av”. Trädgårdsmästaren är både odlare och pedagog. Kaféforeståndaren betonar den praktiska verkligheten, att omsätta tankarna och teorin om miljön till praktisk handling, vilket sker i trädgården. Genom att människan samspelar med det fysiska landskapet och jorden/marken kan hon förstå kretsloppet och livssystemens villkor. Den praktiska handlingen, samspelet och förståelsen är aspekter som kan relateras till Caseys (1996) resonemang om att det genom att använda den egna kroppen och händerna i brukningsprocessen bildas en införlivad kunskap om platsen och de lokala förutsättningarna.

En av de intervjuade i Mandelmanns Trädgårdar berättar att flera av deras kunder och besökare i trädgården har påverkats att ta egna steg mot ett miljövänligare liv och att vara en mer ekologiskt medveten konsument. De märker tydligt att de har påverkat många kunder att börja handla mer ekologiskt. I trädgården kan man bli inspirerad till att göra förändringar i sitt beteende eller i sitt handlande, förändringar utifrån den egna viljan.

Vi jobbar hela tiden för att det ska bli bättre. Vi tar små steg i taget och försöker få ett ekologiskt hållbart system. Roligt då om man dessutom kan påverka. Det är ju många kunder som har börjat handla ekologiskt och har börjat förstå varför och att man medvetandegör de olika sätten att odla, och varför gör vi såhär. Det ligger i tiden också att människor börjar bli mer och mer medvetna. Jag ser att många tar steg – jag förstår inte varför jag köpte vanlig mjölk innan, nu har jag börjat köpa ekologisk – och det berättar de ju gärna. Och så börjar vi ta in också ett större ekologiskt sortiment för att visa vad som finns. Och även i kaféet, vi använder ju bara ekologiska råvaror och visar att det går, liksom.

De intervjuade brukarna berättar om ytterligare delar i lärandet och nämner att det är ”det enkla, mekaniska arbetet som producerar all den här nyttan

och all den här skönheten”. Det handlar om att sprida kunskapen om det traditionella trädgårdsarbetet, om att skapa med sina händer. En tredje aspekt av lärandet, vilket nära nog alla intervjuade brukare framhåller, är att trädgården visar på en plats och en verksamhet som lever tack vare några drivkrafters och enskilda människors ansvar och initiativ och därmed visar att man kan åstadkomma någonting med egen vilja och eget arbete. En av de intervjuade menar att de genom sin verksamhet kan inspirera andra att förverkliga en liknande trädgård någon annanstans och lyfter fram att ”det går att göra likadant i vilken stadsdel som helst där det finns tillgång till mark”.

På ett mer konkret pedagogiskt plan, finns det i trädgården en uttalad vilja att sprida insikterna och kunskaperna om framförallt ekologi och ekologisk odling, att ”bygga in lite kunskap också”, som en av de intervjuade säger. Trädgårdsmästaren fungerar som pedagog och kunskapsspridare. I Slottsträdgården arrangeras dels pedagogiska aktiviteter för medlemmarna i föreningen Slottsträdgårdens vänner, dels tar trädgårdsmästaren emot studiebesök och har guidade visningar vid annonserade tillfällen eller berättar gärna ”när som helst” när någon frågar. Trädgårdsmästaren tar också emot skolklasser och berättar för barnen om vad som händer när man sår ett frö och så vidare. Tio skolklasser har egna odlingslotter i skolträdgårdsdelen, där barnen kan se och uppleva hur man odlar och vad man får. En av medlemmarna i Slottsträdgårdens vänner beskriver:

Och trädgårdsmästaren berättar att på en säsong så har man ju en bra kompost om man bara gör på rätt sätt. Det tror jag folk tycker är jätteinspirerande, de är liksom sensuella de där kompostlimporna som ligger där ute och jäser och ryker och är varma och levande. Så jag tror att det är en god förebild.

I Lärjeåns Trädgårdar arrangeras också pedagogiska aktiviteter främst i form av halv- och heldagskurser, där fokus är trädgården som en bred kulturyttring. Kurserna omfattar t.ex. hur man tillvaratar sina grönsaker eller hur man lagar de fantastiska kakorna som serveras i kaféet. Ofta blandas olika genrer, som trädgård, matlagning och musik, de olika verksamheterna i trädgården befruktas varandra.

Trädgårdsmästaren, som tar emot en hel del studiebesök och skolklasser och har guidade visningar, framhåller att Skillebyholmsutbildningen är ”som klippt och skuren” för att ”jobba med jord och människor”. På Skillebyholm har han blivit utbildad till trädgårdsmästare och odlingspedagog. Han berättar:

Det är så viktigt att som trädgårdsmästare så är du inte någon enstöring som går omkring i ditt växthus och pratar med växterna, utan du har med människor att göra.

Alltså jag blev så uppfylld av de här för mig nya tankarna, när jag gick på Skillebyholm, så att det blev naturligt för mig att det här vill jag berätta för andra. Det jag använder i föredrag och sånt där, det är ju att, jag vill ju väcka glädjen och inspirationen och att folk ska vilja göra saker.

Jag som trädgårdsmästare har fått ett forum i odlingen att visa på hur man tänker långsiktigt, miljömässigt, hur man inte odlar bara för idag utan även för kommande generationer. Och kunna visa hur man bygger upp en jord.

Trädgårdsmästaren berättar om jorden som en vän genom att t.ex. beskriva olika jordarter med olika mänskliga karaktärsdrag. Han berättar att liknelsen är ett verksamt sätt att väcka intresset samt att berätta om och förklara för intresserade som kommer till trädgården för att lära sig mer. Det är ett lustfyllt sätt att se det på, istället för att ”man mäter och väger en massa materia och ser att det förbränns hit och dit”. Att se på jorden som en vän ”gör att det blir åskådligt för människor” och inspirerande.

Att se jorden som en vän gör odlingen mycket intressantare än om man bara pratar om kiloton per hektar och sådant där. Det intresserar mig egentligen inte så mycket.

I Mandelmanns Trädgårdar erbjuder man trädgårdsvandringar under juli och augusti specialriktade för vuxna respektive för barn. ”Vi känner att det är väldigt viktigt och att det är väldigt roligt, man sår ett frö hos varje barn som kommer, och föräldrarna också.” Under de guidade vandringarna ligger betoningen på att förklara sammanhangen i brukandet av marken, djuren och naturen. Den ekologiska odlingen är viktig, inte minst för att det är ”svårt att förklara eller se sammanhangen med besprutning osv”.

Mandelmanns betonar helheten i brukandet och att se till gårdens, markens och landskapets förutsättningar. ”Vi vill bevara detta vackra landskap”, säger de. De vill hålla landskapet öppet och låter fåren göra grovjobbet. Det öppna landskapet är också kultur och betraktas som en del av trädgården. De har grävt bort dikningsrören och återskapat ett system av dammar i den naturliga lågpunkten, vilket har berikat den biologiska mångfalden på platsen. ”Vi jobbar på naturens villkor”, säger de. Och de provar sig fram. De lär sig genom att prova vad som passar bäst på just den här platsen, med de här odlingsförutsättningarna. Det handlar således återigen om ett platsskapande (Casey 1996), om att prova och utveckla nya handlingsmönster (Lieberg 1992)

samt om ett samspel mellan människor och mellan människor och deras miljö i det omgivande landskapet (Olwig 1996).

Den guidade trädgårdsvandringen brukar avslutas i växthuset, där det odlas 22 olika sorters tomater ”i alla kulörer”. Guiden berättar att ”tomater, det är något jag sätter högt här i livet” och ”vi letar ständigt efter nya och goda varianter”. Det behöver väl knappast påpekas att det är mycket ovanligt att man som kund kan välja mellan 22 olika sorters tomater. Dessutom just skördade och endast transporterade ett tiotal steg mellan växthus och butik, vilket innebär en stor kvalitet för kunden.

Människor kan uppmärksamma att en tomat är bara inte en tomat, utan den har väldigt mycket olika smaker och utseende och att också människor har olika smak som gör att man kan hitta en tomat som man gillar mycket.

Trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar betonar att den antroposofiska synen, som ligger till grund för verksamheten, innebär ett helhetstänkande som innefattar såväl odlingen som livsmedlen, kvaliteten och människan. Det är något tidlöst över synen på vad som är kvalitet, en genuin kvalitet. Det är inte ett vinstsyfte som är drivkraften, utan ett helhetstänkande för kropp och själ.

Det är viktigt för många, att de vet att det är bra kvalitet, att det finns en trygghet i det man köper, att det är bra grejer. Ett honnørsord är ju kvalitet, som vi har. Och om man ser på den antroposofiska synen, som ju ändå genomsyrar verksamheten, så handlar det ju inte bara om den biodynamiska odlingen, utan det handlar om människan, livsmedel, kvalitet. Alltså ett helhetstänkande för kropp och själ. Att det finns såväl näring för kroppen, så finns det näring för själen, hos oss kan du få både och. Du kan äta de här sinnligt goda kakorna, som ser bra ut, smakar bra och du kan uppleva det i en miljö som tilltalar dig själsligt. Det är på nåt sätt, det har både med odlingen och människorna att göra, en ekologisk människosyn.

Trädgårdsmästaren i Slottsträdgården brukar under sina guidade visningar berätta om sin inställning till frösådd, odling, växtsjukdomar och skadedjur och hur den hänger ihop med det ekologiska förhållningssättet. Han använder helst gamla, beprövade frösorter som är naturligt motståndskraftiga mot sjukdomar och skadedjur och berättar för besökarna att ”ofta klarar de sig lättare utan gifter och konstgödning och sådant där”. ”Det är en del i vårt kulturarv, som han förvaltar”, säger en av medlemmarna i föreningen Slottsträdgårdens vänner. Jobbar man med naturens förutsättningar kommer det ekologiska tänkandet naturligt, enligt trädgårdsmästaren.

Samverkan mellan brukare och kommun

Slottsträdgården

Mötet och samarbetet mellan brukarna och kommunen ser olika ut för de olika fallen. I Slottsträdgården är det de mest aktiva i föreningen Slottsträdgårdens vänner som utgör brukarna, och som genom sin styrelse sköter samarbetet och kontakterna med Malmö stad.

Brukarna i Slottsträdgården står för en ideell arbetsinsats, där den gemensamma idén och intresset är den sammanbindande tråden för engagemanget. En demokratiskt vald styrelse utstakar mål, tar ansvar för kultur- och medlemsaktiviteter och ansvarar för samarbetet med Malmö stad. Trädgårdsmästaren berättar.

Det är vänföreningen som, i samverkan med Malmö stad, byggt upp trädgården. Ingen vänförening, ingen trädgård.

Kommunens roll är att vara markägare och förvaltare, samt fr.o.m. 2004 även att vara den som driver trädgården. Kommunen, som förvaltare, har ett långsiktigt perspektiv och kan, om den vill, ha en viktig roll som stödjande funktion för trädgårdsinitiativet, en roll Malmö stad valt att axla i Slottsträdgården. Stadsmiljöavdelningen i Malmö stad ser den självorganiserade Slottsträdgården som en viktig beståndsdel i sin verksamhet. Malmö stad använder ofta Slottsträdgården när de har studiebesök och representation, både inom ämnesområdet och utanför ämnesområdet, eftersom den atmosfär som finns i trädgården är eftertraktad. Stadsträdgårdsmästaren reflekterar över Malmö stads möjligheter och roll.

Staden har ju möjligheten att försöka ikläda sig en mer uthållig, långsiktig roll, när sådana initiativ föds. Jag tror att det krävs någon typ av fruktsam symbios mellan staden och den här typen av initiativ.

Malmö stad har skrivit ett samarbetsavtal med föreningen Slottsträdgårdens vänner. Malmö stad driver trädgården medan vänföreningen driver kaféet (t.o.m. 2008) samt arrangerar de olika evenemangen i trädgården. Den första januari 2003 blev trädgårdsmästaren anställd på Stadsmiljöavdelningen, vilket innebar att han fick en tryggare anställningsform. Därmed visade Malmö stad att man är angelägen att trädgården ska finnas kvar som ett betydelsefullt komplement till det övriga parkutbudet och att man är medveten om Slottsträdgårdens, medborgarinitiativets, betydelse för Malmö. Ordföranden i vänföreningen framhåller att ”för Malmö stad ligger det ett inbyggt intresse i att vi driver det, eftersom det lockar folk till Slottsträdgården”. Den ideella

identiteten lockar folk. Men i och med samarbetsavtalet, som trädde i kraft 2004, blev driften av trädgården formellt sett institutionell.

Formerna för samarbetet har utvecklats och förändrats under de år som gått sedan idén föddes. Parterna uttrycker en vilja att fortsätta att utveckla än mer ”optimala former för samarbetet”. Ordföranden talar om föreningens förändrade roll. Därefter berättar stadsträdgårdsmästaren om sin syn på samarbetet.

Men genom att trädgårdsmästarens organisation har förstärkts och definierats, så har föreningens roll blivit mer och mer den att definiera verksamheten kring kaféet.

Vi vill ha den identiteten, den ekologiska, öppna trädgården, där man kan vara delaktig och njuta av både det sköna och av odlingen som sådan. Trädgårdsmästaren är anställd hos oss och har en budget hos oss, för att se till att Slottsträdgården är en sån trädgård som, vi kan säga, vänföreningen och malmöborna vill ha.

Lärjeåns Trädgårdar

Lärjeåns Trädgårdar drivs av en stiftelse (t.o.m. 2006), som arrenderar marken av kommunen, närmare bestämt stadsdelsförvaltningen i Gunnared. Det är stiftelsens styrelse samt de som arbetar i trädgården som utgör brukarna och står för dialogen och kontakterna med kommunen. Kommunen är engagerad och stödjande, men inte särskilt involverad. År 2007, när stiftelsen av ekonomiska skäl sett sig tvungen att lägga ner sin verksamhet, tog kommunen tillfälligt över ansvaret att driva trädgården vidare, i avvaktan på ett mer långsiktigt politiskt beslut angående trädgårdens framtid. Det finns en vänförening kopplad till trädgården, men dess roll är inte att driva trädgården, utan att vara stödjande.

Lärjeåns Trädgårdars historik börjar dock redan innan stiftelsen startade, vilket skedde ca år 2000 då det unga trädgårdsmästarparet flyttade från Stockholm och tog sig an uppbyggnaden av trädgården och verksamheten. Det är intressant att notera att kommunen faktiskt var initiativtagare, eller snarare nappade på idén om den nya stadsparken med en handelsträdgård, som presenterades på utställningen *Trädgård till nöje och nytta* i Stockholm 1983. Gunnareds stadsdelsförvaltning var drivande och ville ha utställningen till Göteborg, vilket skedde sommaren 1984 då utställningen visades på kulturcentret Blå Stället i Angered. Planeringschefen och några andra tjänstemän i Gunnareds stadsdelsförvaltning ”kände ju att det var succé med utställningen och man var beredd att försöka satsa på att få det realiserat i omgivningen”, berättar en av de intervjuade brukarna. Sen var det Arne Kling-

borg, en av personerna bakom utställningen, som vandrade runt och bestämde var trädgården skulle ligga. ”Så Arne Klingborg har ju varit en väldigt betydelsefull person som alla har lyssnat på.”

Således har det redan från början varit en slags fusion mellan det kommunala och det privata. Under årens lopp har det tenderat åt att bli mer självständigt, men försöket i mitten av 90-talet ”var ju väldigt insyltat i arbetsmarknadsåtgärder och kommunens, det blev ju alldeles för trögrott”, enligt trädgårdsmästaren. I samband med att det unga trädgårdsmästarparet började år 2000 blev det en självständig stiftelse som drev det som ett affärsidkande företag.

Utan kommunens/Gunnareds stadsdelsförvaltnings intresse och vilja så hade det inte blivit något, vilket såväl trädgårdsmästaren som ordföranden i stiftelsen vittnar om. Ordföranden framhåller att idén om trädgården är stark, den levde i 15 år i väntan på de rätta omständigheterna för ett realiserande. Det fanns flera personer som var betydelsefulla för att hålla idén levande, bl.a. planeringschefen i Gunnareds stadsdelsförvaltning, och trädgårdsmästare Lars Krantz, som då var verksam på Rosendals trädgårdar i Stockholm, och som var stiftelsens förste ordförande.

När det unga trädgårdsmästarparet kom till Lärjeåns Trädgårdar försökte de skapa sig en bild av ”det här otroliga luftslottet”, som de insåg att de nedskrivna visionerna för trädgården var. Visionen beskrev de perfekta omständigheterna. De tog sig dock an uppgiften och berättar att ”det har varit jättespännande att jobba fram det här tillsammans”. De berättar vidare att ”det är exakt det vi är utbildade för att göra”, vilket gäller såväl idén som hantverket, men inte att driva företag. Samtidigt som de förstod att det skulle bli svårt och mycket arbetskrävande så blev de sporrade, ”jamen nu ska vi bevisa att det går att göra”. Så de bara kavlade upp ärmarna och satte igång. Det var ett stort, svårt och arbetskrävande projekt, nästan övermäktigt. ”Man har ju växt otroligt som människa i ett sånt här projekt.”

Man måste förstås vara eldsjäl för att vilja och klara en sådan utmaning och uppgift, inte bara för att lyckas bygga upp trädgården som sådan utan också i kontakterna med kommunen. Att det måste finnas eldsjäl i ett sådant här projekt är samtliga intervjuade brukare överens om. Stiftelsens ordförande säger, följt av trädgårdsmästarens ord:

Ja, det går inte utan eldsjäl. det är något mer än bara ett jobb alltså, att man är engagerad för det.

Ja, det måste finnas, för annars så tar man sig inte igenom den här sega kommunalfären. Jag ser ju eldsjälen som en, och kommunen, alltså det är den kortsiktiga och den långsiktiga viljan. Utan den långsiktiga viljan, som Gun-

nared får ikläda sig den rollen, så hade det inte blivit nånting, för eldsjälarna de brinner och så brinner de upp, om det inte händer nånting.

Kommunen står för den långsiktiga rollen, som är viktig för att moderera övergångarna mellan olika eldsjälar och grupper av brukare. ”Vi vet om att vi är eldsjälar och att vi brinner för det här”, säger trädgårdsmästaren, men framhåller också att de har lärt av andras misstag och försöker vara ”medvetna eldsjälar”. De stämmer av varandra och om det behövs säger åt varandra att ”vi sänker ribban lite nu”.

Vi har ju sett vad andra har gjort, och vi vet att man kan förlora sig i Lärjeåns Trädgårdar, för det finns alltid mer att göra och det, det är en fråga om självkontroll, att inte. Jag har haft svårt för det, jag har haft jättemycket hjälp av min partner att kunna acceptera att man inte får allt gjort.

Det finns fortfarande delar av visionen kvar att realisera. Man kan inte räkna med att ”alla” ska kunna och vilja lägga ner ett sådant stort arbete som trädgårdsmästarna i Lärjeåns Trädgårdar har gjort. Detta kan inte generaliseras som ett sätt att starta självorganiserade trädgårdar. De är utbildade för just denna typ av satsning. En kommun som vill stimulera igång trädgårdar kan använda en liknande modell för hur man gör, men det behövs en stark odlingspedagog vid rodret, ”vanliga” medborgare kan inte dra ett sådant lass.

Det är två mycket olika kulturer som ska mötas i samarbetet mellan kommun och brukare, vilket ställer krav på ömsesidig förståelse. Trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar talar om ”byråkratins långsamt malande kvarnar och odlarens snabba omställning efter väder och vind”.

Vi odlare jobbar med väder och vind, de på kommunen tuggar på i kvartalscykler, med tre månader till nästa nämndmöte.

Ordföranden berättar om det nyckfulla i kontakterna och samarbetet med kommunen. Ibland får man ett litet bidrag (till att dra en elkabel eller vattenledning), ibland får man det inte. Ofta behandlas ärendena i ”en otrolig långbänk” och det är inte ovanligt att en tjänsteman hänvisar till en kollega, vilket kan resultera i en evig rundgång. Brukarna skulle vilja ha raka, tydliga besked. Hur skulle ett optimalt samarbete se ut? Trädgårdsmästaren svarar:

Att de rappar på sin beslutsprocess och inte är så byråkratiska. Men det är ju så, jag har ju lärt mig mycket om Stadsdelsförvaltningen, hur man arbetar. För mig var det en total chock i början. Det kändes som att springa in i en nygjuten betongvägg, man kom ingenstans, man bara fastnade. Det kändes verkligen så. Hemsk upplevelse första året. Sen har jag lärt mig tågordningen,

och att inte förvänta mig för snabba ryck. Men det är frustrerande, för vi är så beroende av att de kommer till skott.

Styrelsen ger genom ordföranden uttryck för en självkritik, men också insikt; ”vi har inte sett till att det funnits en löpande kontakt” och ”vi har varit för omedvetna, att vi inte har sagt att villkoren måste vara lite bättre”. Styrelsen har talat med politiker om finansieringen och även sökt sig till bostadsbolagen.

Idén för Lärjeåns Trädgårdar har mycket gemensamt med det som brukar innefattas i en kommunal idé. Det har båda parter sett hela tiden. Trädgårdsmästarens ambition och förhoppning är/var att komma igång med ett bättre och tätare samarbete med Park och Natur, den centrala parkförvaltning i Göteborgs stad som har hand om Göteborgs grönytor, eftersom de faktiskt förskönar Angereds stadspark. ”Jag tycker vi gör ett jobb för dem.”

Mandelmanns Trädgårdar

I Mandelmanns Trädgårdar är det en familj på ett privat lantbruk som utgör brukarna och står för kontakter med kommunen. Kommunen är inte involverad i trädgården. Makarna Mandelmann tog kontakt med kommunen när de flyttat in på gården; ”här är vi, vi vill bygga upp det här, kan vi samarbeta?” De fick en klapp på axeln och önskades lycka till, men kommunen trodde inte på projektet och var inte intresserad. Efter några år hörde Turistbyrån av sig och ville ha med Mandelmanns Trädgårdar i kalendariet. Därefter har turistchefen, näringslivssekretären och en politiker varit där. Det finns ett långsamt vaknande intresse från kommunens sida. Mandelmanns Trädgårdar är visserligen privatägd, men med en vision och målsättning att vara en kulturell mötesplats öppen för alla. Öppet för alla brukar vara kriteriet för en kommunal verksamhet och skulle därmed kunna vara ett incitament för en samverkan.

Det finns ett oerhört sug från allmänheten efter en sådan här trädgårdsverksamhet, åtminstone förefaller det så. Besökarströmmen är mycket stor de dagar Mandelmanns håller butik och kafé öppet under sommaren, och köerna till grönsaksförsäljning och kafé är ofta mycket långa. Det stora intresset ligger i linje med den trädgårdsturism som tagit fart under det senaste decenniet, men Mandelmanns Trädgårdar erbjuder mer än att ”bara” vara en besöksträdgård. Mandelmanns verksamhet har blivit uppmärksammas och uppskattad genom miljöpris samt tidningsartiklar i såväl dagspress, fackpress som internationell fackpress. Trots allt detta kan det vara svårt med ekonomin, då verksamheten innehåller sociala, kulturella och ekologiska delar som inte mäts i pengar.

Det finns en rad samhällsliga hinder för att leva ett miljövänligare liv, vilket familjen Mandelmann fått erfara. Något för politiker och samhälle att uppmärksamma och förändra om man har som mål och vilja att uppnå hållbar utveckling.

Vi får ingen föräldrapenning. Eftersom det här företaget bara går runt, så var vi ju nolltaxerade liksom. Det där fattar inte jag. Vi jobbar ju och klarar oss och jordbruket går runt, men vi faller utanför alla ramar för att vi även har valt ett liv där vi inte konsumerar, och det är jättekonstigt. Det är väldigt synd, tycker jag.

Samhällssystemet är ju uppbyggt på att vi ska tjäna en massa pengar och inte att vi bara ska gå runt. Vi åker ju inte på någon semester, vi ärver mycket av våra kläder, vi har ju valt ett sånt liv, liksom. Det är svårt för dem (skatteverket, min anm) att förstå det. Vi ser ju att det ger ett mervärde. Det är tråkigt att man blir ifrågasatt och att man inte får föräldrapenning och sjukpenning när vi redan har det kärvt. Och vi får inte vara självförsörjande på grönsaker, det måste vi ta som skatteförmån, dvs. det vi tar ut ur företaget. Vi får alltså skatta för de grönsaker vi producerar för vår självförsörjning!

I Bickershof har kommunens roll reducerats till att vara kontraktskrivare samt ägare och uthyrare av marken.

Trädgårdsmästaren en länk mellan brukare och kommun

Ett samarbete är inte alltid lätt och friktionsfritt, men det är givande och utvecklande. Trädgårdsmästaren har en nyckelroll som kommunikatör och fungerar som en länk mellan gruppen av medborgare och den kommunala förvaltningen. Trädgårdsmästaren har den viktiga rollen som processkötare, med uppgiften att vara en sammanhållande och stödjande funktion inom initiativet, förutom att vara kommunikatör och brygga mellan brukarna och den kommunala förvaltningen. Den trädgårdsmästarkompetens som krävs är mycket bredare än den traditionella odlingskompetensen, vilken är kompletterad med social och pedagogisk kompetens. ”Man är inte bara duktig på det man gör med växterna, utan man är duktig på att bemöta människor också”, som trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar säger. Ordföranden utvecklar också tankarna:

Den nye sortens trädgårdsmästare tycker inte bara om att odla blommor, utan tycker också om att odla förhållandet till människor..... det är en fördel för den här typen av projekt att man kan uttrycka sig och få människor med sig.

Ordföranden framhåller vikten av att trädgårdsmästaren är kunnig både teoretiskt och som hantverkare samt ”har förmågan att göra rätt saker vid rätt

tillfälle”. Han menar att trädgårdsmästaren också är lite designer, han eller hon ska kunna bygga trädgårdsrum och ha blick för det och att det sitter i händerna. Ett sinne för skönhet och proportioner.

Både det materiella och det mentala

En självorganiserad trädgård är en plats att verka på, att odla och kompostera på, att prägla, att mötas på och bör betraktas som en potential istället för ett förvaltningsproblem. Lundgren Alm (2001) visar att grönstrukturen är en obrukad resurs i stadslandskapet, med mångfunktionell potential som redskap för en hållbar stadsutveckling, men att den inte används i stadsplaneringen. Såväl den kommunala som den privata marken är en potential och resurs i arbetet för hållbar utveckling. Eftersom den kommunala är något vi äger gemensamt, kan ha inflytande över och bestämma om gemensamt, så är det på den vi kanske lättast kan tillåta samt börja prova självorganiserade trädgårdar, och därmed bidra till att konkretisera grönstrukturbegreppet.

I samarbetet och samverkan mellan brukare och kommun är det inte enbart trädgårdens konkreta, materiella form som är nyttan, utan i lika hög grad det mentala och idémässiga innehållet som kommer ur gemenskapen och arbetet i trädgården samt ur samverkansprocessen. I detta sammanhang använder jag Soja (1996) och hans begrepp *thirdspace*, som innefattar både det materiella och det mentala, för att förstå nya och annorlunda sätt att tänka kring rumslighet. Det finns inte *en* objektiv verklighet att utgå från som planerare eller förvaltare, utan olika aktörer bidrar med sin uppfattning. Avsikten med begreppet *thirdspace* är att borga för en inkluderande vidsynthet och flexibilitet samt att öppna för en dynamisk process.

Drivkrafter, idealism och grundsyn

Varför engagerar sig människor i den gemensamma trädgården? Det framstår i materialet som att det faktum att föreningen Slottsträdgårdens vänner är en ideell förening samt det faktum att de förvaltar, arbetar med och utvecklar en egen idé är viktigt för medlemmarnas/brukarnas engagemang. Detta framträder också som grundläggande för Slottsträdgårdens identitet. Idealismen och ideologin lägger också grunden till de mervärden som går att finna i trädgården. Många besökare är medvetna om att det är en ideell förening som driver kaféet, och att de som är aktiva är engagerade personer som tror på en idé.

Personliga drivkrafter

Den självorganiserade trädgården är öppen för alla, precis som vilken kommunal park som helst, men den har också ett budskap om ekologiskt och socialt hållbar utveckling. Konceptet, som inkluderar budskapet och den pedagogiska aspekten, innebär en större helhet och verkar motiverande för deltagarna, som ”vill dela med oss av erfarenheter och upplevelser, inte tjäna pengar”. Bland de personliga drivkrafterna märks sociala kontakter, delaktighet i en stimulerande miljö samt en ideell arbetsinsats och skapande som ger personlig utveckling, glädje och tillfredsställelse, vilket illustreras av trädgårdsmästarens i Slottsträdgården ord följt av orden från en av de intervjuade i Mandelmanns Trädgårdar.

Det är inget vinstdrivande projekt, vi gör det här för att vi tycker att det är roligt. Jag tjänar mycket mer socialt eller för mig själv genom att jobba med Slottsträdgården. Pengar är inte allting.

En sådan här verksamhet innebär så otroligt mycket jobb och man får ju inte betalt i pengar, utan man får ju betalt i en glädje från andra människor. Bara att de sitter här och njuter eller någon som säger ooh vad fint det är. Eller bara man själv, att man har åstadkommit något och att man själv går och njuter och ser hur det vuxit upp.

Det verkar som att idealismen i kombination med brukandet, det gemensamma brukandet av marken, ger ett odlande som inte tär och förbrukar (för den egna kortsiktiga vinningens skull). Brukandet av marken i de studerade trädgårdarna framstår som vårdande och långsiktigt hållbart. Det handlar om ett samspel mellan människa och fysiskt landskap, på ett sätt som kan jämföras med det samspel som utmärker det substantivistiska landskapet (Olwig 1996; 2005a). Det kostar att köpa en fika, men tanken är att gå runt ekonomiskt, ”inte att tjäna storkovan”. Den idealistiska kärnan, det icke kommersiella, i verksamheten verkar också bidra till känslan av kravlöshet och en tillåtande atmosfär. Alla är välkomna och det finns inga köpkrav. Tvärtom bjuds det på mycket, som man inte tar betalt för, som social kontakt och livskvalitet, liksom det långsiktigt hållbara förhållningssättet till natur, kultur och mat.

Det är inte en maximering i form av en ständigt större och effektivare produktion som driver paret Mandelmann, ”vi maximerar inte” och ”vi tänker inte i kilo tomater per hektar o s v”. De drivs snarare av att vilja vårda skönheten i trädgården och landskapet omkring sig och känner tillfredsställelse av att arbeta följsamt med naturens villkor. Syftet är att leva ett bra liv snarare än att maximera en vinst.

Vi lever på att sälja grönsaker, men det ska vara vackert också.

När jag kom till platsen, så kände jag direkt att här ska vi gå varsamt fram, inte förändra, utan ta fram backen, vattnet osv. Vi vill försköna och bruka. Gå varsamt fram.

I fallet Mandelmanns Trädgårdar är de personliga drivkrafterna tydliga eftersom det är en familj som har en uttalad vilja att leva ett ekologiskt och socialt hållbart liv och att även vilja delge det till andra. Det är en familj som valt och verkligen går in för att leva så miljövänligt som möjligt. De eftersträvar och har uppnått ”det goda boendet”, med ett liv nära naturen. Vilka är då deras drivkrafter, förutom att arbeta på naturens villkor?

Vi hade en energi att göra någonting tillsammans. Vi träffades på en konstskola, sedan hyrde vi ett hus utanför Stockholm och där började vi odla tillsammans, och vi kände att det låg oss väldigt varmt om hjärtat. Vi hade självplock och det var trevligt att träffa människor. Drivkraften är att göra det här tillsammans, det här vill vi faktiskt hålla på med och vi ville skaffa något eget. Det finns liksom inga gränser mellan jobb och fritid. Ni jobbar ju jämt säger barnen, men vi ser ju att det är ett liv som vi lever.

Trädgård ger kraft.

Vi funkade så bra ihop med att hålla på med den här verksamheten. Det är väldigt roligt och inspirerande och utvecklande på många olika plan. Mötet med andra människor ger en frihet för oss. Det är utvecklande, vi brinner för det här, ett skapande, ett projekt som vi har tillsammans, att utveckla sig själv och andra och mötet.

Familjen Mandelmann har förverkligat sin dröm om ”det goda livet”, ett liv nära naturen och det gröna och växande. Ett boende med kvalitet. De gör inte en gräns mellan arbete och fritid utan ”man vårdar det man har runt omkring sig helt enkelt”. På frågan vad som kännetecknar det goda boendet får jag svaret:

Man är på en plats där man trivs, får inspiration och lever ett liv. Vi är alltid här, barnen är väldigt fria här.

Det goda boendet, det blir en livsstil, men givetvis finns det även nackdelar. ”Det går runt, men vi jobbar så mycket och så kan vi inte köpa en jacka liksom, inte resa, inte konsumera.” Det liv Mandelmanns har valt att leva innebär mycket arbete. Och visst kan de sakna lediga stunder, men som helhet är de nöjda. ”Vi tycker om att leva såhär, det är vackert, människor är glada.”

Det är viktigt för oss ”att vi har ett gott liv och att vi delger det till andra människor också”. ”Vi visste att vi ville ha en mötesplats för människor.”

Det är tydligt att det kreativa skapandet är en drivkraft, vilket framgår bl.a. i en av de intervjuades svar på frågan vad som driver dig att engagera dig i Mandelmanns Trädgårdar. Och att det kreativa skapandet är kopplat till platsen, att de är bofasta. Att skapa en trädgård är kreativt. De får utlopp för sin skaparglädje (Jarlöv 1982) och det handlar i högsta grad om ett platskapande (Casey 1996).

Det är väl liksom hela jorden, och att bygga det här rummet och alla möten med mycket fantastiska människor som man möter hela tiden. Jag tror att det är det som gör, det är ju ett konstnärligt skapande. Det kreativa skapandet det sker ju här i trädgården och i köket, ja överallt.

Helhetstänkandet är en grundsyn hos Mandelmanns, liksom i Lärjeåns Trädgårdar. Helhetstänkandet innefattar t.ex.; gårdens delar i form av t.ex. djur, odling, våtmark, det sociala – mötesplatsen, ekologisk odling och ett brukande på naturens villkor, det kreativa konstnärliga skapandet i trädgården, kvalitet i boendet och ett bra liv för familjen, det pedagogiska inslaget i form av att vara en förebild och inspirationskälla samt trädgårdsvandringar för barn respektive för vuxna, en vilja att fånga den lokala kulturen liksom att utgå från platsens historiska och odlingsmässiga förutsättningar och sist men inte minst praktiserade tankar kring klädedräkten, som ska vara praktisk och skön och i förlängningen även den självproducerad utifrån gårdens produkter. Helhetstänkande är en viktig aspekt för att uppnå hållbar utveckling.

Även trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar talar om personliga drivkrafter, som att han ”växt otroligt som människa” genom engagemanget och arbetet i trädgården. Han har inte ekonomiska drivkrafter utan drivkrafterna är sociala, kulturella och det långsiktigt hållbara brukandet av naturresurserna. Han framhåller också möjligheten att ”göra någonting viktigt, för platsen och för människorna, någonting betydelsefullt, dels i utbildande syfte, men också att man förädlar en plats” på frågan vad som driver honom att engagera sig.

Stiftelsens ordförande drivs av att få förverkliga idén om ”handelsträdgården i den nya stadsparken”, en idé som lanserades i utställningen ”Trädgård till nöje och nytta” 1983. Han talar också om att han är förtjust i det fysiska arbetet och i dofterna och att själva sinnesupplevelsen är berikande. Hans inspiratör Arne Klingborg betonade skönhetsens betydelse för människan och ”att människan kan, att det bor en konstnär och trädgårdsmästare i varje människa”.

Varje människa har en potential i sig, hon kan bli mer, det gäller att hitta och skapa förutsättningarna så att hon får utveckla det.

Kaféforeståndaren framhåller de sociala aspekterna som drivkraft:

Vi kände att vi skulle kunna bli ett team som vill åt samma håll, och det är det som är drivkraften, tror jag, för oss..... tillsammans med en grupp människor man tycker om..... Vi har roligt ihop.

Trädgårdsmästaren och kaféforeståndaren i Lärjeåns Trädgårdar har båda ett allmänt miljöintresse i grunden och deras drivkraft bottenar i, som de själva uttrycker det, att de "vill förändra världen". Kaféforeståndaren framhåller att hon vill jobba för ett hållbart samhälle, och att hon inte kan gå med på att jobba under villkoren i dagens samhälle. "Pratet" måste "komma till handling".

Jag tycker inte att det är ett hållbart samhälle, jag kan inte gå med på att jobba under de här villkoren som finns. Jag vill inte ha ett "Mc Donalds-Sverige". Jag vill kunna erbjuda nånting annat. Och just att kunna ge andra människor möjlighet att se på långsiktigt tänkande driver mig väldigt starkt. Och just det här att man måste börja i det lilla, hos sig själv. Det kan inte ligga som nåt tänk i nåt huvud, utan det måste komma till handling, och det driver mig väldigt starkt.

Kaféforeståndaren pratar också om lusten att arbeta och att hon känner att hon inte går till arbetet, utan det är någonting hon vill göra. Folk ser att "man kan ha roligt på sin arbetsplats, det handlar inte bara om pengar".

Och det, att förändra världen, det gör man genom att? Jo, svarar trädgårdsmästaren; "genom att odla morötter!" Genom att odla, genom ens handlingar på en plats och genom att vara en förebild, kan man förändra världen enligt brukarna i Lärjeåns Trädgårdar. Det handlar om handling och det handlar om platsen och om jordens betydelse. Det handlar om att verka på en plats, ett platsskapande (Casey 1996). Genom odling kan man lära känna och lära ut livsvillkorens ekologiska förutsättningar. I trädgården kan odlaren lära sig att läsa landskapet (Spirn 1998). Trädgårdsmästaren talar om en stämning och en smittande entusiasm som besökarna upplever, men inte kan sätta fingret på vad det är.

Genom ens handlingar på trädgården så, och det är det besökarna uppfattar när de kommer till oss, många säger att det är något unikt på platsen som man inte kan sätta fingret på. Alltså det är nån smittande entusiasm som finns, som folk märker, man behöver inte säga nånting. Men när folk ser hur man kokar soppa på en spik, och får till Lärjeåns Trädgårdar med inga pengar, och

en påse mjöl och lite gamla återanvända plankor, alltså det tilltalar folk och det får folk att känna sig inspirerade. Det tror jag är jätteviktigt.

Trädgårdsmästaren tror att ”alla har en upplevelse av det som är speciellt med Lärjeåns Trädgårdar” och att det ”väcker en nyfikenhet att utforska vad det var jag mötte på Lärjeån”. Det verkar som att den upplevda stämningen har med handling och att man verkar på en fysisk plats att göra. Brukarna/medarbetarna besjalar platsen med ett engagemang och utstrålar en smittande entusiasm. Detta ger en stämning och atmosfär som besökarna upplever och som bidrar till att de känner sig inspirerade. Det ideella inslaget, det icke kommersiella, det icke monetära samt miljö- och återvinnings-tänkande och handling tilltalar och inspirerar folk. Brukarna i Lärjeåns Trädgårdar ”förändrar alltså världen” genom en smittande entusiasm som inspirerar och påverkar andra. Det blir ett platsskapande för hållbar utveckling. Utan det ideella inslaget är det inte möjligt att genomföra idén och verksamheten, enligt kaféforeståndaren.

Det sätts fotavtryck som folk tror jag uppfattar, fast de kanske inte tänker på att de ser det.

På frågan varför är trädgården så populär, svarar kaféforeståndaren:

Jag tror att det är mycket för att stämningen är som den är mellan medarbetarna. Och att vi gör nånting vi tror på. Folk är lite ovana vid det nu, eller att, man har tappat det lite grann liksom. Och att man kämpar i det enkla med enkla medel, och att man ser att det är en strävan. Och man blir engagerad av det, tror jag, och entusiastisk, och ser också att, ja man kan ha det roligt på sin arbetsplats, det handlar inte bara om pengar..... Och sen tror jag också att det är, att man kanske vill handla bra produkter, närodlade grönsaker, och se liksom att jag får bra morötter här. Och att det är en kreativ plats, där man kan få lite idéer, lite inspiration. Och man kan få lite vila.

I Lärjeåns Trädgårdar, och även i de andra två fallen, eftersträvar man en genuin kvalitet. Ofta är man så förblindad av allt man måste köpa för att det ska bli bra, men i trädgårdarna framhävs det enkla och det icke kommersiella. Trädgårdarna fungerar som en viktig förebild, med enkla medel kan man få fram något vackert, och det finns en kvalitet i det jämfört med allt slit och släng. Trädgårdarna framstår som en motpol till konsumtionssamhället. Brukarna har genom sin vardagliga praktik (Certeau (de) 1984) lyckats etablera en strategisk appropriation (Olsson 2008), trädgården, som kan fungera som en motbild till idealen i den dominerande uppfattningen, vilket så småningom kan leda till verklig förändring.

Så de besjälade medarbetarna och att vi gör som en sa, ni gör grovgörat romantiskt, men just det är att man i all sin enkelhet gör nåt som blir vackert. Alltså vi har några trälådor, lite halm och så hämtar vi lite vinteräpplen och lite mossor. Alla är ju genomsyrade av det tänket, vi har inte råd och göra dyrare, men vi behöver inte det heller.

Idén om *self-empowerment*, att kunna fixa saker av egen kraft, som flera av de intervjuade brukarna i Slottsträdgården talade om och som jag skriver om i avsnittet om engagemang och delaktighet tidigare i detta kapitel, skulle också kunna betecknas som en drivkraft. Trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar är inne på samma linje och i hans fall är det en tydlig personlig drivkraft ”vi ska visa att det går”. Inget är omöjligt och ”vi klarar det tack vare den här naiva kraften”.

Ekologisk grundsyn en självklarhet

Trädgårdarna odlas utifrån en ekologisk grundsyn och de produkter som säljs i kafé, plantskola och butik är ekologiskt producerade eller KRAV-märkta. Det finns också en moralisk dimension i att odla och bruka jorden och naturresurserna så följsamt med naturens förutsättningar som möjligt, vilket kan relateras till det Olwig (1996; 2005a) skriver om att det i samspelet mellan den mänskliga gemenskapen och det fysiska landskapet kan utvecklas en moral, grundad på successivt utvecklad sedvänja och lokalt självstyre över en gemensam användningsrätt.

Att odlingen sker ekologiskt framstår som en självklarhet för de intervjuade brukarna. Det är viktigare att skapa kontakter, men ekologin ingår i de självklara förutsättningarna. Alla fallen karaktäriseras av att ett ekologitänkande sitter i ryggmärgen hos de engagerade, med Caseys (1996) ord kan vi säga att kunskapen är införlivad. Det är fullständigt naturligt, inget de tänker på, och så självklart att det inte nämns som en uttalad drivkraft. Andra drivkrafter, som sociala och privata, nämns. Motivet för deltagandet verkar vara mötesplatsen och den sociala kontakten, medan det ekologiska handlandet vidareutvecklas efter hand i gruppen. Trädgårdsmästaren i Slottsträdgården respektive stadsträdgårdsmästaren beskriver vikten av den ekologiska grundsynen.

Ekologisk odling är en relativt viktig beståndsdel, det genomsyrar trädgården. Det är en del av trädgårdens själ att försöka vara skonsam, att belasta kretsloppet så lite som möjligt.

Att man odlar ekologiskt är otroligt viktigt, det är inte det viktigaste, men det tydliggör och på något sätt gör det konceptet mer fullständigt, att det också är med.

Trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar svarar följande på frågan vad det betyder att det är ekologisk odling, följt av stiftelseordförandens ord:

Det betyder allt. Jag skulle fullständigt skita i hela idén om det hade varit konventionell odling. Det hade varit helt ointressant.

För mig är det ju helt självklart. Man kan säkert göra liknande saker utan den kopplingen, men man får så mycket gratis, så mycket trovärdighet.

”För oss är det en självklarhet”, säger en av de intervjuade i Mandelmanns Trädgårdar och påpekar samtidigt att även om det är ett självklart beslut att odla ekologiskt och verka följsamt med naturens förutsättningar, så kan det hela tiden utvecklas och att de försöker utveckla sig ”att gå en bit längre, med t.ex. permakultur” och att ”det är roligt att få ihop helheten till ett hållbart miljötankande också.” Det är också intressant att notera att de som en del i den ekologiska odlingen och helhetstänkandet provar sig fram till platsanpassade lösningar och odlingsmetoder.

Vi inspireras av biodynamisk odling och permakultur, men vi hittar våra lösningar som fungerar på den här gården och som fungerar för oss och det har ju tagit oss sju år att se vilka grödor som passar bra här. Och vilka som växer bra, och hur de smakar och det är ju sånt man får prova sig fram till.

De intervjuade brukarna har en införlivad kunskap om ekologisk odling och dess förutsättningar, som är grunden till att de genom en ständig förfining och ytterligare platsanpassning av odlingsmetoderna kan utveckla handlingsmönster som är gynnsamma för hållbar utveckling. I de studerade trädgårdarna kan vi se exempel på hur hållbar utveckling kan se ut i praktiken.

Community-making

I Bickershof bestämmer brukarna själva hur de ska bruka och använda den gemensamma platsen. En utvecklad konsensus kring brukandet ger en hög grad av *community-making*, dvs. en utveckling av en gemenskap i kvarteret och lokalsamhället. Det handlar också om en form av närdemokrati, att de närboende gemensamt tar beslut om platsen. En vilja att utveckla en gemenskap i lokalsamhället kan betecknas som en grundsyn i Bickershof.

I Mandelmanns Trädgårdar märks en tendens till något liknande. Med mötesplatsen i trädgården som bas utvecklas en gemenskap och en atmosfär av samarbete i byn och i trakten runtomkring. En bonde i närheten odlar ekologisk potatis, som säljs hos Mandelmanns, en konstnär hyrde ett tag in sig i den gamla svinstian och hade verkstad och utställning, en kock som bor i närheten skötte kaféet en sommar varpå samarbetet fortsatte i annan form,

en tidigare praktikant har flyttat till byn med sin familj och ett ytterligare exempel är att lokala odlare och hantverkare medverkar vid den årliga skördemarknaden och säljer sina produkter.

Olika grad av kommunal involvering och styrning i självorganiserade trädgårdar

Graden av kommunal involvering och styrning skiljer sig åt i de studerade trädgårdarna, vilket ger olika typer av trädgårdar. Å ena sidan finns en variation i huruvida målet för trädgården är produkt- respektive processororienterat. Å andra sidan varierar graden av styrning och kontroll över förvaltning och skötsel från hög till låg. Genom att kombinera dessa aspekter i en fyrfältstabell erhålles fyra olika typer av trädgårdar, vilket illustreras i tabell 3 nedan. I tabellen visas de fyra typerna som har fått beteckningarna produkt, modell, samverkan och samspel.

Tabell 3. Olika grad av kommunal involvering och styrning i självorganiserade trädgårdar ger olika typer av trädgårdar.

	Produkt- & målorienterat Uppifråninitierat	Processororienterat Underifråninitierat
Hög grad av styrning och kontroll över förvaltning och skötsel Måldokument/skötselplan	1 PRODUKT kommun/fastighetsägare sätter agendan låg grad av självbestämmande	3 SAMVERKAN mellan självorganiserade och kommun/fastighetsäg. låg grad av självbestämmande
Låg grad av styrning och kontroll över förvaltning och skötsel Personlig prägel	2 RAMVERK modell för implementering hög grad av självbestämmande	4 SAMSPEL mellan gemenskaper och det fysiska landskapet hög grad av självbestämmande

Med styrning och kontroll i tabell 3 avses hög eller låg grad av styrning och kontroll över förvaltning och skötsel i parker och trädgårdar, inkluderat hur de får användas. Det är tänkt att innebära en skala från kontrollerad skötsel

till en öppen och flexibel attityd till skötsel. Här fokuseras på styrning och kontroll över invånarnas frihet att använda marken och prägla en plats.

Den styrning och kontroll som avses är framförallt kommunal och utifrånkommande, vilket ska sättas i relation till den i inledningskapitlet presenterade begreppsmodellen (figur 2), som fokuserar förhållandet eller mötet mellan ett samhälls- och myndighetsperspektiv respektive ett medborgar- och brukarperspektiv. Kommunal förvaltning har kommit att representera hög grad av styrning och kontroll varvid kontrollskalan också visar grad av kommunal involvering. Det är när man läser tabellen lodrätt som kommunens involveringsgrad kan avläsas tydligast.

Beteckningarna produkt och process i tabellen avser huruvida målet eller avsikten med trädgården är produkt/mål- eller processorienterad. Även denna skala reflekterar graden och typen av kommunal involvering. Myndighetsutövning kan kopplas till en produkt- och målorientering, medan en processorientering innefattar medborgare/brukare och kan kopplas till underifråninitiativ. En processorientering har med sociala dimensioner, delaktighet och platsskapande att göra samt med *community-making*.

Jag vill likna produkt och process med begreppen transcendens och immanens, som Hillier (2007) använder i sin *multiplanar spatial theory*. I planet av immanens inbegrips någonting annat och mer än det som låter sig representeras, t.ex. livet och gemenskapen i den självorganiserade trädgården och en kontinuerlig process. I planet av transcendens finns planerarens tolkning och representation av verkligheten.

När immanensens existens och betydelse är befäst öppnar sig spännande utvecklingsmöjligheter för rumslig planering och förvaltning. Självorganiserade trädgårdar är platser där immanens och platsskapande kan iakttas i konkret uttryck. I sådana trädgårdar finns en potential att berika och demokratisera planeringsprocessen. Genom ett fördjupat samarbete mellan kommunens planerings- och förvaltningsapparat och brukarna i den självorganiserade trädgården, som fått rätten till en plats, kan planeringsunderlaget/processen sträcka sig bortom det traditionella, ovanifrånkonstruerade representationerna/planerna och berikas av det immanenta, det "verkliga" livet, det som har konsistens och inneboende, kreativ potential. En sådan planering och förvaltning innebär en dynamisk och relationell process, som tillåter tillfälligheter och nya idéer att träda fram och utvecklas.

I ruta 1 i tabell 3 återfinns trädgårdar med en stark produkt- och målorientering, en kontrollerad förvaltning och skötsel samt en låg grad av föränderlighet, vilket ofta ger ett kontrollerat och statiskt visuellt uttryck. De traditionella kommunala parkerna och grönområdena kan räknas hit. De stude-

rade trädgårdarna kan placeras in i fyrfältstabellen och kan med sina, i detta avseende, olika karaktäristika sägas illustrera var sin typ av trädgård.

Lärjeåns Trädgårdar kan sägas vara ett exempel på en förverkligad modell och skulle kunna placeras i ruta 2, som karaktäriseras av låg kontroll samt en produkt- och målinriktad trädgård. Stiftelsen Lärjeåns Trädgårdar arrenderar mark av kommunen (fram t.o.m. 2006). Kommunen är välvillig och engagerad, men inte särskilt involverad, vilket motiverar låg kontroll på skalan. Placeringen låg kontroll motiveras också av att medarbetarna i trädgården är ett sammansvetsat arbetslag som lägger stor vikt vid medbestämmande, arbetsmiljön och stämningen i arbetslaget. Detta är en medveten filosofi och en del av helhetstänkandet ”vi odlar grönsaker och mänskliga möten”. Vi kan tala om en öppen och flexibel attityd. Det finns en flexibilitet och lyhördhet för att t.ex. ta emot volontärer och för initiativ från grannskapet.

Att Lärjeåns Trädgårdar betecknas som produkt- och målorienterad har också på sätt och vis med helhetstänkandet att göra. De har ett klart och tydligt uttalat mål med trädgården, ett mål som även innefattar hur man ska odla och vad man ska göra. Den biodynamiska idén är stark och styr hur och varför. Man kan betrakta det som att de platsanpassar och förverkligar en modell (den biodynamiska). Således finns i Lärjeåns Trädgårdar en auktoritet eller struktur, men den är inte kommunal. Också det faktum att kommunen var drivande i initialskedet samt att trädgårdsmästarna flyttade dit (dvs. utan lokal förankring) bidrar till att Lärjeåns Trädgårdar kan karaktäriseras som att man provar en modell. Här finns flera likheter med de *community gardens* som startades i Mill Creek för att bygga upp en gemenskap underifrån och för att ge brukarna möjlighet att lära sig att läsa landskapet, dvs. förstå hur det fungerar och kunna utveckla ett samspel (Spirn 1998). Dessa *community gardens* gav samtidigt konkret form åt projektets mål.

I ruta 3 kan Slottsträdgården placeras, då den karaktäriseras av hög kontroll, men en processorienterad verksamhet. Placeringen i hög kontroll motiveras av en hög grad av kommunal involvering och ett kontrollerat visuellt uttryck. Kommunen har en tydlig och stark närvaro. Stadsträdgårdsmästaren är medlem i föreningen Slottsträdgårdens vänner och sitter i föreningens styrelse. Trädgårdsmästaren är medlem i föreningen och sitter i styrelsen, samt är anställd på Stadsmiljöavdelningen i Malmö stad. Det centrala läget mitt i staden är en av anledningarna till att kommunen vill behålla kontrollen, men kommunen är också intresserad av att prova och utveckla samarbetsformer.

Även om kommunens grad av involvering är hög finns utrymme och flexibilitet samt möjlighet för brukarna och medlemmarna i vänföreningen att ta egna initiativ. Detta motiverar inplaceringen i processkolumnen, liksom det faktum att Slottsträdgården är ett medborgarinitiativ. Det är med-

borgare som slutit sig samman i en ideell förening, med det gemensamma intresset ekologi och en önskan om en relation till en plats, liksom att öppna möjligheten för alla som vill delta. Föreningen har en processinriktad verksamhet i trädgården, inriktningen läggs fast av styrelsen men vad som sker och händer präglas både av de personer som sitter i styrelsen och de aktiva föreningsmedlemmarna på platsen.

Om vi ser Slottsträdgårdens trädgårdsmästare som tillhörande kommunen, eller i alla fall ger honom särställningen processledare, verkande som en slags brygga mellan den kommunala förvaltningen och brukarna/vänföreningen, så präglas vänföreningens medlemmar av lekmannaskap, man söker sig fram tillsammans och drivs av ett socialt engagemang och en ekologisk insikt, snarare än yrkeskunskap inom trädgård.

Mandelmanns Trädgårdar kan placeras i ruta 4, liksom referensobjektet Bickershof. I Mandelmanns Trädgårdar pågår en kreativ och skapande process. Själva trädgården återuppstår varje år i ny skepnad med nya konstnärliga mönster, realiserbart eftersom det är grönsaker och annueller som odlas. Praktikanter ges fria händer att forma en del av trädgården, att förverkliga sina idéer, atmosfären präglas av liten styrning. Hos Mandelmanns är yrkeskunskapen inte enbart koncentrerad till trädgård och odling. Fokus är på en bred kompetens, en livskunskap och erfarenhet som omsätts i trädgården och i hela lantbruket.

Den kommunala kontrollen och styrningen i Mandelmanns Trädgårdar är låg, då trädgården är privatägd och brukas av en familj. Den är också låg med avseende på familjens förhållningssätt till mötesplatsen och att de ger ansvar till t.ex. praktikanter, liksom att man ständigt söker sig fram till nya eller förbättrade platsspecifika lösningar för t.ex. odlingen. Dock har de en mycket tydlig och klar idé i botten till sin verksamhet, som skulle kunna betraktas som styrande, men idén handlar om mötesplatsen och växandet, inte om en speciell modell för odlingen.

Att Bickershof placeras i ruta 4 motiveras av att bostadsområdets gemensamma trädgård, förutom att vara en grön oas, är ett medel att uppnå social gemenskap och delaktighet, som utvecklas i processen kring den gemensamma angelägenheten, trädgården. Här ges stort utrymme för kreativt skapande och personlig prägel. Här utvecklas och sprids också handlingsmönster som främjar hållbar utveckling. En utvecklad konsensus kring brukandet av den gemensamma platsen ger en hög grad av *community-making*, vilket kan relateras till förhållningssättet i ett substantivistiskt landskap (Olwig 1996; 2005a).

Kontrollen i Bickershof är låg, dels med avseende på en starkt reducerad kommunal inblandning, dels med avseende på att trädgården präglas av en

öppen och flexibel attityd kring hävd och skötsel. Kommunens roll är reducerad till kontraktskrivare och upplåtare av mark. Genom kontraktet överläts hela ansvaret till de boendes förening.

En placering i ruta 4 innebär en hög grad av föränderlighet och ett dynamiskt förhållningssätt. Utrymmet för personlig prägel och kreativ process (Jarlöv 1982) är stort och trädgården fungerar som grogrund för ett provande och utvecklande av nya handlingsmönster (Lieberg 1992) för social och ekologisk hållbar utveckling.

Skillnader mellan en självorganiserad trädgård och en kommunal park

Ur intervjuerna framgår tydligt att det är skillnad mellan en självorganiserad trädgård och en kommunal park. Trädgården beskrivs som intimare och mer detalj- och upplevelserik. Kaféföreståndaren uttrycker det som att ”en trädgård är mysigare än park”. Den är också personligare, tryggare och bjuder på social kontakt, vilket ger en speciell sorts mötesplats med möjlighet till delaktighet. Trädgården är skapad av idealistiskt engagerade människor som har ”ett brinnande intresse och vilja”, och som gjort avtryck med sin personliga prägel och skapat en hemkänsla. Flera brukare vittnar om att det ideella inslaget är viktigt för trädgårdens identitet. Så här beskriver trädgårdsmästaren i Slottsträdgården skillnaden mellan trädgård och park.

Ja, det är ju park och trädgård. Det är ju två olika sorters saker. Här i trädgården har vi mer en intim hemkänsla. Här är människor hela tiden. Det innebär att det är lite tryggare och det har ju en annan psykologisk betydelse. Det är ett mervärde.

Underifrån- respektive uppifråninitierade

De självorganiserade trädgårdarna är underifråninitiativ, icke-institutionella och skapade av amatörer (och ibland en eller två professionella trädgårdsmästare) i en platsrelaterad kontext. Det är brukarna själva som sköter den gemensamma trädgården. De kommunala parkerna däremot är skapade av professionella arkitekter, planerare och förvaltare, i organisationer med ett uppifrånperspektiv, ofta med liten kontakt med den faktiska/verkliga platsen. De förvaltas och sköts av den kommunala parkförvaltningen, vilket generellt sett innebär en avsaknad av ekonomiska medel att försörja en trädgårdsmästare som alltid finns på plats.

Skillnaderna mellan trädgård och park speglar de två perspektiven, uppifrån respektive underifrån, i begreppsmodellen (figur 2). Begreppet självor-

ganiserad (Olsson 2008) blir i detta sammanhang tydligt illustrerat då trädgården jämförs med de uppifrån initierade och organiserade kommunala parkerna, dvs. självorganiserade ska förstås i relation till ett myndighets- och uppifrånperspektiv. Eller som Spirm (1998) uttrycker det, att uppifrån- respektive underifrånperspektiven står för två olika saker, struktur och översikt respektive *community*.

I intervjumaterialet finns flera röster som berättar om skillnaden mellan den självorganiserade trädgården och den kommunala parken, som t.ex. trädgårdsmästaren som uttrycker att "de producerar park, vi producerar kontakter" och "vi gör det här utrymmet i stan till en levande plats, en mer dynamisk och aktiv plats". Det är intressant att notera att stadsträdgårdsmästaren i citatet nedan tycker att det är lättare att säga vad som förenar trädgården och parken än vad som skiljer dem (för det är så mycket).

Det är en jättestor skillnad. Det som förenar, det är att det är gröna rum i en stad, och att det är offentlig mark. De stora parkerna är ju typexempel på när en stark organisation planerar fram och genomför en stads utveckling. De är både i skala och i genomförande lite grann varandras motsatser. Slottsträdgården genomförs tack vare individens initiativ, mångas insatser och vi kan säga undan för undan, där så att säga skötseln är en del av själva produkten och själva verksamheten. Den här mänskliga närvaron av en trädgårdsmästare och de ideellt verksamma ger ju att det är en annan produkt..... Det är utanför de formella organisationerna, det är något nytt eget, som har uppstått utanför alla planeringssystem eller alla andra huvudmannaskap. Det är nödvändigt med en annan organisation, än det som är Stadsmiljöavdelningens organisation, för att åstadkomma det.

Stadsträdgårdsmästaren framhåller att trädgården och parkerna är "både i skala och genomförande lite grann varandras motsatser" och att Slottsträdgården är beroende av "mångas insatser" och genomförs "undan för undan", dvs. i en kontinuerlig process. Praktikens och handlingens betydelse betonas av Bourdieu (1977) och Lefebvre (1991) liksom av de Certeau (1984) som lyfter fram hur den vardagliga praktiken inverkar och skapar rum.

Nedan förmedlas kaféförståndarens i Slottsträdgården syn på skillnaderna. Därefter följer ett citat från en av medlemmarna i föreningen Slottsträdgårdens vänner, som har en professionell bakgrund inom trädgård.

Slottsparken och Kungsparken är fantastiska, men det är någon annan som har gjort det, det är stadsträdgårdsmästaren med hela hans stab och hans planering. I Slottsträdgården är det människorna av egen fri vilja som har gjort detta, det har vi åstadkommit själva och då får man en viss stolthet över nånting som är lyckat. Det är vi, inte staten, inte kommunen med pengar. Vi har

skrapat ihop det själva. Den föddes av ingenting, det har inte kostat kommunen nämnvärt med pengar att åstadkomma det här..... Om verksamheten var uppbyggd med statliga eller kommunala medel hade det inte blivit lika populärt. Vi som är glada amatörer har gjort detta.

I trädgården har du omsorgen, detaljrikedomen och närvaron. Och dynamik. Vanliga parker däremot sköts bara, man har en statisk syn på parkerna där.

”Parken är mer storskalig och de engagerade bakom är abstrakta”, säger kaféföreståndaren i Lärjeåns Trädgårdar för att beskriva skillnaden mellan en självorganiserad trädgård och en kommunal park. Trädgården har en ”mer personlig prägel” och ”personligare relationer, vi har tid för en liten pratstund”. Hon framhåller, följt av ett citat av trädgårdsmästaren:

Parker bara sköts, liksom. Och att det inte kommer in några nya element särskilt ofta. Det är ganska statiskt.

På Lärjeåns Trädgårdar finns det ju alltid, vi är ju där, åtminstone under arbetstid, och man kan möta oss, man kan träffa människorna bakom det, det är liksom inget stort, konstigt bakomliggande, utan vi är där och jobbar. Vi gör avtryck i trädgården även för dem kanske som kommer efter vi har stängt. Jag tror skillnaden är att det blir personligt hos oss.

På frågan vad som skiljer Lärjeåns Trädgårdar från en vanlig kommunal park svarar ordföranden att det är framförallt det att trädgården ”är befolkad på ett annat sätt, att det pågår någonting” och ”att man ser maten odlas”. Han fortsätter med att resonera kring vad platsen förmår och menar att man bör fråga sig; ”vad finns det för potential i den här platsen?” Han betonar vikten av att tänka efter och ta hänsyn.

I trädgårdsbegreppet ligger kanske detta att det är befolkat och att det finns en trädgårdsmästare. Gunnarsson (1992) betonar trädgårdsmästarens betydelse för trädgården liksom att separationen av det nyttiga och sköna är ett hot mot trädgården. Parkens brist på produktivitet gör den mindre attraktiv och levande.

Min förståelse av skillnaderna mellan den självorganiserade trädgården och den kommunala parken fördjupas genom att jag relaterar till begreppen *place* och *space*, å ena sidan gräsrotter som underifrån skapar *place* (Tuan 1974) å andra sidan myndigheter som agerar uppifrån, fränkopplat från den verkliga platsen, i *space*, som Tuan (1974) kopplar till geometriska system, kartering och representation. På motsvarande sätt relaterar jag till Lefebvres (1991) begrepp *perceived space*, som är den *space* som skapas av invånarna genom social praktik, respektive *conceived space*, som omfattar t.ex. planerarens representationer i form av kartor och ritningar.

Hemkänsla och offentligt rum

Den personliga prägeln skapad av engagerade amatörer tillför någonting i stadsmiljön som inte kommunen, med sitt uppifrånperspektiv, själv kan åstadkomma. När det gäller Slottsträdgården och Lärjeåns Trädgårdar, de två trädgårdar som är belägna i stadsmiljö, tyder materialet på att det de erbjuder uppfattas som ett mervärde (en personlig prägel uppfattas inte i alla sammanhang som ett mervärde i stadsmiljö). I den självorganiserade trädgården med inslag av ideellt engagemang finns, i motsats till den kommunala parken, möjlighet och resurser till en mer intensiv trädgårdsodling med blommor och grönsaker, trädgårdsprat med trädgårdsmästaren, kafé som erbjuder såväl fika som pratstund, förmedlandet av trädgårdsglädje och hemkänsla, ekologisk odling samt möjlighet att själv på enkla villkor vara delaktig. Ett mervärde som innehåller såväl sociala, estetiska, ekologiska som pedagogiska värden. Detta är kvaliteter som kommunen oftast inte har resurser att uppnå, och det är kanske inte heller dess uppgift. En av de intervjuade i Mandelmanns Trädgårdar beskriver det mervärde trädgården kan erbjuda.

Vi kan sätta en personlig profil på det, det är det personliga skapandet som syns i det vi gör och det går inte att betala för. Det är ju vårt livsverk, det är ju det på något sätt. Och vi behöver inte fråga någon heller, så vi är friare i det också.

Flera av de intervjuade talar om den stämning och atmosfär som trädgården har. En av trädgårdsmästarna i Lärjeåns Trädgårdar berättar att flera besökare sagt att ”det finns en speciell stämning här som de gillar, men inte kan sätta fingret på vad det är”. En viktig del i den upplevda stämningen är det ideella inslaget och de besjälade medarbetarna. Det ideella inslaget ”är jätteviktigt” enligt trädgårdsmästaren, som säger:

Ja, jag tycker det är viktigt, för det märker ju också besökaren, det är inte bara en vanlig arbetsplats där man går för att få lön. Det märker folk. Sen är det dumt att arbeta för mycket, alltså det skadar en själv att vara för ideell, men ett visst mått av idealitet tycker jag är viktigt.

Andra skäl som ligger till grund för den upplevda stämningen verkar vara den praktiska och kreativa handlingen på en fysisk plats samt ett miljö- och återvinningstänkande som tilltalar och inspirerar folk.

Brukarna i trädgårdarna präglar platsen med sitt engagemang och med sitt handlande. De verkar på platsen, och det känner man när man kommer dit. Den personliga prägeln på platsen bottenar i brukarnas skaparglädje (Jarlöv 1982), vilket tillsammans med platsskapandet (Jarlöv 1982; Casey 1996) är grunden för den upplevda hemkänslan. Kaféföreståndaren framhåller att folk

längtar efter att få uttrycka sig, varför man kanske kan förvänta sig att fler tar steget från besökare till brukare.

Det är mycket som blir så lika, kan vi inte få ha lite personlig prägel.... Det blir liksom en passivitet. Och folk längtar efter det här, att få uttrycka sig som de vill.

Av materialet framgår att många av besökarna i Slottsträdgården är stamgäster och upplever trädgården som en egen trädgård, vilket är en skillnad jämfört med hur man upplever den intilliggande stadsparken (Slottsparken). Det förefaller som att när invånare/brukare skapar trädgårdar tillsammans ger det trädgårdar med hemkänsla, vilket besökarna är snara att uppfatta. Hemkänslan upplevs som ett mervärde i förhållande till vad den kommunala parken erbjuder, vilket bekräftas av stadsträdgårdsmästaren som säger ”sånt här kan inte göras på samma sätt med en kommun som huvudman”.

Det verkar som att de självorganiserade trädgårdarna besitter ett mervärde i förhållande till den kommunala parken, som framförallt består i det ideella inslaget och den personliga prägel och hemkänsla det ger platsen samt att det finns brukare på plats som är öppna för dialog och frågor. Det finns en intressant kombination av hemkänsla och offentligt rum i självorganiserade gemensamma trädgårdar som jag undersöker närmare i nästa kapitel.

6 Stadsdelsträdgård en plats för gemenskap och kreativa processer

I detta kapitel kopplar jag ihop resultaten från fallstudierna med den teoretiska referensramen. Jag utvecklar innebörden i det introducerade begreppet stadsdelsträdgård, vilket snarast får betraktas som en metafor eftersom sådana trädgårdar inte förverkligats i stadsmiljön ännu. Beskrivningen av stadsdelsträdgården är framåtsyftande, till skillnad från föregående kapitel där fokus ligger på nuet i de studerade trädgårdarna. Ingen av fallstudiens tre trädgårdar kan sägas vara en stadsdelsträdgård i egentlig mening, utan de representerar snarare olika aspekter på stadsdelsträdgården, vilket jag återkommer till i diskussionen.

De empiriska resultaten kan sägas landa i relationen plats och process. Jag vill tydliggöra att det finns två typer av processer som är grundläggande för aktiviteterna och utvecklingen i en stadsdelsträdgård. Det är dels den sociala processen, med t.ex. gräsrotsrörelser och självorganisering. Dels är det den platsskapande processen med det ”landskapliga” samspelet mellan människa och naturmiljö.

Avslutningsvis i detta kapitel analyserar jag det offentliga rummets betydelse som rumslig resurs för utveckling av den typ av självorganisering som jag menar är kännetecknande för stadsdelsträdgården. Särskild tonvikt läggs på samverkan mellan myndighetsperspektiv och brukarperspektiv, såsom jag beskrev i figur 2.

Social process

Självorganiserad trädgård

Stadsdelsträdgården är självorganiserad, dvs. har initierats och förverkligats av stadsdelens invånare själva. Självorganiserad verksamhet i det offentliga

rummet är ovanlig i Sverige idag, så ovanlig att det knappast existerar någon stadsdelsträdgård av detta slag ännu. Internationellt är dock såväl *community gardens* som annan självorganiserad verksamhet vanlig.

Genom att använda begreppet självorganiserad vill jag lyfta fram och poängtera att verksamheten initierats och förverkligats underifrån. Detta kan enligt Olssons (2008) definition av begreppet ske mer eller mindre autonomt i förhållande till den dominerande myndighets- och samhällsordningen. I enlighet med vad jag beskrivit i inledningskapitlet, i anslutning till figur 2, är detta en ordning som vi är vana vid förser oss uppifrån med ett omhändertagande och en fungerande, funktionell och strukturalistisk samhällsapparat.

I den överordnade moderna stadens princip ingår att ”varje rum är underkastade koncept som talar om vad de ska vara” (a.a.: 75). Det finns *en* korrekt användning och funktion för varje rum. Istället för *en* funktion kan stadsdelsträdgården sägas ha en antifunktion. Det är tänkt att vara ett rum i staden som inte är koloniserat av funktionalismen, som inte har *en* ”korrekt” användning. Det är en plats för invånarna själva att fritt skapa och prägla, att strategiskt appropriera. En fristad från det uppifrån organiserade och kontrollerade, med möjlighet för den enskilde att få utlopp för sin kreativa skaparglädje, medan samhället, gemenskapen, kan dra nytta av de innovativa praktiker som kan gro/skapas ur detta/med dessa förutsättningar. Precis så fungerar det i Bickershof, där de närboende har hela ansvaret och beslutanderätten för utvecklingen och brukandet av den gemensamma trädgården. Vid mitt första besök där var det just det självorganiserade som jag fascinerades av. Det jag mötte och upplevde var så annorlunda mot det jag som svensk är van vid att finna i det offentliga rummet. Dessutom verkade det generera ett engagemang och en vilja att verka långsiktigt hållbart.

Liksom Bickershof kan Slottsträdgården betraktas som en självorganiserad verksamhet. Den ursprungliga idén till Slottsträdgården var att det skulle vara en ekologisk trädgård och oas för malmöborna, där de skulle kunna sticka fingrarna i jorden och odla och umgås, med *community gardens* i New York som förebild (Delshammar 2005). Initiativtagarna sökte en plats i det offentliga rummet där de kunde starta sin självorganiserade verksamhet. Utrymmet för självorganisering har dock minskat efter hand, dvs. kommunen har fått en långt större roll och inflytande än tanken var i det ursprungliga initiativet. Idag är samarbetet tätt mellan föreningen Slottsträdgårdens vänner och kommunen, med kommunala tjänstemän i vänföreningens styrelse, vilket gör det till ett intressant exempel på samverkan mellan medborgare och myndighet/kommun. Samtidigt som graden av självorganisering minskar, minskar även den nyskapande kreativa processen på platsen. Malmöborna har möjlighet till ett reellt deltagande i Slottsträdgården, men deras möjlighet

att sätta sin personliga prägel på t.ex. trädgårdens utseende, och därmed chans till kreativ process i samspel med den fysiska platsen, är begränsad. I fallet Slottsträdgården beror denna begränsning i hög grad på valet av plats, då det centrala, starkt frekventerade läget kräver en representativ framtoning enligt kommunens sätt att se det. När det gäller Lärjeåns Trädgårdar finns ett samarbete med kommunen, men detta är inte formaliserat och graden av självorganisering är, liksom i Mandelmanns Trädgårdar, stor.

Karaktäristiskt för självorganisering är att det initieras och till övervägande del genomförs med hjälp av egen kraft (Olsson 2008: 219). Detta kan jämföras med vad som framkommit i empirin. Fallstudierna visar att brukarna har en vilja att skapa själva och en förmåga att identifiera och använda de resurser som finns tillgängliga. Flera av de intervjuade ger uttryck för denna idé, som de kallar *self-empowerment*, vilket betyder ungefär att kunna fixa saker av egen kraft. De framhåller vikten av att ta tag i uppgiften själv, istället för att vänta på att kommunen eller någon annan ska göra det. Det handlar om att mobilisera den egna kraften och gå samman underifrån istället för att vara styrda i förhållande till en övermakt. Detta kan innebära att gå från passiv till aktiv medborgare i det offentliga rummet, vilket kan betyda ett ökat deltagande. Att ta plats i det offentliga rummet och sätta sin egen prägel på det är viktigt för deltagandet (a.a.: 236).

Karaktäristiskt är också människors strävan att förverkliga sina idéer och drömmar trots knappa resurser och utan en självklar (ägd) plats att vara på (a.a.: 230). Olsson lyfter fram det offentliga rummets viktiga roll som potentiell resurs för självorganiserade initiativ och plats för materialisering av idéer och verksamheter. Detta behöver inte betyda en inskränkning av offentligheten i rummet, utan snarare tvärtom. Mitchell (2003) argumenterar för att det offentliga rummet kan göras mer offentligt genom appropriation. Så kan man säga att det offentliga rummet i t.ex. Slottsträdgården, genom den verksamhet som bedrivs där, görs mer offentligt och tillgängligt och ger invånarna större möjlighet att påverka och delta än om det var en traditionell kommunal park. Verkligt deltagande får man när invånarna har möjlighet att påverka utformningen av rummet, att delta i produktionen av rum (Lefebvre 1991). Självorganisering kan betraktas som viktiga exempel på en strävan efter "rätten till staden" (Olsson 2008).

Å andra sidan kan en plats vara offentlig i juridisk mening, men ändå upplevas som privat eller halvprivat, ty "vår uppfattning om vad som är privat och vad som är offentligt påverkas också av hur vi betraktar och använder dessa miljöer" (Lieberg 1992: 97). För att en allmän plats skall uppfattas som offentlig räcker det inte med att den är öppen och tillgänglig för alla. "Den måste också användas på ett sådant sätt att inte någon har anledning att

känna sig utestängd eller ovälkommen” (a.a.: 101). Detta är något att vara uppmärksam på i stadsdelsträdgården. Det finns en risk att en stadsdelsträdgård lutar över åt att upplevas som halvprivat, då brukarna utgör en gemenskap och då de sammansvetsas av att vara intresserade av odling. I de studerade fallen upplevs trädgårdarna som öppna för alla, åtminstone vad gäller besökare. ”Man kan vara där och vara med på enkla villkor”, som en av de intervjuade sa. Utan att ha studerat detta specifikt, så har det inte framkommit någonting i materialet som tyder på att någon skulle känna sig utestängd eller ovälkommen, tvärtom faktiskt. Miljöerna framstår som inkluderande, tillåtande och bejakande av människors olikheter.

Sätten att bruka påverkar rummet

Den dominerade stad vi har idag (i motsats till en kollektivistisk stad) är en produkt av maktstrategier, men i vardagslivets praktik finns fortfarande möjligheter till kreativitet (Olsson 2008: 78), här finns en taktisk potential (Certeau (de) 1984). Ordet taktik används eftersom det alltid handlar om invånarens underordnade roll i förhållande till den dominerande makteliten och den dominerande strategin/ordningen. Det gäller alltså för invånarna att finna en taktik som gör det möjligt att appropriera en del av det dominerade rummet. Det handlar om den kreativa förmågan att i samspel med omgivningen och i gemenskapen skapa ”nya” fält och praktiker, att ligga steget före och utveckla rumslig praktik inom områden där det dominerande ännu inte hunnit formulera lagar och bestämmelser. I frontlinjen finns det skapande möjligheter.

Sätten att bruka påverkar och förändrar det sociala rummet (Certeau (de) 1984), vilket Olsson (2008) benämner taktisk appropriation. Men för att få en varaktig eller verklig förändring krävs att appropriationen leder till en generering av stabiliserade rumsligheter (Lefebvre 1991), vilket Olsson benämner strategisk appropriation. Det avgörande för Lefebvre är hur rummet är skapat, genom dominering eller genom appropriation, dvs. i vilken typ av rum sätten att bruka sker. Jag håller med om att vilken typ av rum är avgörande, eftersom sätten att bruka utvecklas och förändras hela tiden. Men jag förstår samtidigt att Olsson vill kombinera Lefebvres och de Certeaus teorier, vilket hon gjort när hon utvecklat begreppsapparaten inom detta område. Möjligheten att appropriera finns alltså – i vardagslivet!

Det finns en potential till en förändrande kraft i vardagslivets praktik (Certeau (de) 1984). Det spelar roll vad man gör. Enskildas och grupper handlings i det vardagliga rummet kan påverka och förändra. Speciell betydelse och förändringsstyrka får det om aktören förmår materialisera en produkt av sin handling. Ytterligare förstärkt förändringsstyrka får det om den

materialiserade produkten kan leda till en stabiliserad rumslighet som även inkluderar synsätt och handlingslogik. Den nya stabiliserade rumsligheten är alternativ utifrån den dominerande samhällsordningens synpunkt.

Empirin illustrerar att det spelar roll vad man gör och att det går att påverka. Brukarna lyfter fram att det är handlingarna på platsen som har betydelse, dvs. den vardagliga praktiken i trädgården, och att man måste börja i det lilla, hos sig själv. ”Genom våra små handlingar här” kan folk komma och inspireras. En tydlig drivkraft hos brukarna är viljan att jobba för ett hållbart samhälle genom att väcka människors nyfikenhet på ett helhets- och långsiktigt tänkande. Flera av de intervjuade brukarna framhåller att trädgården har en viktig uppgift som förebild och gott exempel, som kan inspirera och stimulera andra att börja odla ekologiskt, att leva mer miljövänligt samt att försöka skapa en liknande trädgård i sin egen stadsdel. Brukarna har således en drivkraft att vilja åstadkomma en stabiliserad rumslighet, som ett alternativ till den dominerande samhällsordningen.

Brukarna framhåller att det som de kallar ”det folkpedagogiska” är en viktig uppgift i trädgården. Trädgårdsmästaren är både odlare och pedagog och det finns en stor potential att utveckla lärandet ytterligare. En av brukarna framhåller vikten av att man i trädgården kan ta del av den praktiska verkligheten, vilket är något annat än att få t.ex. en informationsbroschyr om hur man kan agera mer miljövänligt. Hon pratar om det tänkta respektive det i verkligheten praktiskt omsatta och poängterar att ”tänket” måste komma till handling. Genom vardaglig praktik i en stabiliserad rumslighet har brukarna möjlighet att sprida sitt alternativa budskap till flera.

Att synliggöra alternativ till den dominerande samhällsordningen

Olsson studerade marginaliserade etniska grupper i Rinkeby och deras appropriation av offentliga rum. Jag skulle inte kalla de grupper som initierar och driver stadsdelsträdgårdar för marginaliserade, de kan innehålla ett brett spektrum av olika människor. Mitt fokus är inte marginaliserade grupper just, utan mer användningsrätten, och då vars och ens rätt att använda vår gemensamma mark. Ur en aspekt kan man dock tala om marginalisering i mina fall, nämligen att det handlar om en marginaliserad livsstil och livsstils- och samhällsideal, vilket är speciellt tydligt i engagemanget bakom Lärjeåns Trädgårdar och Mandelmanns Trädgårdar liksom i det ursprungliga, initierande engagemanget i Slottsträdgården.

För marginaliserade grupper utgör appropriation av ett offentligt rum en potential och en möjlighet att materialisera sin idé och konstruera sin identitet i det offentliga rummet, och därigenom ge den en röst eller en bild som andra kan se och ta till sig (Olsson 2008). ”Möjligheten till strategisk appro-

priation och en stabil tillvaro i rummet” är en viktig drivkraft för självorganisering (a.a.: 228). Att taktiskt eller strategiskt appropriera en del av det offentliga rummet är ett sätt att synliggöra marginaliserade eller alternativa bilder och motbilder av den dominerande samhällsordningen (a.a.). Genom sin strategiska appropriation har man skapat sig representation i det offentliga rummet, positionerat sig själv och sin idé. Genom att vara representerad i det offentliga rummet kan, som Olsson skriver, ”specifika grupperns intressen definieras, normaliseras och konkretiseras som offentliga angelägenheter” (a.a.: 236).

Olsson pekar på att företeelser ”som stabiliserats i rummet har en tendens att tas för givna som naturliga och normala just på grund av att de stabiliserats” (a.a.: 233). Detta betyder att om grupper som vill hävda en mer miljövänlig livsstil lyckas att, genom strategisk appropriation, materialisera sin verksamhet och ge den stabiliserad form i rummet, så har de lyckats skapa en synlig motbild till den dominerande (samhälls)bilden. Det handlar om självpositionering och konstruktion av identitet, vilket sker i en social process som är knuten till det rumsliga och konkreta (a.a.: 232).

De trädgårdar jag studerat vill jag karaktärisera som strategiska appropriationer (enligt Olssons definition, se kapitel 2). De synliggör fenomenet självorganiserade trädgårdar för gemenskap och odling. Grupperna som initierat trädgårdarna har lyckats ge sina tankar och idéer materialiserad form som livsstilskoncept och politisk idé. I idén ligger allas rätt att använda den gemensamma marken. Om mina fall, de självorganiserade trädgårdarna, är strategiska appropriationer innebär det att de ska betecknas som rumsligt stabiliserade. Man kan förstås ifrågasätta hur stabiliserad en sådan trädgård är. På en skala av mer eller mindre stabiliserad är den i så fall mindre stabiliserad, eftersom representationen ännu inte lett till en normalisering i samhällsordningen. Å andra sidan, som en offentlig självorganiserad trädgård är den accepterad och legitimerad, och kan därför betecknas som en strategisk appropriation. Den synliggör alternativ till den dominerande samhällsordningen, men fortfarande, det den står för; ekologisk odling, miljövänlig livsstil, en socialt och ekologiskt hållbar utveckling, är inte normaliserat i samhällsordningen.

De studerade trädgårdarna, liksom stadsdelsträdgården, fungerar som en motbild till konsumtionssamhället, genom att materialisera och visa en annan verklighet. Trädgårdarna och dess brukare bidrar till att sprida kunskapen om ekologin i staden och om samspelet mellan människa och plats/fysiskt landskap. Verksamheten i trädgårdarna är mer en motbild, som visar en annan verklighet, än ett motstånd i form av aktivism.

De urbana proteströrelser som Stahre (2002) identifierar och analyserar kan, enligt Olsson, beskrivas som taktisk appropriation, som skapar andra

rum, men dessa är inte stabiliserade. De representerar förgängliga rumsliga praktiker (Olsson 2008: 91). I linje härmed vill jag inte beteckna mina fall som ett uttryck för en protest- och motståndsrörelse, utan vill hellre jämföra med strategiska appropriationer, där strävan att påverka stadsrummet sker mer tyst och lågmält med fokus på praktik genom vardagliga handlingar. I likhet med Olssons fall handlar det inte om att framföra en uttalad motaktion, men syftar ändå till att förändra. Olsson lyfter fram att ”strävan efter att skapa samhälleliga förändringar” inte alltid sker i form av opposition, och ”är inte heller nödvändigtvis uttalade i form av konkreta politiska krav, specifika förslag, demonstrationer och aktioner” (a.a.: 50). Hennes slutsats är att ”opinionsbildning och politiskt förändringsarbete inte enbart måste ske genom rationell diskurs; det kan också ske genom (taktisk eller strategisk) appropriation av offentliga rum” (a.a.: 234–235). Begreppet *counter-spaces* (Lefebvre 1991; Hayden 1995) används för att beteckna de viktiga motståndsrum, eller kanske snarare motsatta rum eller kontrarum, där rummets bruksvärde prioriteras framför dess bytesvärde. Dessa kontrarum är ett slags motdrag från de självorganiserade och behövs som incitament för förändring.

Stadsdelsträdgården är, om den tillåts utvecklas och förverkligas, exempel på en strategisk appropriation. Stadsdelsträdgårdar kan bli ett sätt för planerings- och förvaltningsinstanser att erkänna potentialen i självorganisering. Ett första steg är att avsätta en begränsad yta för ”fri användning”, dvs. att på en begränsad yta ge utrymme för en självorganiserad stadsdelsträdgård.

Det finns en betydelse i det materialiserade och det fysiska och kroppsliga. Det materiella rummet ”spelar en aktiv roll” i processen med självpositionering och ”i konstruktionen av normalitet” (Olsson 2008: 233). Jag tolkar Olsson som att hon menar ett konkret och fysiskt rum, vilket stämmer med min egen konklusion i mina fallstudier, nämligen behovet att lyfta fram den fysiska platsen som viktig för människan att samspela med i arbetet för hållbar utveckling. Olsson talar om det materialiserade rummet och jag talar om fysisk plats eller fysiskt landskap. Även Kärrholm argumenterar för det kroppsligas betydelse (Kärrholm 2004: 201–203) och Kristensson (2003) lyfter fram att tillgång till en tillräckligt stor fysisk plats i grannskapet är en förutsättning för såväl egen odling, kretslopp som social gemenskap. Hon diskuterar rymlighetens betydelse för möjligheterna till en flexibel användning av utemiljön.

Olssons definition av självorganisering inkluderar även verksamheter i den privata sektorn. Jag ser, precis som Olsson, ett behov att kunna inkludera även privata och kommersiella verksamheter i det fenomen jag vill beskriva (Mandelmanns Trädgårdar är ett exempel på detta). Olssons definition stärker mig i uppfattningen att skiljelinjen inte med säkerhet går mellan of-

fentligt och privat i det fenomen jag vill förstå, utan det är något annat jag vill åt. För mig är det användningsrätten som är central medan Olsson uttrycker det som "rätten till staden". I användningsrätten ligger en rätt att skapa och tillägna sig en plats (Olwig 1996; 2005a), vilket är en form av appropriation. Ytterst handlar det om att vara delaktig i formandet av samhället.

Social frizon i det offentliga rummet

Stadsdelsträdgården kan jämföras med det som benämns en social frizon (Lieberg 1992). Lieberg visar att ungdomar har ett behov "att upprätta och försvara egna fria rum" (a.a.: 116). Platser för detta ändamål finner de ofta i det offentliga rummet. Inrättandet av frizoner "bygger på självorganisering och autonomi i förhållande till myndigheter och beslutsfattare" (a.a.: 116). Frizonerna är platser "där ungdomarna kan råda över sig själva" och där "andra regler och normer än de som erbjuds av de vuxna" kan gälla (a.a.: 123). Det är ett icke-institutionaliserat frirum, som innebär frihet från, för ungdomarnas del; "strukturerade tidsscheman" och "föräldra- och vuxenkontroll" (a.a.: 236), och för brukarna i stadsdelsträdgården innebär det frihet från; arbetsliv, kommun och myndighet. Fristaden Christiania i Köpenhamn är (var) ett exempel på en frizon.

Lieberg finner i sina studier att ungdomar genom att inrätta sina egna frizoner och därmed frigöra sig från krav och förväntningar från omgivningen, tillskansar sig möjlighet "att på egen hand utprova och experimentera med olika handlingsmönster" (a.a.: 236-238). Handlingsmönster utvecklas i "ett förlopp som är socialt betingat" (a.a.: 224). I stadsdelsträdgården finner brukarna ett frirum, en plats för underifrånengagemanget att blomma ut i eget utprovande, bestämmande och utvecklande av handlingsmönster.

Mötesplats

Stadsdelsträdgården är en mötesplats och samlingspunkt i det offentliga rummet, öppen och tillgänglig för alla som vill vistas där. Brukare och besökare kan uppleva vackra blommor och odlingar, rekreation och social kontakt. Innehållet i mötesplatsen, eller snarare typen av möten, kan delas in i fyra huvudinriktningar, bestående av den sociala, den kreativa, den lärande och den politiska/demokratiska mötesplatsen.

Den sociala mötesplatsen

I den sociala mötesplatsen framstår kaféet, så som jag har visat i empirin, som en social knutpunkt, där brukare och besökare kan mötas. Stadens offentliga rum ger plats för såväl planerade möten som spontana kontakter. De sociala

möten som sker i trädgården kan delas in i de möten som sker i gemenskapen mellan brukarna, vilket kan sägas vara ett planerat möte, och i de mer spontana möten som sker mellan besökare eller mellan besökare och brukare.

Brukarna i Slottsträdgården är sammanslutna i en förening, vilket framstår som en bra modell för gemenskap i en stadsdelsträdgård, dels för att öka chanserna till kontinuitet och överbygga när någon slutar, dels för att underlätta kontakterna med kommunen. Den sociala gemenskapen framstår i fallstudierna vara det främsta motivet att engagera sig i den självorganiserade trädgården. Den sociala gemenskapen bland brukarna förstärks av att man har ett gemensamt ansvar och bestämmanderätt för trädgårdens formande, skötsel och utveckling. Det är en typ av möten som är *gemeinschaft*-liknande (Asplund 1991; Tönnies 2001), dvs. mer personliga och nära. *Gemeinschaft* betyder detsamma som *community*.

Besökare lockas till trädgården för att titta på blomster- och grönsaksodlingarna, fika, prata med trädgårdsmästaren eller andra besökare, delta i aktiviteter och kulturevenemang samt för möjligheten att köpa med sig ekologiskt odlade produkter från trädgården. Många är stamgäster, vilket kan vara inkörsporten till medlemskap i föreningen och att bli en aktiv brukare. Mötena mellan besökare och besökare eller mellan brukare och besökare kan sägas vara *gesellschaft*-liknande (a.a.), vilket innebär ett mer distanserat och opersonligt möte än de *gemeinschaft*-liknande mötena. *Gesellschaft* motsvaras av engelskans *association*. Man känner samröre men ej samhörighet. Både mer ytliga och mer gränsöverskridande, personligare möten förekommer i stadsdelsträdgården, på samma sätt som Jane Jacobs (1993/1961) karakteriserar gatans stadsliv.

De självorganiserade trädgårdarna är platser som väcker känslor, vilket kan resultera i en personlig relation till platsen. Detta är en av de bidragande orsakerna till att "spontanmötena", som en av brukarna benämner det, att prata med okända, är ganska vanliga i denna typ av trädgårdar. Att trädgården är självorganiserad, i motsats till institutionell, gör att det blir ett speciellt stämningsslag, det är något speciellt som människor känner av, som bidrar till den upplevda hemkänslan och gör att många trivs. Enligt Jacobs (1993/1961) karakteriseras det offentliga stadslivet just av kravlösa möten mellan främlingar eller mellan personer som man inte känner men ändå upplever en tillhörighet med.

Den kreativa mötesplatsen

I den kreativa mötesplatsen träffas de som har det gemensamma intresset att odla ekologiskt och vilja verka för en hållbar utveckling. Att odla och kultu-

vera en plats och få sätta sin prägel på den ger utlopp för människans kreativa och skapande behov (Jarlöv 1982). I Lärjeåns trädgårdar arbetar man biodynamiskt. Yrkeskunskapen är stor och det finns en stark känsla för jorden, odlingen, det spirande, kretsloppet och att jorden är ett arv och en gåva att förvalta väl. De till och med förbättrar bördigheten genom att odla långsiktigt taktiskt och verka för en långsiktig hållbarhet. Det kreativa och nyskapande ligger i att brukarna experimenterar och provar sig fram till nya, än mer platsanpassade sätt att odla på, vilket även gäller i Mandelmanns Trädgårdar. I Slottsträdgården där kommunen har en stark involvering är utrymmet mer begränsat för brukarnas kreativa process, varpå denna trädgård har en lägre grad av personlig prägel.

Brukarna i Lärjeåns Trädgårdar anser att det är ”lika viktigt att odla människomöten som att odla morötter”. Mötena handlar om idé- och erfarenhetsutbyte samt om att tillsammans lära sig nya saker och komma vidare. Trädgårdsmästaren kopplar samman mötena med kreativitet och beskriver trädgården som ”en kreativ mötesplats med delarna kaféet, odlingen och utbildningsgrenen”. På så sätt använder han kreativ mötesplats som ett överordnat begrepp, vilket inordnar såväl det sociala mötet som odlingen och lärandemötet. Detta är intressant då det ger en bild av hur mötesplats kan vara kopplat till platsskapande. Jag tolkar trädgårdsmästarens beteckning ”kreativ mötesplats” som i detta fall varande detsamma som platsskapande. I den kreativa mötesplatsen finns grogrunden för ett gemensamt platsskapande, det sociala odlingsrummet.

Den lärande mötesplatsen

I stadsdelsträdgården etableras en social gemenskap, som är en förutsättning för ett gemensamt brukande av platsen. Efterhand utvecklas en praxis och i förlängningen utprovas och utvecklas nya handlingsmönster. Som framkommit i empirin var de boende i Bickershof från början amatörer när det gäller odling och trädgård. En kärntrupp var allmänt miljömedveten, men ingen av dem hade kunskaper om odling eller ekologisk odling. De provade sig fram tillsammans, och lärde sig mer och mer. Kunskapen om brukandet och bruksmetoder utvecklades under flera år. Flera av de boende, som inte var särskilt miljöengagerade från början blev det efterhand. Den sociala gemenskapen lockade in nya deltagare och handlingsmönstren utvecklades efter hand. Enligt Spirm (1998) kan man genom att aktivt delta i brukandet av trädgården lära sig att läsa och förstå landskapet.

I Lärjeåns Trädgårdar är den sociala gemenskapen grundläggande och en av drivkrafterna är glädjen i att göra något tillsammans. Den sociala kontakten framstår som motivet för deltagande och det etiska och långsiktigt hållbara

ra handlandet utvecklas efter hand. När brukarna förfinar odlingsmetoderna genom att platsanpassa dem provar och utvecklar de samtidigt nya handlingsmönster.

De studerade trädgårdarna fungerar med sin ekologiska odling som förebilder och bidrar till att sprida kunskap om ekologi. De är också förebilder genom att brukarna med sina praktiska handlingar visar sin strävan efter en ekologiskt och socialt hållbar utveckling. Besökare och brukare har möjlighet att delta i kurser och aktiviteter för att öka sina kunskaper och erfarenheter. Även det som trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar kopplar till det kreativa mötet, nämligen erfarenhetsutbytet och att man tillsammans utvecklar sitt kunnande, kan betecknas som ett lärande.

Den politiska/demokratiska mötesplatsen

Den självorganiserade trädgården är också en plats för möten mellan brukare och myndighet/kommun, eftersom trädgården ofta är belägen på kommunal mark. Ett behov av dialog och samverkan uppstår, vilket kan karaktäriseras som ett politiskt/demokratiskt möte. En närmare relation mellan den kommunala förvaltningen och grupper av medborgare kan möjliggöra en fördjupad lokal demokrati och ett ökat deltagande, vilket ligger i linje med Liebergs (1992) slutsats att i människors samspel med varandra och med olika platser blir medborgarna aktörer som kan göra sig delaktiga. Att stadsdelsträdgården är en plats för möten mellan brukare och myndighet är en viktig aspekt, då den typen av plats är ovanlig i dagens samhälle.

I stadsdelsträdgården är det legitimt för såväl ungdomar som vuxna att ta rummet i besittning och använda det på ett friare sätt. Det är tillåtet att påverka och tillsammans med andra forma platsen. I stadsdelsträdgården har brukarna en större bestämmanderätt över användningen och sätten att bruka än vad dominerande regler och normer anger att man får lov att göra i det offentliga rummet.

Andra politiska dimensioner i ett offentligt rum kan vara t.ex. möten med oliktänkande, förekomsten av dispyter och politisk konfrontation, men detta karaktäriserar inte det offentliga rummet i stadsdelsträdgården. Det handlar om vardagliga och opretentiösa möten, varav vissa är korta och ytliga medan andra är djupare och mer gränsöverskridande.

Platsskapande process

Jag tolkar platsbegreppet som att skapandet ingår i själva begreppet. Utan människans skapande handlingar finns inte plats (Tuan 1974; Casey 1996). Dock, eftersom platsbegreppet är så omfattande och föremål för skilda tolk-

ningar, finns det anledning att lyfta fram den skapande delen av platsbegreppet och göra den synlig och tydlig genom att benämna den platskapande.

Att odla platsen

Den ursprungliga tanken hos initiativtagarna till Slottsträdgården var att malmöborna skulle få tillgång till en plats där de kunde odla och umgås. Närbkontakten med jorden skulle stimulera till att vilja verka på ett ekologiskt, långsiktigt hållbart sätt. I Lärjeåns Trädgårdar beskriver man jorden och jordmånen personifierat, för då är det lättare att lära känna jorden, dess egenskaper, hur man ska förädla den och hur man ska handskas med den för att få ett långsiktigt bra odlingsresultat. I stadsdelsträdgården är brukandet av jorden en av grundförutsättningarna i verksamheten.

Mänskligheten är beroende av ekosystemet för sin överlevnad, för att producera föda, för dricksvatten och för den luft vi andas. I den odlade marken innefattas såväl den fysiska platsen som ekosystemet. Den bördiga jorden ingår i ekosystemet. Att odla ekologiskt är ett sätt att försöka förstå ekosystemet, vilket är en förutsättning för att lära oss hållbar utveckling. I samtliga fall strävar brukarna efter att vara så skonsamma som möjligt mot ekosystemet. De produkter som säljs i kafé, plantskola och butik är ekologiskt producerade. Det är ett långsiktigt hållbart odlande. ”Det är en del av trädgårdens själ att försöka vara skonsam, att belasta kretsloppet så lite som möjligt”, sa en av de intervjuade brukarna.

Jag har försökt identifiera och förstå vilka drivkrafter som ligger bakom att de självorganiserade trädgårdarna kommer till, samt vilken den verkande kraften är bakom att de aktiva brukarna i dessa trädgårdar odlar ekologiskt, långsiktigt hållbart. Det räcker inte att man som brukare har förstått, genom kunskap, att vi behöver arbeta för en hållbar utveckling, det finns också andra mekanismer. I den lokala kontexten och i ett brukarperspektiv, till skillnad från en abstrakt planeringskontext, använder jag begreppet platskapande (Casey 1996; Spirn 1998) för att komma åt de dynamiska krafter som inverkar i samspelet mellan människor och fysiskt landskap. För att få perspektiv på vilka drivkrafter och processer som ligger bakom att människor vill engagera sig i odling och bruk av en stadsdelsträdgård är det intressant att sätta sig in i Caseys resonemang.

Enligt Casey (1996), som har en fenomenologisk syn på platskapande, kan platskapande betecknas som något generellt och allmängiltigt. Platskapande, eller *emplacement* som Casey skriver, är en medfödd lust hos människan. Människan skapar platser genom kultivering, vilket i ordets ursprungliga betydelse är att odla. Casey betonar kroppens betydelse och det praktiska hantverkets, att man använder sin kropp och händerna i ett samspel med

platsen. Casey beskriver det som att "*culture is carried into places by bodies*" (a.a.: 134). Detta egenhändiga odlande (*cultivation*) och brukande har betydelse för på vilket sätt platsen uppfattas och för med sig att platsen ses och förstås. I denna brukningsprocess bildas genuin, lokal kunskap och erfarenhet, en införlivad kunskap om platsen erfaren med hjälp av kroppen (a.a.). "*It is by bodies that places become cultural in character*" (a.a.: 134). Den dynamik som uppstår i samspelet mellan kropp, plats och rörelse/odling (a.a.) är en del av det jag vill beteckna som samspelets inneboende kraft.

Så som jag har visat i kapitel 5 kännetecknas de trädgårdar jag studerat av ett brukande som är platsskapande, på ett sätt som kan sägas illustrera Caseys teori. Brukarna samspelar med förutsättningarna på den specifika platsen och finner platsanpassade lösningar och brukningsmetoder. Genom att använda kroppen och händerna lär man känna platsen och införlivar en lokal platskunskap. Hos Mandelmanns är detta mest utpräglat, då de i sitt samspel med platsen och odlingsförutsättningarna ständigt införlivar ny, än mer platsanpassad, lokal kunskap, och utvecklar därmed platsens långsiktiga bördighet. "Vi hittar våra lösningar som fungerar på den här gården", berättar en av brukarna som också säger att "det har ju tagit oss 7 år att se vilka grödor som passar bra här... det är ju sånt man får prova sig fram till." De utvecklar nya handlingsmönster som ständigt bättre tar tillvara platsens förutsättningar, som t.ex. de mobila hönshusen och att fåren huserar i växthuset över vintern.

I Lärjeåns Trädgårdar är det en del av den grundläggande ideologin för verksamheten att man genom odling kan lära känna livsvillkorens ekologiska förutsättningar. Brukarna talar om den praktiska handlingens betydelse för att förstå kretsloppet och livssystemens villkor, "att se hur det faktiskt verkar". Genom att lära känna förutsättningarna och låta de bli en införlivad kunskap kan man ta steg i riktning mot en ekologiskt hållbar utveckling.

Som framgår i analysen av djupintervjuerna (kapitel 5) är det en självklarhet för de intervjuade brukarna att odla ekologiskt, det är något fullständigt naturligt och inget de tänker på. Man kan säga att kunskapen om att verka ekologiskt är införlivad hos brukaren på motsvarande sätt som Casey (1996) beskriver att det i brukningsprocessen bildas införlivad kunskap om platsen erfaren med hjälp av kroppen. Handlingen och kunskapen vidareutvecklas efter hand i den fortlöpande brukningsprocessen.

Kreativitet och igångsättning möts av växtlighetens tillväxt och utveckling, vilket i sin tur stimulerar till nytt skapande (Gunnarsson 1992). I stadsdelsträdgården har stadsborna möjlighet att samspela med och återupprätta kontakten med jorden, marken och de ekologiska processerna. I samspelet mellan kropp (människa), plats (trädgård) och rörelse (odling) kommer en kraft till uttryck, en dynamik, som är kreativ och grundläggande för plats-

skapande. Den inneboende kraften i detta samspel kan sägas vara en motivation (eller förklaring) som gör att människan vill utveckla en långsiktigt hållbar odling. Men generellt i samhället har vi blivit alienerade från att lära känna platser genom våra sinnen, och möjligheterna att göra det har blivit färre och färre (Tuan 1974). Det blir lätt en ond cirkel, ju mer människan dominerar över naturen och ju mindre närkontakt hon har med det omgivande landskapet, då vi vistas alltmer stillasittande inomhus, desto mer förlorar människan platskänslan.

Kreativt skapande och behov av att prägla

Som fallstudierna visar ligger det ideella engagemanget och det kreativa skapandet bakom den speciella prägel och hemkänsla som upplevs i de självorganiserade trädgårdarna. Enligt flera av brukarna har de fått respons från besökare som säger att de upplever något unikt på platsen ”som de inte kan sätta fingret på vad det är”. Brukarna besjalar platsen med sitt engagemang och utstrålar en smittande entusiasm, vilket bidrar till en stämning och atmosfär som besökarna upplever.

Graden av självorganisering varierar dock i fallen och med den varierar också hur stort det kreativa skapandet och därmed den personliga prägel är. I Slottsträdgården är graden av självorganisering minst bland fallen och, eftersom den har fått en professionell utformning och skötsel, är den personliga prägel på trädgårdens utseende låg. Icke desto mindre upplever många besökare att det finns ett ideellt engagemang, framförallt i kaféet och i kulturevenemangen. Det av fallen som har störst personlig prägel är Mandelmanns Trädgårdar, där den personliga prägel är lika stark och tydlig som i Bickershof. En öppen och mjuk attityd kring hävd och skötsel ger utrymme för personlig prägel och kreativ process.

Att platsen ger möjlighet till kreativt skapande är en viktig drivkraft för brukarna att engagera sig. Speciellt tydligt är detta i Mandelmanns Trädgårdar, där också det kreativa skapandet är störst, men det är även tydligt uttalat i Lärjeåns Trädgårdar. Det handlar om delaktighet i en stimulerande miljö och ett skapande som ger personlig utveckling, glädje och tillfredsställelse. En tillfredsställelse i form av att själv ha åstadkommit något, att få se konkreta resultat och få uppleva positiv respons från andra människor.

Den skaparglädje jag iakttagit i fallen kan förstås teoretiskt genom Jarlov (1982), som skriver att människan har en inneboende lust och förmåga att skapa. Människan har tillsynes ett grundläggande behov att få forma och påverka sin närmsta omgivning. Att skapa och ta hand om en plats är att uttrycka sig (Spirn 1998: 16). Behovet att uttrycka sig (*self-expression*) är grundläggande för *community gardens* (a.a.: 193). Jarlov konstaterar, efter empiriska

studier av varför människor flyttat från flerbostadshus till villa eller skaffat fritidshus, att det handlar just om att få möjlighet att påverka och forma sin närmsta omgivning samt att få känna sig fri att ta egna beslut och själv styra sin aktivitet liksom att få lov att tillägna sig en plats och sätta spår i tillvaron, vilket ger en självkänsla och identitet.

Samtidigt som människan själv formar och förändrar sin omvärld så gör hon erfarenheter, får ny kunskap och utvecklas i en ständigt pågående process (Jarlöv 1982: 168). Att tillägna sig en plats ”betyder att gestalta, påverka och lära sig, i grunden lära känna” denna plats (a.a.: 136), vilket kan liknas vid det Casey (1996) benämner införlivad kunskap, som jag skrivit om under rubriken *Att odla platsen*.

Jarlövs slutsatser kan jämföras med Liebergs (1992), som i sin studie visar att ungdomar har ett behov av att forma platser själva, att vara medskapare av en plats, utan vuxenvärldens krav och förväntningar. Möjligheter till detta finner de i det offentliga rummet, som de använder delar av på ett aktivt och kreativt sätt för att skapa sammanhang.

Jarlöv visar att människans behov av och förmåga till skapande verksamhet är försummad i samhällsplaneringen. Eftersom de flesta har arbeten som inte stimulerar den kreativa förmågan är de hänvisade till sin fritid för att få utlopp för sin skaparglädje. Det är framförallt i flerbostadshusområden som möjlighet till detta saknas. (Jarlöv 1982)

I stadsdelsträdgården kan brukarna få utlopp för sin lust och sitt behov att skapa och prägla en plats. Den potentiella förmågan till skapande som människor besitter kan tas tillvara. Det kreativa skapandet är en av de viktigaste hörnstenarna i en stadsdelsträdgård. Detta platskapande är en viktig ingrediens i utvecklandet av en gemensam värdegrund och nya handlingsmönster.

Landskapet och platsen ett sätt att uttrycka sig

Spirn (1998) beskriver landskapet som ett språk och ett sätt för människan att uttrycka sig. Landskapet som ett språk kännetecknas av ett kreativt formande. Suffixet *skap* betyder att forma (Spirn 1998: 16; Olwig 1996: 633). Precis som Casey (1996) framhåller Spirn det dynamiska samspelet mellan människa och plats. Spirn använder dock inte ordet plats så ofta utan skriver om landskap och med det beskriver och betonar hon det uttryckta (språket) snarare än själva den dynamiska processen, även om den är en förutsättning för att det ska bli ett uttryck.

Landskapet som språk är människans ursprungliga språk. Hon rörde vid, såg, hörde, luktade, smakade, bodde i och formade landskapet redan innan det fanns ord att beskriva det med (Spirn 1998: 15). Spirn betonar betydelsen av att kunna läsa sin stadsdels landskap, vilket innebär att kunna se såväl

problemen som dess resurser i form av mänskligt och landskapligt kapital (Spirn 1998; 2005). Som framkommit i mitt material finns hos brukarna en önskan och en vilja att skapa själva, och inte bara anpassa sig till färdiganlagda miljöer. Karaktäristiskt är att de har en förmåga att identifiera tillgängliga resurser, dvs. just det som Spirn betonar som viktigt, och göra något av det. Enligt Spirn (2005) kan invånare lära sig att läsa sin stadsdels landskap i en *community garden*. Det kan utvecklas en gemenskap och ett engagemang för stadsdelen i *community gardens* där brukare samspelar med varandra och med det fysiska landskapet (Francis et.al. 1984; Spirn 1998).

Människor med känsla för landskapets dialekt skapar mening i landskapet (a.a.). Detta kan liknas vid det Tuan (1974) benämner känsla för plats. Bryter man mot landskapets grammatik bryts också det dynamiska samspelet.

I stadsdelsträdgården kan intresserade invånare, genom ett dynamiskt samspel med platsen, lära sig att läsa stadsdelens landskap och dess förutsättningar. Genom möjligheten att verka praktiskt i trädgården kan fler utveckla sin förmåga att läsa landskapet. I Lärjeåns Trädgårdar är förmågan att läsa landskapet en väsentlig del i den antroposofiska idén. I Mandelmanns Trädgårdar hör förmågan att läsa landskapet tätt ihop med processen att hela tiden söka efter förbättrade och än mer platsanpassade sätt att odla och bruka jorden.

I platskapandet kan urskiljas tre steg eller delprocesser. Det första kretsar kring den enskilda människan. Jarlövs (1982) fokus är på den enskilda människan och hennes behov att skapa och vara kreativ. Det andra handlar om mötesplatsen och ett utvecklande av en *community*-känsla i trädgården. Det tredje steget är gemenskap (Francis et.al. 1984; Spirn 1998), som kan uppnås genom den *community-making*-process som sker i stadsdelsträdgården (*community garden*).

Gemenskap och moraliskt brukande

I de tidigare avsnitten i detta kapitel har jag behandlat vilka betydelser det kan ha att invånare, genom självorganisering, tar det offentliga rummet i anspråk och använder rummet för skilda ändamål, t.ex. genom att börja bruka en stadsdelsträdgård. Vidare har behandlats människans behov av att vara kreativ och skapa platser samt hur människan i sitt praktiska bruk av det fysiska landskapet kan få en införlivad lokal och platsspecifik kunskap, som i förlängningen kan leda till ett utvecklande av nya handlingsmönster. I detta avsnitt tillkommer en betoning på potentialen i gemenskapen i lokalsamhället samt vikten av att bruka marken gemensamt och samspela med det fysiska landskapet, för att vi ska kunna uppnå både en socialt och en ekologiskt hållbar utveckling. Såväl platsen, den kreativa processen som gemenskapen är

grundläggande för att beskriva och förstå stadsdelsträdgården och dess betydelse. Alla tre finns simultant och är beroende av varandra.

Odling som samspel mellan brukarna och det fysiska landskapet

I fallstudierna har jag identifierat en process som kan karaktäriseras som ett samspel mellan brukarna och det fysiska landskapet i trädgården. Brukarna har det gemensamt att de inte har ekonomiska drivkrafter, utan drivkrafterna är sociala, kulturella och det långsiktigt hållbara brukandet av naturresurserna. Att jobba med naturens förutsättningar, dvs. i samspel med det fysiska landskapet, är en självklarhet för brukarna i de studerade trädgårdarna. Trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar framhåller att de genom odlingen kan visa på hur man tänker långsiktigt och miljömässigt och att de inte odlar bara för idag utan brukar jorden även med tanke på kommande generationer.

I fallstudierna har jag sett att det verkar som att idealismen, dvs. den idealistiska kärnan som karaktäriserar fallen, i kombination med brukandet, det gemensamma brukandet av marken, ger ett odlade som inte tär och förbrukar. Brukandet av marken i de studerade trädgårdarna framstår som vårdande och långsiktigt hållbart. Varje fall har sitt eget förhållningssätt till den ekologiska odlingen utvecklat genom platsspecifika brukningsmetoder. Brukarna provar sig fram efter platsens förutsättningar, vilket ger en grogrund för utveckling av nya handlingsmönster som är gynnsamma för ekologisk hållbarhet.

Ett av de främsta motiven för deltagande i den självorganiserade trädgården är den sociala gemenskapen. I Bickershof fungerar den gemensamma trädgården som ett medel att uppnå social gemenskap och delaktighet, vilket utvecklas i processen kring den gemensamma angelägenheten, trädgården. I processen utvecklas också brukningsätt och handlingsmönster som främjar hållbar utveckling.

I fallstudierna framkommer också att i den självorganiserade trädgården går man samman underifrån och mobiliserar den egna kraften i stället för att vara styrda i förhållande till en övermakt (stat, kommun). Brukarnas engagemang är avgörande för resultatet.

Fallen representerar en landskapsuppfattning som kan jämföras med ett substantivistiskt landskap (Olwig 1996) och med den natursyn som bejakar jordens organiska sätt att forma sig och där naturen ses som en livgivande, generativ process (Olwig 1995). En jämförelse med begreppet substantivistiskt landskap, som följer i nästa avsnitt, är relevant för att förstå fenomenet självorganiserad trädgård och begreppet stadsdelsträdgård samt för att förstå sammanhang och få perspektiv på mekanismer som har betydelse för våra chanser att uppnå hållbar utveckling.

Samspel mellan gemenskap och plats gynnsamt för hållbar utveckling

Ett landskap som präglas av ett samspel i gemenskapen (*community*) och mellan gemenskap och plats, definieras av Olwig (1996) som ett substantivistiskt landskap, vilket är detsamma som ett hävdvunnet landskap (Olwig 2005a). Det karaktäriseras av ett samspel som utvecklas successivt och vilar på regler som växer fram genom lokalt självstyre och sedvänja (Olwig 1996). Sedvänja eller praxis bygger på dagligt praktiserande och etableras efter hand genom långvarigt brukande (Olwig 2005a). Sedvänja växer fram bl.a. när individer, genom att använda sina kroppar i praktiskt arbete, ger konkret form åt t.ex. en gemensam trädgård eller, som var vanligt förr, en allmänning.

Karaktäristiskt för allmänningar (*commons*) är/var att de formats genom sekler av gemensamt bruk (a.a.). Idag har vi stadsparker för gemensamt bruk, men med betoning på social och rekreativ användning. Stadsdelsträdgården däremot har flera av sina särdrag gemensamma med allmänningar, där användningsrätten sträcker sig längre än till det sociala och rekreativa. Det utvecklas regler för det gemensamma livet på platsen. Allmänningen, liksom stadsdelsträdgården, är exempel på en gemensam resurs, där användningen och brukandet regleras av den moral som uppstår i det vardagliga brukandet.

I brukandet av gemensamma resurser blir upprepad praktik till vanor, som så småningom resulterar i sedvänjor. Dessa sedvänjor kan sägas binda samman landskapet och de moraliska normerna i samhället (a.a.). Sedvänja har på detta sätt en förmåga att skapa gemensamma moraliska värderingar. Den enskilde identifierar sig med det gemensamt överlagda, vilket motiverar en moralisk känsla och solidaritet för det gemensammas bästa (a.a.). Här finner vi en viktig hörnsten för vilken typ av samhälle vi får och hur dess medborgare förhåller sig till t.ex. resursutnyttjande och miljöproblem.

Stadsdelsträdgården har många av sina drag gemensamma med det som karaktäriserar det substantivistiska, hävdvunna landskapet; det platsspecifika, samspelet mellan den mänskliga gemenskapen och det fysiska landskapet, att det i den dagliga praktiken utvecklas en sedvänja och praxis liksom att det handlar om lokalt självstyre över en gemensam användningsrätt. Denna landskapsuppfattning har förutsättningar att ligga till grund för en hållbar utveckling, till skillnad från den i vår samtid dominerande uppfattningen om landskapet som ett sceneri (vy, bild), som innebär att man betraktar landskapet och naturresurserna som en samling objekt, som kan bli till råvaror och som kan inmutas, ägas och exploateras.

Vår landskapsuppfattning har betydelse för huruvida vi kan bygga hållbara samhällen (Olwig 1996; Olwig 2005a). De två olika landskapsuppfattningarna är produkter av olika rättsuppfattning och samhällsordning. Det substantivistiska, hävdvunna landskapet präglas av samspel mellan människa och fy-

siskt landskap, medan det sceniska landskapet präglas av att samspelet är brutet varvid landskapet objektifieras och därmed kan behärras, både genom exploatering, men också genom att göras till något som kan frysas fast och bevaras som en kuliss för mänsklig aktivitet, framför att vara en integrerad del i en produktiv aktivitet (Olwig 2005b).

I stadsdelsträdgården är den sociala gemenskapen kring platsen en grundförutsättning. I människors vardagliga brukande och hävd av detta stycke mark, som utgör en gemensam resurs och användningsrätt, kan det utvecklas nya bruknings- och handlingsmönster som är gynnsamma för en hållbar utveckling, såväl social som ekologisk. Detta kan ske när människorna själva, gräsrotterna i ett underifrånperspektiv, tillsammans, utan att bli styrda ”uppifrån”, brukar stadsdelsträdgården. Så fungerar det i Bickershof. Som jag nämnt i kapitel 4 handlar det där om självstyre på den lokala nivån, där beslut är förankrade hos brukarna och relaterat till den specifika platsen, vilket ger sammanhållning, trygghet och att folk vill bo kvar.

Brukarna i de tre studerade trädgårdarna har ett förhållningssätt till att bruka marken och naturresurserna som kan jämföras med det förhållningssätt som av Olwig (1996; 2005a) beskrivs utmärka det substantivistiska, hävdvunna landskapet. Marken ses som en resurs och potential att användas på ett långsiktigt hållbart sätt. Att marken utgör en gemensam användningsrätt eller allmänning (*commons*), dvs. att marken brukas utifrån beslut fattade i gemenskapen (*community*), kan man dock inte säga om de studerade fallen. I Mandelmanns Trädgårdar och Lärjeåns Trädgårdar fattas besluten av en mindre krets människor, som inte innefattar de närboende i området, och som därmed inte kan jämföras med en gemenskap i betydelsen *community*. I Bickershof är detta fullt utvecklat, men ännu inte i de svenska fallen. I Slottsträdgården fanns förutsättningar i form av att det är en grupp invånare som tagit initiativet med avsikten att gemensamt bruka ett stycke mark, och att de är sammanslutna i en förening, men kommunens starka involvering minskar graden av självbestämmande över användningsrätten.

Vår natursyn har på motsvarande sätt som vår landskapssyn implikationer för våra möjligheter att uppnå hållbar utveckling (Olwig 1995; Olwig 1996). I den i samhället idag dominerande natursynen betraktas naturen som en vacker vy eller som råmark redo att exploateras. Den andra synen på naturen, som Olwig framhåller att vi behöver återupptäcka, för att öka våra möjligheter att uppnå hållbar utveckling, innebär en syn på naturen som ett livgivande samspel mellan människa och naturmiljö, där jordens organiska sätt att forma sig bejakas och där naturen ses som en livgivande, generativ process. Olwig framhåller att det är genom vårt kulturella arv, vilket jag av

sammanhanget i artikeln tolkar som vårt bruk av marken, som vi förstår betydelsen av naturen som bärkraftig, rekreativ och produktiv (Olwig 1995).

En stadsdelsträdgård i dagens samhälle fungerar som en konkret och realiserad symbol för en sådan återupptäckt natursyn. En natursyn som präglas av ett användande av naturresurser som betonar en uthållig ömsesidighet (samspel) snarare än dominans och som gör naturen till något att leva i snarare än något att betrakta (a.a.: 380). I stadsdelsträdgården betyder det ett solidariskt förhållningssätt, att inte exploatera och överutnyttja utan ett rättvist, naturnära och hållbart brukande. Och där brukarna, precis som i fallen, kontinuerligt söker och utvecklar nya metoder att bättre nyttja naturresurserna. Det finns en intressant koppling mellan, å ena sidan, gemenskapen på en plats, de gemensamma besluten för brukandet, odlingen i vilken man genom vardagligt praktiserande lär känna platsens förutsättningar och naturens bärkraftighetsvillkor samt, å andra sidan, långsiktig hållbarhet.

Grogrund för community-making och ett aktivt lokalsamhälle

I Bickershof och i Mandelmanns Trädgårdar har jag noterat vad jag kallar en *community-making*-process. I Bickershof grundar det sig i brukarnas självstyre över den gemensamma trädgården, vilket ger en sammanhållning och gemenskap. Brukarna uppnår en känsla av *community*, varför jag vill tala om en *community-making*-process. I fallet Mandelmanns avser detta en gemenskap, som med sin bas hos Mandelmanns, utvecklas i byn och i grannskapet. Spirn (1998: 211) betonar att den gemensamma trädgårdens (*community garden*) betydelse är större och mer än att vara en skön plats att sitta i eller att odla blommor och grönsaker i, den spelar också roll för kvarteret och stadsdelen. Den kan användas som ett redskap att skapa eller återskapa en känsla av *community* (Francis et.al. 1984; Spirn 1998).

Många av de engagerade i stadsdelsträdgården är förmodligen från början amatörer när det gäller trädgård och odling, så tillsammans (och eventuellt med stöd av en trädgårdsmästare) provar man sig fram till platsspecifika och hållbara brukningsmetoder av den gemensamma resursen. Mot bakgrund av vad jag noterat i mitt material kan en stark sammanhållning och identitet utvecklas, vilket utgör en grogrund för en *community-making*-process och ett aktivt lokalsamhälle.

Självorganiserade och kommun i en samverkansprocess

Som jag visat i kapitel 4 och 5 förekommer det en samverkan mellan de självorganiserade och kommunen i två av de studerade fallen. Olsson (2008) har studerat myndighetsutövning i relation till självorganisering. Hon kon-

staterar att självorganisering inte är helt autonom, på så sätt att den är ”beroende av olika faktorer i den sociala och rumsliga kontexten” (a.a.: 236). Inom begreppet självorganisering ryms således en samverkan med kommun eller annan myndighet. Olsson menar att det krävs kontakter med tjänstemän inom kommun och fastighetsbolag samt politiker för att lyckas appropriera en del av det offentliga rummet (a.a.: 236). Olsson beskriver att det i hennes fall ”skapats utrymme för ett slags förhandling och samarbete mellan butiksinnehavare, fastighetsägare och handläggare” (a.a.: 237).

Stadsdelsträdgården är självorganiserad och icke-institutionell. Kommunen är däremot en institutionell organisation med ett myndighets- och uppifrånperspektiv. Det kan finnas anledning för självorganiserade och kommun att samverka, t.ex. för att stadsdelsträdgården är belägen på kommunal mark och för att den har ett allmännyttigt syfte. Av liknande anledningar kan de självorganiserade samverka med andra myndigheter eller med t.ex. fastighetsägare. Samarbetet kan se olika ut och anpassas efter den specifika situationen.

Plats- och situationsanpassad samverkan

I fallet Slottsträdgården sitter, som jag nämnt i kapitel 5, kommunens stads-trädgårdsmästare i vänföreningens styrelse tillsammans med trädgårdsmästaren och brukare/självorganiserade, vilket är ett sätt att hantera samverkan mellan brukare och kommunal förvaltning. På detta sätt fungerar samarbetet och kontakterna smidigt. Det är en situationsanpassad lösning, en lösning uppkommen ur de specifika omständigheter som råder i Slottsträdgården, avhängigt plats, tid och rum. Det är ingen generell patentlösning att just stads-trädgårdsmästaren/parkchefen sitter i styrelsen, utan den specifika situationen har lett fram till det.

Olsson konkluderar att ”offentliga aktörer kan spela en betydande roll för att stödja självorganisering”. Det kan innebära en oprövad väg för båda parter och en öppenhet för att efterhand lösa problem som uppstår (a.a.: 238-239).

Samverkan mellan kommunal förvaltning och självorganiserade kan jämföras med det *consensus building* i planeringssammanhang, som Innes (1996) har utvecklat tankarna kring. Det är dock inte så många olika intressenter (*stakeholders*) inblandade, men principerna är jämförbara. I *consensus building* möts myndighetsperspektivet och brukarperspektivet och de olika företrädarna samarbetar. Alla parter har en motivation att delta och vill få ut något av samarbetet. En liknande arbetsmetod beskrivs av Healy et al (2003: 61), som ett sätt att styra som är platsfokuserat, öppet för nya idéer, medvetet om traditioner och främjar medborgarnas ambitioner och möjligheter. Dock är det så att en samverkan mellan självorganiserade och kommun snarare upp-

träder i förvaltningsskedet än i planeringsskedet. Planeringens viktiga roll i sammanhanget är att skapa förutsättningar och möjligheter för självorganisering och ett mer aktivt och konkret användande av gemensamma, offentliga ytor.

Den kommunala förvaltningen borgar för trygghet och beständighet, men också generellt sett för en bestämd form, funktion och visuellt uttryck. Det finns en rädsla hos den kommunala förvaltningen att släppa kontrollen över självorganiserade trädgårdar på grund av risken för instabilitet eller föränderlighet. Slottsträdgården är ett sådant exempel. Om ingen tar över när eldsjälarna försvinner så kanske trädgården läggs för fåfot, vilket inte är tillräckligt beständigt ur kommunens synvinkel. Genom att de självorganiserade sluter sig samman i en förening kan det fungera bättre och övergången klaras av lättare när en eldsjäl slutar. Föränderlighet kan klaras av och nya människor, nya uttryck och inriktningar hysas. De självorganiserades taktiska förhållningssätt till kontextens skiftande förutsättningar har varit avgörande för att nå målet för självorganiseringen (Olsson 2008).

Tjänstemännen på kommunen respektive de självorganiserade odlarna utgör två mycket olika kulturer som ska mötas. En av de intervjuade beskriver det som ”byråkratins långsamt malande kvarnar och odlarens snabba omställning efter väder och vind”. För att samverkan ska lyckas är det viktigt att försöka förstå varandras kulturer och arbetsvillkor. Idag krävs det starka, organiserade medborgare med kunskap om hur man tar sig in i det kommunala systemet, för att nå framgång. I Sverige släpper inte kommunerna medborgarinitiativ fritt, utan de håller hårt i sitt planmonopol och vill inte släppa kontrollen över det offentliga rummets utseende och användande. Trots det starka planmonopolet i Sverige, så finns det enstaka exempel på självorganiserade trädgårdar, som överlever. De tre studerade trädgårdarna har var och en olika samarbetsformer med den kommunala förvaltningen.

En plats- och situationsanpassad lösning för samverkan är att sträva efter i stadsdelsträdgården, där de inblandade är lyhörda, öppna och flexibla för att hitta det specifika fallets/trädgårdens unika samarbetslösning samt grad och typ av involvering. Lyhördheten och flexibiliteten omfattas av såväl myndighets- som brukarperspektivet. En samverkan kan bidra till ett ökat inflytande och en fördjupad, lokal demokrati.

Trädgårdsmästaren en nyckelperson

Trädgårdsmästaren kan ha en viktig roll som möjliggörare och verka sammanhållande och stödjande för brukarna i trädgården. Som jag visat i kapitel 5 fungerar det på detta sätt i Slottsträdgården, och så fungerade det (t.o.m.

2006) i Lärjeåns Trädgårdar. Han eller hon kan också ha en viktig roll i samverkansprocessen mellan brukargruppen och kommunen.

Den trädgårdsmästarkompetens som krävs är mycket bredare än den traditionella odlarkompetensen. Odlingskunnandet kompletteras med pedagogiska och folkbildande kunskaper. Den intervjuade trädgårdsmästaren i Lärjeåns Trädgårdar har gått en treårig utbildning till lärare i odling och ekologi på Rudolf Steinerhögskolan i Järna. Det är en pedagogisk utbildning med biodynamisk odling som grund. Denne trädgårdsmästare är inte bara duktig på det han eller hon gör med växterna, utan är också duktig på att bemöta människor.

Trädgårdsmästarna i de studerade fallen har annonserade trädgårdsvisningar samt tar emot studiebesök och skolklasser. De fungerar som pedagoger och sprider insikter och kunskaper om ekologisk odling, växtkännedom och hur man tar vara på det odlade.

Om en kommun vill stimulera igång en stadsdelsträdgård, då är trädgårdsmästaren en nyckelperson, fungerande som kommunikatör, pedagog och odlingskunnig. Han eller hon kan inspirera andra till att använda trädgården. Trädgårdsmästaren och dennes nya utökade roll som processkötare kan jämföras med den inspirerande ledare som Hilding-Rydevik (2004) har beskrivit som en nyckelperson i regionala processer. Trädgårdsmästarens nya roll kan också jämföras med "underlättaren" (*the facilitator*) i *consensus building*, en person som har som uppgift att se till att alla röster blir hörda och att allas intressen tas på allvar (Innes 1996: 461). Trädgårdsmästarens, och för den delen även planerarens och förvaltarens, roll är under förändring och går från att vara expert till att vara facilitator.

Kontext och förutsättningar för samverkan

Samverkansrum är min beteckning för den komplexa, samtida verklighet vi lever i, i vilken uppifrån- och underifrånperspektiven befinner sig, och som utgör den kontext i vilken myndighet och brukare ska samverka. I föreliggande arbete har jag försökt närma mig fenomenet självorganiserad trädgård underifrån, för att fokusera brukarperspektivet. Avsikten är att närma mig den levda verkligheten i stället för att se på den ur ett myndighets- och uppifrånperspektiv i rollen som planerare. I detta avsnitt fokuseras dock främst aspekter i uppifrånperspektivet, aspekter som komplicerar planerarens roll och som utgör utmaningar för planerare och förvaltare i samverkansrummet.

Traditionellt sett har planering och styrning varit förknippat med ordning och kontroll (Hillier 2007: 76). Den funktionalistiska rumsliga planeringen och styrningen är strukturalistisk och starkt beroende av representation. Hillier visar att representation förvränger verkligheten genom reduktionism och

utestängande och att representationer hänger tätt samman med maktutövning (a.a.: 61 och 271-272). Kartor och plandokument är maktinstrument (Harley 1988). Såväl planeringens teori som praktik har tenderat att behandla representationer som något oproblematiskt och har en tro att man kan skapa riktiga och giltiga representationer av människor och markarealer i texter, kartor och planer (Hillier 2007: 187). Men representationer är inte objektiva, utan uttryck för en kulturs klassificeringar (a.a.: 188). Hillier frågar sig vilket är vårt, som planerare och beslutsfattare, sociala och politiska ansvar i en värld som är full av relationer och där platser är delar i ett komplext maktsystem (a.a.: 12).

I enlighet med vad jag skrivit tidigare i detta kapitel kan det i den levda, konkreta verkligheten i en självorganiserad trädgård med tiden utvecklas en praxis liksom hävdvunna, gemensamma regler och normer. Dessa är förankrade i praktiken och knutna till platsen. Till skillnad från detta är i den funktionalistiska planeringen, som fortfarande dominerar den offentliga planeringsverksamheten, planeraren expert och tränad i en omhändertagande roll gentemot medborgaren, utifrån kartunderlag som representerar och reducerar den levda verklighetens komplexitet. Representationer innebär en risk att människans samspel med det fysiska landskapet förbises, eftersom själva samspelet är immanent och inte kan representeras.

Planerarnas och fastighetsförvaltarnas syn, generellt sett, på sitt planeringsobjekt, som råmark att förädla eller exploatera, har formats av att den fysiska geografin/terrängen har karterats. Ty kartan har reducerat bort den konkreta platsen och platskänslan (Olwig 2002b, Tuan 1974). De kulturella spår och det verkliga liv som människors samspel med det fysiska landskapet och skapandet av platser resulterar i reduceras till ett läge på kartan. En av de intervjuade i Lärjeåns Trädgårdar framhöll som viktigt att försöka sätta sig i samspråk med platsens själ. En plats är inte detsamma som en lokalisering i rummet eller ett läge på kartan. Platsen kan ha en lokalisering i rummet, men den kan inte reduceras till en lokalisering i rummet (Tuan 1974; Tuan 1977; Casey 1996; Spirn 1998; Olwig 2005a). Detta har implikationer på hur vi ser på planering och planeringens praktik. Enligt Kylin (2004) är planritningar styrande för hur planerare uppfattar den fysiska miljön.

Engelskans *space* förknippas framförallt med geometri och fysik och betyder då rymd, men *space* ligger också till grund för kartering och kartor (Olwig 2002b). Det är också det rationella, geometriska *space* som ligger till grund för uppfattningen om landskapet som sceneri (a.a.). På kartan blir plats reducerad till en lokalisering eller koordinat i det gränslösa och oändliga *space*. Att *space* förknippas med vetenskap och matematik har gjort att det uppfattas som något objektivt (a.a.). Det svenska rum inbegriper i sin betydelse

såväl *space* som *place*, dvs. sammanflätar det som i det engelska språket har en tydlig uppdelning (a.a.).

Att använda planen som representation av verkligheten innebär en fokusering på den visuella uppfattningen och på det geometriskt mätbara (Kylin 2004: 11). Kylin framhåller att planerare ”primärt utgår från de visuella intrycken”, medan barnen i hennes studier upplever sin närmiljö ”mer multi-sensoriskt och kroppsligt närvarande” och i en social situation (a.a.: III:1). Hon uttrycker det som att ”platsen ligger i planerarens öga men i barnets kropp” (a.a.: 10). Ett visuellt tänkande har tagit oss från en komplex verklighet till en förenklad, bildlig framställning i planritningen (Söderström 1996). Planen förmedlar en abstrakt helhetsbild av en verklighet som är full av konkreta och sinnliga upplevelser. Att betona det visuella på bekostnad av andra sinnen samt att ge representationen ett sådant stort värde är en kulturell skapelse (Tuan 1974; Panofsky 1991; Kylin 2004).

Det finns anledning att reflektera över om de mänskliga behoven, att samspela med varandra och med platsen, att vara kreativ, att få sätta sin prägel och att vara delaktig, tillgodoses i den modernistiska stadsplaneringen. Jarlov (1981) konkluderar att boende och skaparglädje är en försummad dimension i samhällsplaneringen. Lieberg (1992) framhåller att ungdomar söker sig till den typ av platser och rum som de själva kan forma. För att möta detta kan planerarna och vuxenvärlden utveckla förhållningsätt som säkerställer ungdomarnas rätt till tid och plats för kreativ samvaro, t.ex. genom att inrätta frizoner (a.a.). Kylin konkluderar att ett sätt att planera med barnperspektiv är att planera områden, där barnen ”själva får sätta spår i miljön, områden där deras eget skapande får ta plats och inte ses som något störande” (Kylin 2004: 35). På motsvarande sätt är frizoner ett sätt att skapa förutsättningar och möjlighet för invånare att självorganisera sig i t.ex. stadsdelsträdgårdar.

En viktig uppgift för planerare och förvaltare är att skapa möjligheter, att inte bara förse medborgarna med färdiga miljöer, utan att lämna plats för människans kreativa förmåga och deltagande. Allt kan inte planeras fram. Dessa miljöer, präglade av självorganiserade invånare, blir komplement till kommunalt planerade och anlagda parker, torg och andra utemiljöer. Det handlar snarare om kopplingar och samverkan, än om motsättningar, dem emellan.

Flexibilitet och dynamik i planerings- och förvaltningssituationen

Dagens moderna samhälle och komplexa associationer mellan människor kräver ”mer än” *space* och *place* som förståelsemodell. Genom *thirdspace* avdramatiserar Soja (1996) dikotomiernas betydelse i en planeringspraxis och

öppnar för en mer inkluderande helhetssyn och sätt att se på världen. Detta kopplar över till planeringsteoretikern Hillier (2007) och de nya sätt att se på planeringens praktik som hon introducerat.

Hillier (2007) framhåller vikten av att planerare har *a sense of the others' place* i förhållande till sitt eget *sense of place*. Så är långt ifrån alltid fallet. *Il y a toujours l'autre* som Lefebvre (1980) skrev, vilket Soja (1996) utvecklade till att benämna *the other*, varande något att alltid ha i åtanke som planerare. Det handlar om en insikt att jag som planerare aldrig kan greppa *en* definierad helhet/kontext, utan måste vara öppen för flera olika verkligheter samt öppna för flexibilitet och dynamik i planerings- eller förvaltningsituationen *and beyond*, som Hillier skriver, dvs. öppen även för det "opplanerade". Som jag skrivit tidigare blir planerarens roll alltmer att vara facilitator snarare än expert. Det handlar i många fall om att sköta dialog- och samverkansprocesser.

I den typ av planering Hillier förespråkar nöjer sig inte planeraren med att ha en dialog och ett samarbete med de aktörer som är organiserade i intressegrupper eller på annat sätt syns och hörs, utan är frågande och aktivt letar upp olika aktanter (*actants*), såväl människor som mark och naturmiljöer, och tecknar ett scenario över så många möjligheter och hinder som möjligt, vilket Hillier (2007) benämner *interrogative planning*. Som grund för detta tecknar hon en planeringsteori med flera plan, *a multiplanar spatial theory*, som möjliggör en större förståelse av komplexa situationer och relationer, och som bejakar en dynamisk process som tillåter tillfälligheter, idéer och möjligheter att komma emellan och ingripa i planeringen.

De två ytterlighetsplanen i teorin är ett plan av immanens (inneboende potential) och konsistens, som inte enkelt låter sig representeras, samt ett plan av transcendens (översinnlighet) och organisation, bestående av representationer präglade av maktens tolkningsföreträdare (a.a.: 242). Mellan de två planen immanens och transcendens finns ett närmast oändligt antal plan möjliga att ta hänsyn till.

Genom att aktivt använda flera plan av immanens får man en möjlighet att experimentera kreativt i planeringen (a.a.: 249), och låta de uppifrånkonstruerade planerna/representationerna berikas av det immanenta, det "verkliga" livet, det som har konsistens och inneboende, kreativ potential. Hilliers *multiplanar spatial theory* bottenar i en vilja att komma åt hur och varför förändringar sker och kan ske och leder förhoppningsvis till att planeringspraktiken är bättre anpassad till den dynamiska verklighet vi lever i.

Stadsdelsträdgården kan tjäna till att öka förståelsen och insikten av det immanenta planet i planering och förvaltning. Samverkansprocessen mellan kommun och självorganiserade sträcker sig bortom en dialog i planeringsfasen. Eftersom brukarna i stadsdelsträdgården i gemenskap "äger" platsen, har

rätt att använda, bruka, prägla och utveckla den själva lyfts underifrånperspektivet, den lokala praktiken och det ”verkliga” livet, upp som en starkare aktör i samverkansprocessen. Det immanenta planet synliggörs och (i möjliga delar) konkretiseras, och om man inser fördelarna kan det påverka det transcendentala, organisatoriska uppifrånperspektivet.

För såväl kommunen som de självorganiserade invånarna kan stadsdelsträdgården vara en konkret, fysisk plats att öva sig på att förstå och begripliggöra det nya förhållningssättet i planering och samverkansprocess. Det är nytt för båda parter och innebär en möjlighet att experimentera kreativt kring att öppna upp kommunikationsvägarna och förståelsen för det immanenta för att kunna ta med ”faktorer” som för handlingen framåt i planeringen/samverkan. Detta för att undgå att planen bara blir ett statiskt dokument, där immanenta krafter med pengar och/eller makt kan ta över utvecklingen (den situation vi ofta har i dag). I stadsdelsträdgården är det den vanliga invånarens immanenta kraft och önskningskraft som synliggörs och kan fångas upp och beaktas. Detta kan leda till att betydelsen och värdet av formande, gemensamma handlingar på en plats uppmärksammas i planeringen.

Skillnad mellan en stadsdelsträdgård och en kommunal park

I kapitel 5 visas att de intervjuade framhåller att det är en väsentlig skillnad mellan den självorganiserade trädgården och en kommunal park. Den kommunala parken är något kommunen förser oss med. Den är planerad, gestaltad och byggd av kommunen i ett uppifrånperspektiv. Den självorganiserade trädgården däremot utvecklas kontinuerligt i en pågående, kreativ process och växer fram underifrån. Det är de praktiska, vardagliga handlingarna som ger resultatet och fenomenet självorganiserad trädgård. Brukarna präglar platsen med sitt engagemang och med sitt handlande, de verkar på platsen, och det känner man när man kommer dit. Skillnaderna bottenar i de två olika perspektiven uppifrån respektive underifrån i begreppsmodellen (figur 2) samt illustrerar skillnaderna dem emellan.

Som fallstudierna visar upplevs den självorganiserade trädgården som en trygg plats. Den är befolkad av trädgårdsmästare, kafépersonal, brukare och besökare. Det är en plats där man kan vara med på enkla villkor, vilket också ger trygghet, inte minst för de som söker kontakt. Man kan få en pratstund med trädgårdsmästaren, och möjlighet att diskutera sina frågor om trädgård.

En intressant aspekt i den självorganiserade trädgården är att det i den finns en kombination av hemkänsla och offentligt rum. Detta skulle kunna illustreras av att man föreställer sig en blandning av en koloniträdgård och en folkpark. Dels finns samma möjlighet som i koloniträdgården att sätta sin personliga prägel och dels finns gemensamhetskänslan precis som i folkpar-

ken. Likaså kan vi föra den ekologiska odlingen till trädgården medan vi kan föra t.ex. kaféverksamheten till det offentliga rummet. I trädgården har vi det "landskapliga" samspelet mellan människa och naturmiljö. I det självorganiserade och i det offentliga rummet har vi den sociala processen.

De karaktäristika för den självorganiserade trädgården, som nämnts ovan i detta avsnitt, gäller också för stadsdelsträdgården. För att ytterligare belysa stadsdelsträdgårdens karaktär kan den jämföras med det Tuan (1974) benämner *fields of care*. Stadsdelsträdgården är precis som *fields of care* en vardaglig plats, som väcker ömhet och upplevs bäst inifrån. Man lär känna den efter lång tids egen upplevelse och erfarenhet, varför det kan vara svårt för t.ex. en planerare att identifiera den och inse dess betydelse.

För att förklara och förstå skillnader mellan stadsdelsträdgården och en traditionell, kommunal park använder jag begreppen *place* och *space*, på motsvarande sätt som jag gjorde i kapitel 5 när jag jämförde den självorganiserade trädgården med en kommunal park. *Space* har med att se och betrakta att göra, medan *place* har att göra med formande och skapande. En stadsdelsträdgård skapad av brukare i en kreativ process kan förstås genom begreppet *place*. Vid en jämförelse med tabell 3 i kapitel 5 skulle stadsdelsträdgården placeras i ruta 4, som karaktäriseras av att det sker ett samspel mellan gemenskaper och det fysiska landskapet, vilket innefattar såväl den sociala som den platsskapande processen. Besökare känner när de kommer till platsen att detta inte är någon vanlig park, här har en grupp människor lagt sin själ och omsorg, präglat platsen och gett den liv, dvs. det är brukarna själva som förvaltar och sköter denna trädgård. *Place*, liksom Lefebvres (1991) *perceived space*, kan kopplas till brukarperspektivet. Att beskriva en kommunal park med begreppet *space* innebär ett sätt att se på parken som sceneri och med betoning på den visuella och rekreativa upplevelsen. Mitchell (2003) gör på ett liknande sätt en koppling mellan *public space* och sceniskt landskap, och menar att vi måste kämpa för att behålla allas rätt att vistas i och använda *public space*, dvs. som något mer än bara ett sceneri. *Space*, liksom Lefebvres (1991) *conceived space*, kan kopplas till myndighetsperspektivet och det representerade, dvs. karta och plan.

Vi är så vana att se, uppleva och trivas i en traditionell, kommunal park, att vi oftast inte tänker på vad den representerar, nämligen ett bestämt visuellt uttryck. Det finns förvisso någon slags konsensus i samhället att de flesta av oss gillar detta uttryck, men det kan vara intressant att reflektera över vad det betyder. Dels är det ett av myndigheten styrt utseende, dels betyder själva betoningen på det visuella något i sig. Det tämligen statiska och styrda utseendet har en mening att upprätthålla en ordning. Denna ordning innebär bl.a. att vi som invånare inte ska personligt prägla en gemensam plats här.

Det visuella uttrycket är kontrollerat. Finns det utrymme och plats i den kommunala förvaltningen att tillåta en mångfald av visuella uttryck? Ett sätt att försöka kan vara som i Göteborg där kommunen i Parkprogram 2007 avsätter ytor för fria initiativ.

Modell för implementering

Om en kommun vill stimulera igång en stadsdelsträdgård eller planera in en stadsdelsträdgård i varje stadsdel, bör man som planerare/förvaltare vara mycket öppen och flexibel inför det faktum/paradox att man vill stimulera igång något som har sin förebild i fenomenet självorganiserad trädgård. Det handlar för kommunen och planeraren om att skapa förutsättningar genom att tillhandahålla plats och visa på möjligheten. En stadsdelsträdgård ska ge stabilitet men välkomna förändring.

Jarlöv (1982: 177) argumenterar för att det behövs konkreta experimentanläggningar, initierade av kommun eller bostadsbolag, som förebilder för att inspirera de boende att börja tillägna sig sin omgivning, och som platser där man kan prova sig fram. Ett sådant experimentområde skulle också kunna bidra till att öka statusen för denna typ av verksamhet. Enligt Lawson (2000) bör program som vill stimulera *community gardens* identifiera deltagarnas motiv, främja det lokala "ägandet" och upprätthålla en flexibilitet inför förändringar. Vidare behövs en balans mellan de yttre viljekrafterna (t ex kommunen) och den lokala viljan (brukarna). Spirn (1998) skriver om de *community gardens* som stimulerades fram i Mill Creek-projektet att de såg inte designade ut, men de var medvetet designade av en landskapsarkitekt, inte som en färdig design dock, mer som ett ramverk, en varp, för invånarna/odlarna att väva klart. "A form they can build upon and adapt, making it their own" (a.a.: 211). Trädgårdarna tillhandahåller möjligheter för människor att själva skapa en plats, att utveckla och visa skicklighet, kunskap och färdigheter (a.a.: 212). Även Gunnarsson (1992) framhåller betydelsen av att skapa slutna, intima rum för människor och fruktträd i bostadsområden, parker och på skolgårdar. Det är ett sätt att tillfredsställa människors längtan efter den goda ombonade, skyddade platsen (a.a.: 147).

Vi kan, i enlighet med resultaten i kapitel 5, betrakta Lärjeåns Trädgårdar som ett fullskaleexperiment, en förverkligad modell för hur man skulle kunna starta en stadsdelsträdgård. Brukarna i Lärjeåns Trädgårdar har platsanpassat en modell (den biodynamiska). De visste utifrån den biodynamiska metoden hur de skulle göra och hur de skulle odla, men de har modifierat och anpassat brukningsmetoderna utifrån den specifika platsens förutsättningar. Modellen kan överföras och förverkligas på fler ställen. Om en kommun vill starta upp och stimulera ett engagemang hos de närboende, så kan det vara

lämpligt att se Lärjeåns Trädgårdar som förebild, i avseendet låg kontroll, stor flexibilitet och en strukturerad ram för verksamheten. Kommunen kan, via en trädgårdsmästare/processkötare, tillhandahålla en struktur och sedan förhålla sig öppna och lyhörda för de invånare som vill vara med. Så småningom kanske en förening bildas och processkötaren kan flytta vidare till nästa plats. Modellen innebär att en idé och metod appliceras på platsen, men platsen för förverkligandet bör väljas med omsorg och metoden inbegripa en anpassning till platsen. Om vi jämför Lärjeåns Trädgårdar med Mandelmanns Trädgårdar och Bickershof, så fanns människorna och platsen först i de två sistnämnda, varefter gruppen började söka en metod, eller snarare startade en process, som passade förhållandena och omständigheterna på platsen.

7 Diskussion och slutsatser

I detta avslutande kapitel sammanfattar jag mina resultat samt hur jag ser på det introducerade begreppet stadsdelsträdgård. Jag reflekterar över mitt forskningsarbete, drar vissa slutsatser och lyfter frågor kring fortsatt forskning.

Begreppet stadsdelsträdgård

Stadsdelsträdgården är en plats där människor möts, träffas och gemensamt brukar marken. Brukarna utvecklar en social gemenskap kopplat till platsen. De känner varandra, vistas ofta i trädgården och kan t.ex. vara sammanslutna i en ideell förening. Gemensamt bestämmer brukarna hur trädgården ska se ut samt hur den ska användas, skötas och utvecklas. Det är brukarna själva som odlar och sköter den gemensamma trädgården. Självorganisering och vardagspraktik står i fokus och präglar stadsdelsträdgårdens offentliga rum.

Genom en personlig prägel och odlingsglädje skapas en kombination av lustfylld skönhet och nytthet. Utöver den sinnliga och producerande betydelsen (Gunnarsson 1992) fungerar trädgården som ett medel till att skapa delaktighet och social gemenskap. Det handlar om inflytande över den egna närmiljön, användningsrätt och sammanhållning kring en plats.

I stadsdelsträdgården är brukarna självorganiserade i förhållande till myndighet och kommun, dvs. initiativet och engagemanget kommer underifrån. I denna självorganiserade lokala praktik kan det utvecklas en känsla för att ta ansvar för det gemensamma och i förlängningen en känsla av gemenskap (*community*) i grannskapet och lokalsamhället. Genom att odla trädgården ekologiskt kan brukarna lära känna det ekologiska kretsloppet och livsförutsättningarna. I det dagliga brukandet blir kunskapen införlivad och ett samspel mellan människa och fysiskt landskap utvecklas. I stadsdelsträdgården kombineras social gemenskap och trädgårdsodling, vilket resulterar i ett

kreativt platsskapande som utgör en grogrund för ett provande och utvecklande av socialt och ekologiskt hållbara handlingsmönster.

Stadsdelsträdgården kan fungera som ett laboratorium där man kan prova sig fram för att hitta brukningssätt och handlingsmönster som passar gemenskapen, platsen och är långsiktigt hållbara. Den kan betraktas som en frizon där inte myndigheten bestämmer, utan där den enskilde har rätt och möjlighet att påverka och delta i brukargruppens gemensamma beslut om t.ex. odling, kafé och skötsel. Här har brukarna möjlighet att praktiskt experimentera och prova olika uttrycksformer och brukningssätt. Ordet laboratorium eller labb betyder både att prova sig fram samt en fysikalitet, det är bildligt och fungerar därför bra att beskriva vad en stadsdelsträdgård kan vara.

Att stadsdelsträdgården betraktas som en frizon innebär att brukarna själva organiserar sig och gemensamt beslutar över brukandet och användningen. Att stadsdelsträdgården är en gemensam användningsrätt med lokalt självstyre är grundläggande, liksom att det handlar om ett samspel mellan människa och fysiskt landskap, vilket gör att stadsdelsträdgården representerar den av Olwig (1996) definierade substantivistiska landskapsuppfattningen. Då stadsdelsträdgården kombinerar självstyre och fysikalitet finns en potential att en gemensam värdegrund och praxis kan utvecklas på platsen, vilket i sin tur kan leda till att nya, långsiktigt hållbara handlingsmönster utvecklas. Den enskilde identifierar sig med det gemensamt överlagda, vilket motiverar en moralisk känsla och solidaritet för det gemensammas bästa. Man frammanar inte lika lätt en moralisk förpliktelse i ett samhälle som bygger på generaliserade abstraktioner (Olwig 2005a).

Denna typ av trädgård i det offentliga rummet är ovanlig i Sverige, så ovanlig att det knappast existerar någon stadsdelsträdgård av detta slag ännu. De tre studerade fallen representerar snarare olika aspekter på stadsdelsträdgården. Fenomenet är nytt för oss i samtiden. Det kan dock jämföras med allmänningar och andra gemensamt brukade platser, som var vanliga för några generationer sedan. Vidare kan det jämföras med självhushållning, då odlingens produkter bidrar till den egna försörjningen. Stadsdelsträdgården kan sägas vara ungefär lika med en kombination av koloniträdgård och folkpark, vilket ger en intressant kombination av hemkänsla och offentligt rum.

Stadsdelsträdgården, liksom fallen, karaktäriseras av ett helhetstänkande som innefattar t.ex. den ekologiska odlingen och matkvalitet, kretslopp, grannskap och närhet, social gemenskap, utvecklande av handlingsmönster och arbetsmiljö, där helheten hålls ihop av en strävan och vilja att agera och bruka natur- och humanresurserna på ett långsiktigt hållbart sätt. Men en av skillnaderna mellan stadsdelsträdgården som ideal och de studerade fallen (Slottsträdgården och Lärjeåns Trädgårdar) är att det är för lite laboratorium i

fallen, dvs. för litet inslag av att stadsinvånarna deltar och är aktiva. De fungerar som mötesplatser och det finns social gemenskap, men visionen att boende i stadsdelen ska bli engagerade mer handgripligt är ännu inte uppfylld.

Varken Slottsträdgården, Lärjeåns Trädgårdar eller Mandelmanns Trädgårdar kan betraktas som stadsdelsträdgårdar i egentlig mening, enligt min definition av begreppet. Fallen representerar olika aspekter, som jag sammantaget utvecklat till begreppet stadsdelsträdgård. I fallet Slottsträdgården handlar det om ett medborgarinitiativ och en samverkan mellan brukare och kommun. En anledning till att Slottsträdgården inte kan betraktas som en stadsdelsträdgård är att kommunen har en stark involvering med ansvar för förvaltning och skötsel, dvs. brukarnas självbestämmande, som var begränsat redan från starten, har gradvis minskat ytterligare under åren. Ytterligare en anledning är att den ursprungliga idén om att malmöbor skulle odla, bruka och prägla platsen inte förverkligats. Slottsträdgården har i sin nuvarande form för litet inslag av att brukarna själva präglar och utvecklar miljön. Om kommunen gav de självorganiserade brukarna en större självständighet, skulle det kunna öppna förutsättningar för en mer kreativ process och personlig prägel.

När det gäller Lärjeåns Trädgårdar kan inte heller den betraktas som en stadsdelsträdgård, främst på grund av att de närboende inte är involverade i brukandet och odlingen. Visionen och möjligheterna till en sådan inriktning finns, eller snarare fanns eftersom stiftelsen lade ner sin verksamhet i december 2006, men man insåg att det handlade om en långsiktig utveckling, vilken inte hann förverkligas under stiftelsens tid som ansvarig för trädgården. Det är en grupp självorganiserade som brukar och präglar Lärjeåns Trädgårdar, men de bor inte i stadsdelen. Att Mandelmanns Trädgårdar inte är en stadsdelsträdgård är mer uppenbart, då den drivs av en familj och är belägen på landsbygden. Dock finns där, liksom i Bickershof, den kreativa processen och samspelet mellan människa och det fysiska landskapet fullt utvecklat.

Stadsdelsträdgården kan sägas vara ett laboratorium också i den bemärkelsen att man provar att konkretisera metaforen stadsdelsträdgård. Detta trädgårdslaboratorium fungerar som en grund för att prova på det som stadsdelsträdgården kan vara, vilket på många sätt är en utopi som behöver provas i konkret handling. Vi kan föreställa oss att stadsdelsträdgården finns i trädgårdslaboratoriet. De närboende i stadsdelen kan prova på att vara en *community*. I trädgården kan den enskilde få stöd från andra och agera som medlem av en *community*. Givetvis kan det i kontakten med andra även uppstå konflikter och motsättningar som ska hanteras. Men med trädgården som bas kan också en gemenskap (*community*) bland närboende växa fram. Trädgårdens betydelse är större och mer än att vara en skön plats att sitta eller odla

på, den spelar också roll för kvarteret och stadsdelen (Spirn 1998: 211). Stadsdelsträdgården kan ses som en resurs och en tillgång i stadsdelen, som ger möjlighet till möten mellan människor med olika bakgrund, mellan olika generationer, individer och grupper i samhället.

Jag benämner mina fall självorganiserade trädgårdar för gemenskap och odling. Att gemenskapen betonas som viktig har sin botten i fallstudierna och har sedan satts i relation till Olwigs teorier om gemenskapers (*community*) samspel med det fysiska landskapet (Olwig 1995; 1996; 2005a). I stadsdelsträdgården handlar det om ett gemensamt platsskapande. Jag vill likna de två uttrycken, att appropriera en del av det offentliga rummet respektive att en gemenskap samspelar med det fysiska landskapet, med varandra. Båda ger ett platskapande och resultatet är ganska likt i avseendet vilken typ av samhälle det genererar, ett underifrån approprierat materiellt rum/samhälle respektive ett samhälle präglad av gemensam användningsrätt och hävdvunnen lag. Båda betonar praktikens och kroppens betydelse och påverkanspotential i det fysiska rummet, dvs. samspelet mellan människa och miljö. Skillnaden är att en appropriation av rum inte med automatik innebär ett samspel med det fysiska landskapet.

I mina fall och i stadsdelsträdgården, handlar det om mer än appropriation, om mer än rätten till platsen. Det som utmärker stadsdelsträdgården är också människornas samspel med det fysiska landskapet och med jorden. I platskapandet och i odlandet får människor utlopp för sin kreativa lust och sitt behov att prägla en plats samt får en införlivad kunskap om jordens och ekosystemens villkor. När människor odlar till nöje och nytta, utan vinstsyfte, kan de i den kreativa processen utveckla handlingsmönster som är långsiktigt hållbara.

Lundgren Alm (2001) har pekat på behovet av begreppsutveckling för att konkretisera och synliggöra det abstrakta och övergripande begreppet grönstruktur. Stadsdelsträdgård är ett sådant begrepp, som bidrar till att konkretisera och synliggöra grönstrukturen, i en mer detaljerad skala, på lokal nivå. Stadsdelsträdgården kan fungera som ett redskap för att dels som begrepp bidra till att synliggöra grönstrukturen i den översiktliga planeringen, dels som konkret sinnebild på en mer detaljerad nivå, på den lokala stadsdelsnivån. Det är ett sätt att materialisera vad hållbar utveckling kan innebära och där grönstrukturens potential för hållbar utveckling kan nyttiggöras.

Ett system av stadsdelsträdgårdar skulle kunna bidra till att knyta samman gröna områden i staden och därmed motverka fragmentisering. Det skulle synliggöra och ta tillvara grönstrukturens mångfunktionella potential på kvartersnivå; för social gemenskap, resurscirkulering, odling för självförsörjning och laborerande av nya handlingsmönster för hållbar utveckling, dvs.

stadsdelsträdgården som ett redskap inte bara för en ekologiskt hållbar utveckling utan även för en socialt och ekonomiskt.

Närhet och tillgänglighet är viktiga aspekter för hållbar utveckling. Brukare och besökare ska t.ex. inte behöva köra bil till och från trädgården, vilket är ett argument för behovet av en stadsdelsträdgård i varje stadsdel. Lika så är tillgängligheten viktig för att uppnå det Spirn (1998) lyfter fram, nämligen att alla bör få möjlighet att lära sig att läsa landskapet för att få känsla för det, en möjlighet som individen kan få i en *community garden*. Detta kan tolkas som att vi är beroende av den enskildes, eller grupper av individers, förståelse, engagemang och praktik för att få en rättvis och hållbar utveckling.

Legitimt att självorganisera sig i stadsdelsträdgården

Denna avhandling visar att den självorganiserade trädgården utgör en plats och en verksamhet som lever tack vare några enskilda människors initiativ och ansvar och visar därmed att man kan åstadkomma någonting med egen vilja och eget arbete. Flera av brukarna i de studerade trädgårdarna vittnar om betydelsen av att ta tag i en uppgift själv, istället för att vänta på att samhället ska göra det. Stadsdelsträdgården är en plats för lokal gemenskap (*community*). Karaktäristiskt för denna typ av gemenskap är att den växer fram underifrån och att invånarna/brukarna tar ansvar för det allmänna och gemensamma. Rätten att använda, bruka och präglade marken är central.

I linje med Bourdieu (1977; 1980) och de Certeau (1984) betonas i stadsdelsträdgården den dagliga praktikens och handlingens betydelse för utveckling av vanor, förhållningsätt och praxis. Att betona praktiken är att lyfta fram underifrånperspektivet och erkänna medborgarnas förmåga till samhällsskapande. Med detta synsätt vill man förmå uppifrånperspektivet att minska lite på ”överregleringen” och maktutövningen. Medborgarna måste inte i alla lägen förses med en uppifrån uttänkt plan. Stadsdelsträdgården kan vara ett första steg att, på en begränsad yta, lätta på ”överregleringen” och prova vad det ger. På denna yta är det då legitimt att medborgarna själva organiserar sig.

Som jag formulerat i inledningskapitlet är potentialen i underifråninitiativ och lokal praktik starkt förbisedd i svensk stadsplanering och förvaltning. Likaså är formerna för samverkan mellan myndighet och självorganiserade utvecklade. Men samhället kan inte förlita sig på att genom enbart myndighetsutövning och ett uppifrånperspektiv kunna planera fram hållbar utveckling. Människor måste ges chans att underifrån, på lokal nivå, få vara med och forma kulturprocesserna. I stadsdelsträdgården kan invånarna få denna chans och, genom gemensamt och praktiskt arbete, få den införlivade kun-

skapen och identifiera sig personligen med att detta har vi hand om och sköter gemensamt. Då är förutsättningarna också större för att individen väljer att utveckla skonsamma och långsiktigt hållbara handlingsmönster. Den lokala kunskapen, forrad genom vardagslivets praktik, borde erkännas i planerings- och förvaltningsammanslagning, ty den har en ouppmärksam, icke-verbaliserad inverkan på livet och historien.

En skillnad mellan en självorganiserad trädgård för gemenskap och odling i Sverige och *community gardens* internationellt är att även när de svenska exemplen är medborgarinitierade, så är steget långt till att de släpps helt fria från kommunal involvering och kontroll. Å andra sidan är det intressant att det i de svenska exemplen provas olika samverkansformer mellan brukare och kommun, vilket ger en öppnare och mer tillgänglig/offentlig variant av *community garden*, dvs. en *community garden* i svensk kontext.

Karaktäristiskt för stadsdelsträdgården är att det finns en samverkan mellan de självorganiserade och kommunen, även om den kan variera i grad. Det kan sägas vara ytterligare en betydelse i stadsdelsträdgårdens laboratoriefunktion, att det är en plats där man provar och utvecklar samverkan mellan medborgare och kommun. Denna samverkan är tänkt att ske på lika villkor, vilket är en skillnad gentemot brukarmedverkan där föreskrifterna bestäms av myndigheten. Planerarens roll förskjuts från att vara expert till att vara processledare, och till att leda dialog- och samverkansprocesser. Det skulle vara intressant att få se exempel på samverkan där kommunen tillåter brukarna att tydligare sätta sin prägel på trädgårdens form och visuella uttryck.

När myndighets- och brukarperspektiven samverkar, när kommunen lättar på "överregleringen" och släpper den kreativa processen fri, då kan potentialen i den lokala praktiken tas tillvara. I den kreativa platsskapande processen kan det utvecklas handlingsmönster som är gynnsamma för en hållbar utveckling, vilket är ett sätt att i hållbarhetsdebatten fokusera på potentialer snarare än på hot.

Jag ser också, precis som Olsson (2008), ett behov av att kunna inkludera verksamheter i den privata sektorn i begreppet självorganisering. Det stärker mig i uppfattningen att "skiljelinjen" inte med säkerhet går mellan offentligt och privat i det fenomen jag vill förstå, utan det är något annat jag och även Olsson vill åt. För mig är det användningsrätten som är central och Olsson skriver om "rätten till staden". Och när det gäller rätten till staden så har utvecklingen gått så långt att även det offentliga, det egentligen gemensamt ägda, också upplevs som "privat" i den meningen att "den här marken får inte jag använda till att sätta min prägel på". Det Olsson benämner *appropriation* kan liknas vid det jag benämner platsskapande och kreativ process.

Förebilder kan visa på möjligheten

Som jag visat i kapitel 5 fungerar de studerade trädgårdarna som förebild, en slags demonstrationsträdgård för att inspirera och sprida kunskap om odling och ekologi, där trädgårdsmästaren är både odlare och pedagog. Fallen fungerar alltså som demonstrationsträdgårdar, medan stadsdelsträdgården fungerar som ett trädgårdslaboratorium. Den största skillnaden dem emellan är de närboendes deltagandegrad.

Såväl Spirn (1998) som Jarlov (1982) föreslår att kommun eller bostadsföretag anlägger trädgårdar som experimentverkstäder för att ge plats, visa på möjligheten och stimulera framväxten av gemensamma trädgårdar i stadsdelen eller bostadskvarteret. Jarlov (1982: 177) argumenterar för att det behövs konkreta experimentanläggningar, som förebilder för att inspirera de boende att börja tillägna sig sin omgivning, och som platser där man kan prova sig fram. Kommunen skulle på detta sätt ge en slags legitimitet till denna typ av verksamhet, och visa att invånarna får lov att tillägna sig och sätta sin prägel på denna bit mark. Jarlov framhåller att om invånarna tillåts att sätta sin egen prägel finns förutsättningar att få en rik och spännande miljö, varvid arkitektens uppgift måste vara att skapa förutsättningar för människors kreativitet, men inte styra eller hämma den (a.a.).

Spirn beskriver resultaten av ett landskapsprojekt i Mill Creek i Philadelphia, i vilket man jobbade med att underifrån (*bottom-up*) återuppbygga en gemenskap (*community*) i stadsdelen. I arbetet användes *community gardens* som verkstäder för att skapa sammanhållning och lära av varandra samt för att i odlingen och brukandet lära sig läsa landskapets och stadsdelens språk. Spirn framhåller att *community gardens* är lämpliga och träffsäkra som förebilder och konkreta exempel. De hjälper till att visa naturprocesser och lokala resurser, de förbättrar miljön, stimulerar andra initiativ och bygger upp kunskaper och färdigheter i den lokala gemenskapen (Spirn 1998: 211-212).

Om en kommun vill stimulera framväxandet av en stadsdelsträdgård kan det vara en idé att anställa en trädgårdsmästare som inspiratör, odlingskunnig och processledare. När det väl är igång kan utvecklingen gå av sig själv. Till sammans provar man sig fram till plats specifika och hållbara brukningsmetoder av den gemensamma resursen. Trädgårdsodlare lär sig att läsa landskapet och kan sedan lära andra denna läskunnighet (a.a.: 212). Genom att ge medborgarna miljöer de kan interagera med och få ut något mer utav, skapas förståelse för kretslopp och ekologins förutsättningar. Det blir en plats där stadsborna kan återupprätta en direkt kontakt med jorden, odlingen, kretsloppet och livsförutsättningarna.

Gemenskap och idealitet

För att delta i stadsdelsträdgården behöver brukaren eller besökaren inte kunna något om trädgård innan. Den sociala gemenskapen är, vilket visat sig i empirin, viktig som inkörsport och visar på en möjlighet till aktiv medverkan. Brukare och besökare kan känna sig hemma och vara delaktiga på enkla villkor. När de boende i Bickershof började bruka sin gemensamma trädgård var alla amatörer i trädgårdsodling. Deras motiv var att de ville skapa en grön miljö för sina barn och en plats för gemenskap. De provade sig fram, inspirerade av permakulturmetoden, och kunskapen om brukandet och brukningsmetoder utvecklades efter hand under flera år. På liknande sätt kan brukarna i stadsdelsträdgården inspireras och i deltagandet utveckla sin livsstil till en mer långsiktig hållbar stil. Fokus i stadsdelsträdgården ligger på en införlivad kunskap och förståelse. Här finns möjlighet och plats för folks egna initiativ och engagemang.

Även om det i de studerade fallen är ett självklart beslut att odla ekologiskt och verka följsamt med naturens förutsättningar, så påpekar samtliga att brukningsmetoderna hela tiden kan utvecklas och att de som en del i den ekologiska odlingen och helhetstänkandet provar sig fram till alltmer platsanpassade lösningar och odlingsmetoder. En av de intervjuade i Mandelmanns Trädgårdar framhåller att ”vi hittar våra lösningar som fungerar på den här gården och som fungerar för oss” och att ”man får prova sig fram”.

Enligt de intervjuade brukarna upplever många av besökarna i Slottsträdgården att trädgården präglas av brukarnas ideella engagemang. I de studerade fallen är tanken att verksamheten ska gå runt ekonomiskt, men syftet är inte att uppnå vinst. I Slottsträdgården var tanken att intäkter från kaféet och plantskolan skulle täcka lön för trädgårdsmästaren och även deltid för kaféförståndaren. Övrigt arbete av föreningsmedlemmarna sker ideellt. Det visade sig svårt att få en stabil intäkt som kunde avlöna trädgårdsmästaren heltid året om, varför kommunen valde att anställa trädgårdsmästaren för att trygga verksamheten. I Lärjeåns Trädgårdar och Mandelmanns Trädgårdar är de engagerade beroende av att verksamheten ger en intäkt för att trygga sin försörjning, på så sätt utför de inte en ideell arbetsinsats, men deras engagemang präglas av idealitet och arbetsinsatsen är långt större än utkomsten i form av pengar.

Stadsdelsträdgårdens identitet präglas av det ideella engagemanget. Den är skapad av ideellt engagerade människor som har ett stort intresse och vilja, och som ger avtryck med sin kreativitet och personliga prägel. Att det finns en sådan kraft och skaparlust i det ideella engagemanget kan jämföras med Jarlövs (1982) studie, som handlar om att människor kan få utlopp för sin kreativa skaparglädje på fritiden i eget hus eller fritidshus. När en enskild

person på sin fritid snickrar på sitt hus eller odlar grönsaker och blommor i sin trädgård så kallas det inte ideellt arbete, men det är jämförbart.

När brukare själva skapar en stadsdelsträdgård blir det en trädgård med personlig prägel och hemkänsla, vilket skiljer den från en kommunal park. Om vi jämför med en traditionell, kommunal park förefaller den självorganiserade stadsdelsträdgården ha ett mervärde, som framförallt består i det ideella inslaget och den speciella prägel och hemkänsla det ger platsen samt att det finns personer på plats som är öppna för dialog och frågor. I den självorganiserade trädgården finns en kombination av hemkänsla och offentligt rum.

Enligt resultatet av fallstudierna verkar det som att det ideella engagemanget kombinerat med trädgård och kafé skapar ett lugn och en kravlös atmosfär, som tillsammans med den personliga prägeln, ligger till grund för den upplevda trivseln och hemkänslan. Att kärnan i verksamheten framstår som idealistisk snarare än kommersiell och vinstdrivande bidrar också till känslan av kravlöshet och en tillåtande atmosfär. Det är inte en maximering i form av en ständigt större och effektivare produktion som är drivkraften. Med enkla medel får brukarna fram en genuin kvalitet, ofta genom återbruk och kreativ användning av sådant som finns till hands. Stadsdelsträdgården framstår som en motpol till konsumtionsmiljön.

Stadsdelsträdgården kan också sägas vara en motpol till det ”rummets disciplinering” som den modernistiska stadsplaneringen lett fram till. I motsats till det funktions- och generationsuppdelade rummet är stadsdelsträdgården integrerande. Stadsdelsträdgården är ett ”odisciplinerat” stadsrum, dit alla är välkomna oavsett ålder, utbildning och ursprung. Alla är behövda och kan ha en roll.

Vilken roll spelar stadsdelsträdgården för invånarnas lokala och sociala identitet? Det offentliga rummet är en tillgång och möjlighet när det gäller att skapa lokala identiteter. Genom att invånarna är med och utformar en del av det offentliga rummet är de med och skapar den lokala identiteten i stadsdelen. Spirn (1998; 2005) framhåller betydelsen av ett gräsrotsengagemang i arbetet med att utveckla eller återuppbygga gemenskapskänslan och den lokala identiteten i stadsdelen.

Människans samspel med det fysiska landskapet i planeringskontexten

Att ta tag i en uppgift själv är en av drivkrafterna som är tydlig hos brukarna, och att man ser att man har åstadkommit något, ett resultat som är tydligt och synligt. Andra drivkrafter är att det är roligt att vara delaktig i en stimulerande miljö. De sociala kontakterna och att skapa trädgården tillsammans är

inspirerande och utvecklande. Gränsen mellan jobb och fritid suddas ut. Ytterligare en drivkraft är viljan att leva ett ekologiskt och socialt hållbart liv, ett liv nära naturen, så miljövänligt som möjligt. Dessa drivkrafter ligger bakom att de självorganiserade trädgårdarna kommer till, och att de odlas ekologiskt, långsiktigt hållbart. Men vilken är den verkande kraften? Det räcker inte att man som brukare har förstått att vi behöver arbeta för en hållbar utveckling, det finns också andra mekanismer. Jag använder begreppet platsskapande (Casey 1996; Spirn 1998) för att komma åt de dynamiska krafter som inverkar i samspelet mellan människa och fysiskt landskap. Ett sådant platsskapande är en viktig ingrediens i utvecklandet av en gemensam värdegrund och nya handlingsmönster.

Flera filosofer (t ex Lefebvre 1991; Bourdieu 1977; Certeau (de) 1984) har utvecklat teorier som betonar den vardagliga praktikens betydelse och som ligger till grund för flera av den samtida utvecklingen av planeringsteorier. Även om dessa filosofiska teorier betonar betydelsen av praktikens vardagliga handlingar befinner de sig på en abstrakt nivå, som inte med lätthet låter sig implementeras. Dess övergripande syfte, som jag uppfattar det, är att få forskare, planerare och maktens aktörer att uppfatta världen mer differentierat. Vikten av samspelet mellan människan och de fysiska omgivningarna förbises eller uttalas i varje fall inte explicit. Kanske ser man inte samspelet med det fysiska landskapet som "nödvändigt", utan mer som en möjlighet bland många andra. Därför blir, menar jag, dessa filosofiska teorier mer en beskrivning av dagens komplexa samhälle än en förklaring av mekanismer. Ekologisk odling i stadsdelsträdgården skulle kunna beskrivas som en mekanism för hållbar utveckling. Jag som landskapsarkitekt kan dock inte beskriva människors göranden och liv utan att koppla det till *place* och därmed det fysiska landskapet.

Jag måste gå till geografer för att finna teorier som mer explicit involverar marken, jorden och det faktiska samspelet mellan människor och deras fysiska omgivningar. Olwigs (1996) beskrivning av samspelet mellan den mänskliga gemenskapen och det fysiska landskapet, och att det är rotat i praktiskt bruk, praxis och sedvänja har likheter med begreppet habitus som Bourdieu har definierat. Habitus konstitueras eller grundas i praktiken och kan beskrivas som känslan av social tillhörighet, kopplat till kapital och makt (Bourdieu 1980).

En skillnad är dock att Bourdieus habitusbegrepp inte specifikt utpekar människans samspel med platsen/det fysiska landskapet som en viktig del i forandet av habitus. Habitus är relaterat till människan, inte till den fysiska platsen, men habitus påverkar våra handlingar och samspel med platser och

människor. Habitus är format av miljön, t.ex. en borgerlig miljö, relaterat till en persons egen historia och kan förändras genom utbildning och kunskap.

Habitus är precis som en tradition stark och ihållande men den kan ändras över tiden, det är inte en generativ, mänsklig egenskap (Bourdieu 1984; Bourdieu 2005). Däremot verkar lusten att odla och kultivera en plats som något som kommer av att vi människor, vid födseln, ”kastats ut” i en värld av platser, som vi ska lära oss att samexistera med för att överleva, och därför är vårt förhållande till plats mänskligt kulturbetingat (Casey 1996, Olwig 1996). Både plats och habitus utvecklas dock i ett dynamiskt samspel mellan människa och miljö (Casey 1996; Bourdieu 2005). Det är viktigt att observera att Bourdieu inte specifikt nämner samspel med marken och det fysiska landskapet, utan han är inriktad på människans habitus och en utveckling av den (i samspel med omgivningen). Eftersom att odla och kultivera en plats är en kulturbetingad lust, bör den vara förhållandevis lätt att väcka till liv när möjlighet och plats ges i stadsdelsträdgården. Då kan detta bli en slags genväg till förändrade handlingsmönster, eftersom dessa är svåra att förändra utan motivation och kunskap. Handlingsmönster kan sägas vara, precis som habitus starka och ihållande men möjliga att förändra genom införlivad kunskap. Fullt utvecklad kan stadsdelsträdgården ses som en länk mellan staden och det hållbara samhället.

I den samtida debatten om klimat- och miljöhot och i sökandet efter lösningar för hållbar utveckling, är vi betjänta av att lyfta fram betydelsen av människans samspel med marken och det fysiska landskapet som en viktig del i planeringskontexten, och vilja se en förnyelse även kring hur vi använder naturresurserna och en diskussion om vad som egentligen är ett effektivt användande. Landskapsarkitektens särskilda ställning i detta är att se behovet av ett samspel med landskapet och att lyfta fram vikten av det. Samspelets och sedvänjans betydelse har länge varit förbisedd och ”försvunnit” under den dominerande rationaliteten. Båda behövs, såväl *space* som *place*, det rationella och det kreativa.

Det väsentliga när man vill lyfta fram underifrånperspektivet och den lokala praktikens betydelse i planerings- och förvaltningssammanhang är att komma ihåg att *place* inte är detsamma som en lokalisering i *space*. *Place* kan ha en lokalisering i *space*, men den kan inte reduceras till en lokalisering i *space*. För att balansera det kvantitativa och mätbara, behöver vi återupptäcka de ”omätbara” värdena, som fångas upp i *place*- och i landskapsbegreppet. Kulturell, hävdvunnen kunskap ska inte behöva bli synlig för att räknas, i själva verket låter den sig inte representeras.

Slutsatser och reflektioner

Kan människor stimuleras och motiveras att utveckla handlingsmönster i riktning mot ett långsiktigt hållbart samhälle? Det jag har funnit är att det i gemenskapen på platsen, som utgör en gemensam resurs och användningsrätt, kan det i de gemensamma besluten för användningen och i människors brukande och hävd av detta stycke jord/mark, utvecklas bruknings- och handlingsmönster som är långsiktigt hållbara. En praktiserad stadsdelsträdgård ger möjlighet och grogrund för ett provande och utvecklande av nya handlingsmönster i riktning mot hållbar utveckling, såväl social som ekologisk.

Ett försök till slutsats är att idén om den gemensamma trädgården är drivkraften. Utifrån ett ideellt underifrånengagemang skapas en social gemenskap, som fungerar som motor. I den sociala gemenskapen i kombination med hantverket att forma platsen, att bli vän med den, utvecklas en införlivad kunskap samt en gemensam värdegrund, som kan leda till utvecklandet av nya handlingsmönster mot hållbar utveckling. De nya handlingsmönstren är produkter av den moral som uppstår i gemenskapen och det gemensamma forandet av platsen. I forandet och i odlandet med egna händer, i det egna inflytandet och möjligheten att prägla en plats kan nya handlingsmönster utvecklas, utifrån en vilja att långsiktigt värna markens odlingsegenskaper. Detta är *ett* sätt att bygga upp motivationen och väcka intresset för att verka för en socialt och ekologiskt hållbar utveckling.

Stadsdelsträdgårdar ger en chans för invånarna att känna delaktighet. Det är en form av närdemokrati, att invånarna gemensamt bestämmer och beslutar om stadsdelens trädgård. Jag tror att det är viktigt för stadsborna att känna anknytning till en plats i staden, en plats som de kan påverka och prägla. Det är ett sätt att effektivt utnyttja kommunal mark, och ett sätt att konkretisera den gemensamma användningsrätten. Stadsdelsträdgården är en plats och plattform att agera medborgare utifrån. Det blir tydligt att vi äger det här tillsammans, att det är en gemensam tillgång och angelägenhet. Ett närmande mellan kommunal förvaltning och medborgare kan ge en fördjupad eller förnyad demokrati. Det finns en intressant koppling mellan gemenskap, att bruka marken, deltagande och hållbar utveckling. Utmaningen ligger i att hitta ett förhållningssätt och en strategi där brukarperspektivet och myndighetsperspektivet kan förenas och utvecklas tillsammans.

Är dessa idéer möjliga att implementera idag? Är det möjligt med parallella system i form av nationalstat, representativ demokrati och ”självbestämmande” gräsrotter? Hur kan det här kommuniceras till en politiker och planerare verksam i den världsbild och det styrelseskick som vi har idag? Är det möjligt att inkorporera kunskapen och insikten i dagens samhällsutveckling eller kan det endast förbli en teoretisk förståelse och förklaring?

Det finns utan tvivel många hinder för att ett förverkligande av stadsdelsträdgårdar ska ske på bred front. Jag har dock inte studerat vilka hinder som finns utan kan bara spekulera. Fortsatt forskning behövs för att svara på detta. Det är inte någon enkelt genomförbar åtgärd. Det handlar inte om några stora kostnader, utan snarare om attitydfrågor. Är kommunen receptiv för självorganiserade initiativ? Ser kommunen betydelsen av stadsdelsträdgårdar och har kommunen viljan att stimulera igång sådana? Hur stor är invånarnas vilja att engagera sig?

Finns det tid för människor att engagera sig? Normen är att alla ska jobba heltid. Att få ekvationen jobb, hem och familj att gå ihop, det s.k. livspusslet, är omvittnat knepigt. Tiden för ideellt arbete och fritidssysslor är alltmer begränsad. Vardagen är för det stora flertalet hårt rationaliserad och pressad. Inte konstigt då att en stark trend är att förenkla så mycket som möjligt; stenläggning och trädäck, bort med skötselkrävande växtlighet, att odla finns överhuvudtaget inte i tankarna, färdiglagad mat och köp av hushållsnära tjänster. Hur realistiskt är det att ”trycka in” stadsdelsträdgårdar i dessa människors liv? Nej, mer lagom i denna livsstil är att konsumera upplevelsen och atmosfären i besökarträdgårdar, s.k. trädgårdsturism.

Jag tror att det i mångt och mycket handlar om en generationsfråga, många i de yngre generationerna är betydligt mer öppna för urban odling och har en vilja att verka ”klimatvänligt”, liksom ett visat intresse för att ta tillbaka gatorna och det offentliga rummet, och befria det från bilar och kommersialism. Detta är grunderna i en mottrend som växer sig allt starkare, där man ser kvaliteten i det närodlade, giftfria, rättvisemärkta, småskaliga och ”klimatvänliga”.

Kanske finns det en risk att stadsdelsträdgården upplevs som endast till för några, för de aktiva brukarna. Det skulle kunna uppfattas som att brukargruppen annekterat en del av det offentliga rummet, kanske satt upp staket och därmed utestänger besökare, vilket kan leda till avundsjuka eller orättvisa. Om vi jämför med *community gardens*, så är de ofta inhägnade och kan betraktas som halvprivata.

En sådan utveckling skulle ligga i linje med den ökade privatiseringen av det offentliga rummet, som tar sig uttryck i t.ex. *gated communities* och inomhusgallerior. Denna ökade privatisering innebär att medelklassens rationalitet bestämmer rummets användning och utseende. Det blir en betoning på synsinnets och det visuella intrycket, vilket innebär en syn på det offentliga rummet mer som ett sceneri än en arena för aktiviteter. Rätten till det offentliga rummet begränsas till vissa grupper och t.ex. marginaliserade ”äger ej tillträde”. Kanske finns en risk för *gated gardens*, där starka grupper har tagit över och vill ha trädgården för sig själva.

Dock, i min definition av vad en stadsdelsträdgård är, är öppenheten grundläggande. Ett av syftena med stadsdelsträdgården är att öka deltagandet och möjligheten att tillägna sig det offentliga rummet, inte att utestänga någon. Tanken är att stadsdelsträdgården ska vara en motpol till den ökade privatiseringen. I det offentliga rummet måste finnas möjlighet att appropriera för att representera och materialisera sina idéer, för att kunna visa på alternativ. Offentligt i verklig mening måste innebära att inte styra så hårt, utan att låta folk få ta i anspråk och prägla en del av rummet.

Fenomenet självorganiserade trädgårdar i det offentliga rummet är intressant för ämnesområdena landskapsarkitektur och landskaps management, då det vidgar perspektiven och förståelsen för olika möjliga användningssätt av det offentliga rummet. Att genom självorganiserade gemensamma trädgårdar få ett inslag av hemkänsla i det offentliga rummet kan ge ett mervärde. Landskapsarkitektens yrkesroll kan påverkas i riktning mot en större betoning på att vara processledare, igångsättare och möjliggörare. Kanske kan vi som landskapsarkitekter, planerare och förvaltare hjälpa till att möjliggöra och ge rum för denna kreativa process och därmed låta samhället dra nytta av den platsskapande potentialen och den etiska handling som grov och växer när människor tillåts samspela med varandra och med det fysiska landskapet?

Många aktörer gör anspråk på att definiera vad hållbar utveckling är, begreppet blir alltmer diffust. Avhandlingen kan bidra till att belysa hur en socialt och ekologiskt hållbar utveckling kan se ut i det konkreta, levda livet i staden. Stadsdelsträdgårdar är ett utmärkt sätt att arbeta med hållbarhetsfrågor i praktiken, såväl ur ett fysiskt/rumsligt perspektiv som ur ett socialt och ekologiskt. I stadsdelsträdgården erbjuds plats och möjlighet för stadsborna att samspela med och återupprätta kontakten med jorden, marken och de ekologiska processerna. Genom att människan samspelar med platsen och odlar jorden kan hon förstå kretsloppet och livssystemens villkor.

Att ha en införlivad kunskap om ekologisk odling och dess förutsättningar, som brukarna i de studerade trädgårdarna har, är grunden till att de genom en ständig förfining och ytterligare platsanpassning av odlingsmetoderna kan utveckla handlingsmönster som är gynnsamma för hållbar utveckling. En öppen attityd kring hävd och skötsel ger utrymme för personlig prägel och kreativ process, vilket är en viktig del i platsanpassningen av odlingsmetoderna.

Det samhället efterfrågar idag är nya handlingsmönster för en hållbar utveckling. För att sådana ska utvecklas är samhället beroende av den potentiella kraft och kreativitet som medborgarna besitter. Ett sätt att ta tillvara människors skapande förmåga är att ge plats för stadsdelsträdgårdar, som kan

fungera som experimentverkstäder för att prova och utveckla nya handlingsmönster i riktning mot långsiktig hållbarhet.

Ett annat bidrag är att jag för ihop innebörden i begreppen självorganisering och landskap, dvs. den sociala processen och den platsskapande processen, och bildar begreppet stadsdelsträdgård. Potentialen att utveckla nya handlingsmönster i riktning mot hållbar utveckling ligger i kombinationen självorganisering (gemenskap) och brukandet av ett fysiskt landskap, vilket är utmärkande för stadsdelsträdgården och leder till ett etiskt platsskapande med det gemensammas bästa för ögonen. Det innovativa är att för att uppnå en både socialt och ekologiskt hållbar utveckling måste människans samspel med marken och det fysiska landskapet inkluderas i diskursen, dvs. utan människans samspel med det fysiska landskapet kan inte hållbar utveckling uppnås.

Stadsdelsträdgården är ett av flera möjliga sätt att skapa mötesplats, gemenskap och hållbarhet i det gemensamma stadsrummet.

Reflektioner kring mitt forskningsarbete

Jag har i mitt arbete försökt att beskriva och förstå fenomenet självorganiserad trädgård för gemenskap och odling. Avhandlingen är resultat av nyfikenhet på ett fenomen som knappast finns i Sverige. Mitt fokus har inte varit att hitta fel och brister inom detta fenomen eftersom det, som tidigare skrivits, knappast finns. Därmed inte sagt att jag blundat för meningskiljaktigheter och konflikter som jag stött på under fallstudiearbetet, men det är inget jag aktivt letat efter.

Jag menar att fallstudier är en bra metod för att fånga och förstå fenomenet. Jag var nyfiken på det fenomen som jag sett utomlands i t.ex. Bikkershof i Holland och Calthorpe i England. Jag valde att göra fallstudier i tre trädgårdar i Sverige, trädgårdar som är snarlika de internationella exemplen, men inte helt lika. Genom de tre fallen har jag å ena sidan fångat många aspekter av stadsdelsträdgården, men å andra sidan är inget av fallen en stadsdelsträdgård i egentlig mening, i synnerhet inte Mandelmanns Trädgårdar.

Hallin (2008) menar att urbant inriktad forskning bör vara praxisnära, dvs. att det omgivande samhället inte bara bör betraktas som studieobjekt, utan också som ett urbant laboratorium där olika professioner, stadens invånare tillsammans med forskare deltar i förändringsprocesser. Ett sådant synsätt ligger helt i linje med hur jag själv ser på forskarrollen och kunskapsutvecklingen inom området. I detta arbete har det dock inte varit möjligt att ta steget fullt ut som aktionsforskare och rollen som observerande deltagare. Min roll som forskare kan snarare beskrivas som deltagande och dokumenterande

observatör, med syfte att genom fördjupad reflektion kring egna observationer och insamlat material bidra till kunskapsutvecklingen inom området.

Kunde jag gjort på något annat sätt? Ett alternativ hade varit att studera *community gardens* på plats i t.ex. Holland, England och USA. Jag hade då förmodligen kunnat få fram mer om hur en *community garden* fungerar och mer om *community-making*. Å andra sidan hade jag då missat den svenska kontexten, vilken är viktig för att förstå varför fenomenet inte finns här eller snarare på vilket sätt fenomenet kan finnas i en svensk kontext. Min nyfikenhet väcktes ju just för att denna typ av trädgård inte finns i Sverige.

Min avsikt var aldrig att studera det jag kallar ”trädgårdens inre liv”, men en sådan fördjupning vore fullt möjlig inom ramen för en fallstudie. Då skulle betydligt mer tid lagts på att praktisera och delta, som observerande deltagare, i trädgården för att förstå detta ”trädgårdens inre liv”. Om denna fråga blir föremål för fortsatt forskning skulle man med fördel studera detta utomlands, där dessa trädgårdar verkligen existerar. Hur fungerar samarbetet i brukargruppen? Hur samspelar olika personlighetstyper och människor med olika bakgrund? Hur hanteras konflikter? Har någon anledning att känna sig utestängd?

Genom valen av fall har jag, som sagts ovan, fångat flera av aspekterna som karaktäriserar en stadsdelsträdgård. Jag tror inte att resultatet hade blivit nämnvärt annorlunda med andra, liknande, svenska fall. Det är snarare i kopplingen mellan empiri och teori som andra vägar kunde ha lett till ett delvis annorlunda resultat, eller en annan inriktning på resultatet. Det finns utrymme för ytterligare studier som fördjupar förståelsen av fenomenet genom att anknyta till teori inom andra ämnesområden.

Om jag hade följt planeringsspåret hade jag landat mer i ”rätten till staden” och kanske missat att sätta fingret på vikten av samspelet mellan människor och det fysiska landskapet. Kopplingen till kulturgeografi var avgörande för denna insikt. En möjlig fortsättning på mitt arbete är att fortsätta att knyta ihop hur de två olika sätten att se på och förhålla sig till landskap, det substantivistiska respektive det sceniska, kan relateras till arbetet för hållbar utveckling och lokal demokrati. Likaså finns ett behov av fortsatt forskning kring frågan vilket värde stadsdelsträdgårdar kan ha i förhållande till den modernistiska stadsplaneringen och den funktionsuppdelning det gett upphov till. Det ena representerar *place* och det andra *space*.

Hade jag fördjupat mig i sociologi och statsvetenskap hade inriktningen blivit mer mot brukarmedverkan, inflytande och demokratifrågor. En fråga som är lämplig för djupare studier är: Hur kan en gemensam trädgård i ett kvarter eller stadsdel stärka människors delaktighet och utveckla en närdemokrati?

Hade jag fördjupat mig mer i organisation och management kunde jag fått svar på frågorna: Vad betyder självorganiserade trädgårdar för den kommunala parkförvaltningens organisation, inriktning och arbete? Hur påverkas de kommunala förvaltarnas roll och yrkesuppgift? Vilken är trädgårdsmästarens, facilitatorns, roll mer specifikt? Det skulle vara intressant att i fortsatt forskning göra en interventionsstudie, där man i projektform i en kommun provar att skapa förutsättningar och ge möjlighet för självorganiserade verksamheter. Bickershof finns i Holland, vilket är en annan kontext än den svenska. Vad händer om man släpper det här lite friare och efterliknar den holländska kontexten?

Ytterligare ett spår, med anknytning till fenomenet, som kunde vara intressant att fördjupa sig i är identitets- och livsstilsfrågor och då kommer man in på mer socialpsykologiska och miljöpsykologiska frågeställningar.

Referenser

- Aalbers, C. (2002). Contacts through Contracts - Residents Managing Public Green Space in Utrecht. In: *Work Package 4 - The Netherlands Case Studies Houten and Utrecht*. Aalbers, C., Ekamper, T., Tjallingi, S. and van den Top, M. Wageningen, Alterra Green World Research.
- Arendt, H. (1988). *Människans villkor. Vita activa*. Göteborg, Röda Bokförlaget.
- Armstrong, D. (2000). "A Survey of Community Gardens in Upstate New York - Implications for Health Promotion and Community Development." *Health & Place* 6(4): 319-327.
- Asplund, E. och Hilding-Rydevik, T. (2001). *Arena för hållbar utveckling - aktörer och processer*. Stockholm, KTH.
- Asplund, J. (1991). *Essä om Gemeinschaft och Gessellschaft*. Göteborg, Korpen.
- Berglund, U. (1996). *Perspektiv på stadens natur. Om hur invånare och planerare ser på utemiljön i staden*. Akad.avh. Stockholm, KTH.
- Bergquist, M. (1989). *Trädgårdens betydelser för folk i flerfamiljshus*. Akad.avh. Göteborg, Chalmers Tekniska Högskola.
- Bergquist, M. (1996). *En utopi i verkligheten. Kolonirörelsen och det nya samhället*. Göteborg, Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Bohm, K. (1985). *Med- och motborgare i stadsplanering: en historia om medborgardeltagandets förutsättningar*. Stockholm, LiberFörlag i samarbete med Byggnadsrådet.
- Boström, M. och Sandstedt, E. (2004). *Är vi på rätt väg? Studier om miljöfrågans lösning*. Stockholm, Formas.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1980). *The Logic of Practice*. Stanford, Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of time*. Cambridge, Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (2005). Habitus. In: Hillier, J. and Rooksby, E. (Eds.). *Habitus: A Sense of Place*. Aldershot, Ashgate.

- Bucht, E. (1997). *Public Parks in Sweden 1860-1960. The Planning and Design Discourse*. Diss. Alnarp, SLU.
- Bucht, E. och Persson, B. (1995). *Grönstruktur i städer och tätorter. Utdrag ur PBL-utredningen 1994*. Stad & Land nr 127. Alnarp, SLU Movium.
- Calander, F. (1999). *Från fritidens pedagog till hjälplärare - fritidspedagogers och lärares yrkesrelation i integrerade arbetslag*. Akad.avh. Uppsala, Uppsala universitet.
- Casey, E. S. (1996). How to Get from Space to Place in a Fairly Short Stretch of Time. In: Basso, K. H. and Field, S. *Senses of Place*, pp. 13-52. Santa Fe, School of American Research Press.
- Casey, E. S. (1997). *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkeley, CA, University of California Press.
- Certeau (de), M. d. (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley, CA, University of California Press.
- Cosgrove, D. (1984). *Social Formation and Symbolic Landscape*. London, Croom Helm.
- Cosgrove, D. (1993). *The Palladian Landscape: Geographical Change and its Cultural Representations in Sixteenth-Century Italy*. University Park, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press.
- Council of Europe (CoE) (2000). *European Landscape Convention* (Florence: CoE).
- Crossley, N. and Roberts, J. M. (2004). *After Habermas. New Perspectives on the Public Sphere*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Delshammar, T. (2005). *Kommunal parkverksamhet med brukarmedverkan*. Akad.avh. Alnarp, SLU.
- Denvall, V., Henning, C., Lieberg, M., Salonen, T. och Öresjö, E. (1997). *Välfärdens operatörer. Social planering i brytningstid*. Umeå, Borea Förlag.
- Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S., (Eds.) (2003). *Strategies of Qualitative Inquiry*. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Ehn, B. och Löfgren, O. (1982). *Kulturanalys*. Stockholm, Liber Förlag.
- Ekman, A-K. (1991). *Community, Carnival and Campaign. Expressions of Belonging in a Swedish Region*. Diss. Stockholm, Stockholm University.
- Elander, I. och Lidskog, R. (1999). På väg mot en ekologisk demokrati? Ur SOU 1999:77. *Forskarvolym II: Demokrati och medborgarskap*. Stockholm, Fritzes Förlag.
- Falkheden, L. (1999). *Lokalområdet som strategi för en hållbar utveckling. Fallstudier av tre danska exempel*. Akad.avh. Göteborg, Chalmers Tekniska Högskola.
- Francis, M., Cashdan, L. and Paxson, L. (1984). *Community Open Spaces - Greening Neighbourhoods through Community Action and Land Conservation*. Washington D C, Island Press.
- Francis, M. and Hester, R. T., (Eds.) (1990). *The Meaning of Gardens: Idea, Place and Action*. Cambridge, MIT Press.

- Grahn, P. (1991). *Om parkers betydelse*. Akad.avh. Stad & Land nr 93. Alnarp, SLU.
- Grahn, P. (1993). Planera för bättre hälsa - om sambandet mellan grönområden och hälsa. Ur: Kullinger, B. och Strömberg, U-B. (Red.) *Planera för en bärkraftig utveckling*. T26:1993. Stockholm, Byggnadsrådet.
- Gunnarsson, A. (1992). *Frukträderna och paradiset. Om frukträderna som betydelsebärare*. Akad.avh. Stad & Land nr 105. Alnarp, SLU.
- Gunnarsson, A. and Palenius, L. (2004). *The Filborna Study: Children and Teenagers as Urban Woodland Managers*. Department of Landscape Planning. Alnarp, SLU.
- Gustavsson, R. and Peterson, A. (2003). Authenticity in landscape conservation and management – the importance of the local context. In: Palang, H. and Fry, G. (Eds.). *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*, pp. 319-356. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Hallin, P. O. (2008). Urbana studier: Nexus Malmö. Ur: Lisberg Jensen, E. och Ouis, P. (Red.). *Inne och ute i Malmö. Studier av urbana förändringsprocesser*, sid. 7-9. MAPIUS 2. Malmö, Malmö Högskola.
- Hallin, P-O. och Johansson, M. (2008). Stadens socio-ekologiska omvandling: Innovationsspridning och hållbar stadsutveckling i Malmö. Ur: Lisberg Jensen, E. och Ouis, P. (Red.). *Inne och ute i Malmö. Studier av urbana förändringsprocesser*, sid. 151-163. MAPIUS 2. Malmö, Malmö Högskola.
- Halvorsen Thorén, A-K. och Nyhuus, S. (1994). *Planlegging av grønstruktur i byer og tettsteder*. DN-håndbok. Trondheim, Direktoratet for naturforvaltning.
- Halvorsen Thorén, K. (2000). "The green poster". A method to evaluate the sustainability of the urban green structure." *Environmental Impact Assessment Review* 20(3): 359-371.
- Hansson, B. (1993). Vetenskapsteori. Opublicerat manuskript. Filosofiska institutionen, Lunds universitet.
- Harley, J. B. (1988). Maps, Knowledge and Power. In: Daniels, S. and Cosgrove, D. (Eds.) *The Iconography of Landscape*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hayden, D. (1995). *The Power of Place - Urban Landscapes as Public History*. Cambridge, MIT Press.
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. New York, Palgrave.
- Healey, P., Magalhaes (de), C., Madanipour, A. och Pendleury, J. (2003). Place, Identity and Local Politics: Analysing Initiatives in Deliberative Governance. In: Hajer, M. and Wagenaar, H. (Eds.). *Deliberative Policy Analysis - Understanding Governance in the Network Society*, pp 60-87. West Nyack, Cambridge University Press.
- Hillier, J. (2007). *Stretching Beyond the Horizon – A Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance*. Aldershot, Ashgate.

- Hillier, J. and Rooksby, E. (2005). Introduction to First Edition. In: Hillier, J. and Rooksby, E. (Eds.). *Habitus: A Sense of Place*. Aldershot, Ashgate.
- Holme, I. M. och Solvang, B. K. (1997). *Forskningsmetodik - om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund, Studentlitteratur.
- Hydén, H. (2002). *Normvetenskap*. Lund, Lunds universitet.
- Innes, J. E. (1996). "Planning through Consensus Building - a New View of the Comprehensive Planning Ideal." *Journal of the American Planning Association* 62(4): 460-472.
- Jackson, J. B. (1979). The order of a landscape: reason and religion in Newtonian America. In: Meinig, D. W. (Ed.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, pp. 153-163. New York, Oxford University Press.
- Jacobs, J. (1993/1961). *The death and life of great American cities*. New York, Modern Library.
- Jamison, A. (2002). *The Making of Green Knowledge. Environmental Politics and Cultural Transformation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Jamison, A., Eyerman, R., Cramer, J. and Laessoe, J. (1990). *The Making of the New Environmental Consciousness: A Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Jarlöv, L. (1982). *Boende och skaparglädje. Människors behov av skapande verksamhet en försummad dimension i samhällsplaneringen*. Akad.avh. Göteborg, Chalmers Tekniska Högskola.
- Jarlöv, L. (1996). *Stadsekologi och trädgårdskultur*. T13:1996. Stockholm, Byggnadsforskingsrådet.
- Johansson, R. (2005). Case Study Methodology. In: Vestbro, D. U., Hürol, Y. and Wilkinson, N. (Eds.). *Methodologies in Housing Research*. Gateshead, Urban International Press.
- Jones, M. (2007). "The European Landscape Convention and the Question of Public Participation". *Landscape Research* 32(5): 613-633.
- Kristensson, E. (2003). *Rymlighetens betydelse. En undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*. Akad.avh. Lund, Lunds universitet.
- Kylin, M. (2004). *Från koja till plan. Om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang*. Akad.avh. Alnarp, SLU.
- Kärholm, M. (2004). *Arkitekturens territorialitet*. Akad.avh. Lund, Lunds universitet.
- Larsson, A. (2004). *Landskapsplanering genom jordbrukspolitik. En kritisk granskning av EU:s agrara miljöstödspolitik ur ett planeringsperspektiv*. Akad.avh. Alnarp, SLU.
- Larsson, S. (1986). *Kvalitativ analys, exemplet fenomenografi*. Lund, Studentlitteratur.
- Lawson, L. J. (2000). *Urban-Garden Programs in the United States: Values, Resources and Role in Community Development*. Berkeley, University of California.

- Lawson, L. J. (2005). *City Bountiful. A Century of Community Gardening in America*. Berkeley, University of California.
- Lefebvre, H. (1980). *La Présence et l'absence*. Paris, Casterman.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Lieberg, M. (1992). *Att ta staden i besittning - om ungas rum och rörelser i offentlig miljö*. Akad.avh. Lund, Lunds universitet.
- Lieberg, M. (1998). "Ungas rum och rörelser i stadens periferi." *Nordisk Arkitekturforskning* 11(3): 21-35.
- Lieberg, M. och Schmidtbauer, P. (2001). *Community gardens i New York City*. Gröna Fakta 5:2001. Alnarp, SLU Movium.
- Lindholm, G. (2002). "Green structure as activity and as object - implications for urban planning." *Nordisk Arkitekturforskning* 15(1): 41-49.
- Lundgren Alm, E. (2001). *Stadslandskapets obrukade resurs. Om grönstrukturens potential och synliggörande i en hållbar stadsutveckling*. Akad.avh. Göteborg, Chalmers Tekniska Högskola.
- Lundgren Alm, E. (2004). *Grönstrukturens synliggörande. En förutsättning för integration av kunskaper om grönstrukturen i stadsplaneringen*. Rapport/Chalmers Arkitektur 2004:10. Göteborg, Chalmers Tekniska Högskola.
- Lövrie, K. (2003). *Det gröna som identitetsskapande stadsbyggnadselement - objekt, koncept och struktur*. Akad.avh. Alnarp, SLU.
- Malbert, B. (1998). *Urban Planning Participation. Linking Practice and Theory*. Göteborg, Chalmers University of Technology.
- Marton, F. (1981). "Phenomenography. Describing Conceptions of the World Around Us." *Instructional Science* 1981(10): 177-200.
- Miljödepartementet (2002). Nationell strategi för hållbar utveckling. Skrivelse Skr. 2001/02:172.
- Miljödepartementet (2006). Strategiska utmaningar – En vidareutveckling av svensk strategi för hållbar utveckling. Skrivelse Skr. 2005/06:126.
- Mitchell, D. (2003). *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. New York, Guilford Press.
- Naturvårdsverket (2004). *Regional Sustainable Development in Sweden - Developing Methods and Processes*. Stockholm, The Swedish Environmental Protection Agency.
- Nordisk Ministerråd (2003). Nordens landskap. Forprosjekt for oppfølging av den europeiske landskapskonvensjonen. TemaNord. Köpenhamn, Nordisk Ministerråd.
- Olsson, L. (2008). *Den självorganiserade staden. Appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Akad.avh. Lund, Lunds universitet.
- Olwig, K. R. (1995). Reinventing Common Nature: Yosemite and Mt. Rushmore. A Meandering Tale of a Double Nature. In: Cronon, W. (Ed.) *Uncommon Ground: Toward Reinventing Nature*, pp. 379-408. New York, Norton.

- Olwig, K. R. (1996). "Recovering the Substantive Nature of Landscape." *Annals of the Association of the American Geographers* 86(4): 630-653.
- Olwig, K. R. (2002a). *Landscape, Nature and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World*. Madison, WI, University of Wisconsin Press.
- Olwig, K. R. (2002b). "The Duplicity of Space: Germanic "Raum" and Swedish "Rum" in English Language Geographical Discourse." *Geografiska Annaler* 84B(1): 1-17.
- Olwig, K. R. (2005a). "The Landscape of "Customary" Law versus the of "Natural" Law." *Landscape Research* 30(3): 299-320.
- Olwig, K. R. (2005b). "Representation and Alienation in the Political Landscape." *Cultural Geographies* 12(1): 19-40.
- Olwig, K. R. (2007). "The Practice of Landscape "Conventions" and the Just Landscape: The Case of the European Landscape Convention." *Landscape Research* 32(5): 579-594.
- Panofsky, E. (1991). *Perspective as Symbolic Form*. New York, Zone Books.
- Patel, R. och Davidson, B. (1994). *Forskningsmetodikens grunder*. Lund, Studentlitteratur.
- Pinto-Correia, T., Gustavsson, R and Pirnat, J. (2006). "Bridging the gap between centrally defined policies and local decisions." Towards more sensitive and creative rural landscape management. *Landscape Ecology* 21(3): 333-346.
- Reiter, O. (2004). *Landsbygdsutveckling genom rådslag*. Rapport/Institutionen för landskapsplanering Alnarp 04:2. Alnarp, SLU.
- Roos, H-E. (1986). *Vandalism i storstad och glesbygd*. Akad.avh. Stockholm, Liber Förlag.
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Cambridge, Blackwell.
- SOU (2000:52). *Framtidens miljö – allas vårt ansvar*. Betänkande från Miljömålskommittén. Miljödepartementet.
- SOU (2000:91). *Hälsa på lika villkor – nationella mål för folkhälsan*. Socialdepartementet.
- Spirn, A. W. (1998). *The Language of Landscape*. New Haven, Yale University Press.
- Spirn, A. W. (2005). "Restoring Mill Creek: Landscape Literacy, Environmental Justice and City Planning and Design." *Landscape Research* 30(3): 395-413.
- Stahre, U. (2002). *Den gröna staden. Stadsomvandling och stadsmiljörelse i den nutida Stockholm*. Göteborg, Bokförlaget Atlas.
- Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Starrin, B., Larsson, G., Dahlgren, L. och Styrborn, S. (1991). *Från upptäckt till presentation*. Lund, Studentlitteratur.

- Stigsdotter, U. (2005). *Landscape Architecture and Health. Evidence-based health-promoting design and planning*. Akad.avh. Alnarp, SLU.
- Svensson, P-G. (1996). Förståelse, trovärdighet eller validitet? Ur: Svensson, P-G. och Starrin, B. (Red.). *Kvalitativa studier i teori och praktik*, sid. 209-227. Lund, Studentlitteratur.
- Svensson, R. (1998). *Det nya Sverige byggs underifrån*. Östersund, Glesbygdswerket.
- Söderström, O. (1996). "Paper Cities: Visual Thinking in Urban Planning." *Ecumene* 3(3): 249-281.
- Tuan, Y-F. (1974). "Space and Place - Humanistic Perspective." *Progress in Geography* 6:211-252.
- Tuan, Y-F. (1977). *Space and Place - the Perspective of Experience*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Tönnies, F. (2001). *Community and civil society*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wagner, P. (1972). *Environments and People*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall.
- Wallén, G. (1996). *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Lund, Studentlitteratur.
- Warner, S. B. (1987). *To Dwell is to Garden - a History of Boston's Community Gardens*. Boston, North Eastern University Press.
- Weber, M (1983). *Ekonomi och samhälle. Förståelsesociologins grunder*. Lund, Argos.[Originalalets title: Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden soziologie. Utgiven 1918-19].
- Wenger, E. (2003). *Communities of Practice. Learning, Meaning and Identity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wiklund, T. (1991). "Offentligheten och den civila staden." *Nordisk Arkitekturforskning* 4(4): 33-42.
- Wild, J. (1963). *Existence and the World of Freedom*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall.
- World Commission on Environment and Development (1988). *Vår gemensamma framtid: [rapport från] Världskommissionen för miljö och utveckling under ordförandeskap av Gro Harlem Brundtland*. Hägerhäll, B. (Red.). Stockholm, Prisma.
- Yin, R. (1994). *Case Study Research: Design and Methods*. 2. ed. Newbury Park, Sage Publications.

Bilaga 1

De 40 beskrivningskategorierna indelade i nio grupper:

Handlar inte om pengar
Self-empowerment
Ideologi, idealism
Initiativets grundvalar/drivkrafter

Pedagogik, kunskapsspridning
Mervärde – kunskap, social
Symbol

Trädgården
Handlar inte om ekonomi
Hemkänsla

Trädgården
Folkhälsa
Social knutpunkt
Trygghet, säkerhet
Mötesplats

Vänförening/brukarna
Ekonomi
Demokrati
Dialektik
Icke-institutionellt

Uppgiften
Samarbetet mellan vänföreningen och Malmö stad
Vänföreningens roll
Kommunens roll
Kommunens vilja/mål
Trädgården, ekonomi, värde
Samhällsnyttan
Stödjande funktion

Respons
Uppmärksamhet
Besökarna
Kommunikationsstråk
Trädgårdens betydelse för livet i stadsdelen

Trädgårdens betydelse för livet i stadsdelen
Skillnaden mellan Slottsträdgården och en kommunal park
Community garden, stoppa fingrarna i myllan
Platsen/platsens historia
Hemkänsla
Dialektik

Ekologi(skt odlade produkter)
Betydelse av det ekologiska

Trädgården - varför populär?
Trädgårdsmästaren, trädgårdsarbetet
Anläggningen, den fysiska trädgården
Arbetsledning

Bilaga 2

Systematisk analys inspirerad av fenomenografin

En systematisk analys av de transkriberade djupintervjuerna, inspirerad av fenomenografin (Larsson, 1986), genomfördes i fem steg. Det innebar ett sätt att bryta ner det stora och svåröverskådliga intervjumaterialet till en hanterbar nivå. Det gav en känsla av att jag har haft koll på helheten och koll på att jag inte har missat något, ett sätt för mig att känna att jag tagit mig igenom hela materialet, och inte bara gjort neddykningar där mitt intresse fokuserats.

Steg 1

För varje fråga ur djupintervjuerna lades svaren från alla informanter radade efter varandra. Sedan gick jag systematiskt igenom hela textmassan, ord för ord, och strök under alla fakta, uppfattningar och omdömen som beskriver det studerade fenomenet och dess betydelse. Jag markerade även illustrerande, användbara citat. Inspirerad av den fenomenografiska analysmetoden och dess sätt att söka efter mönster och möjliga kategoriseringar eller tematiseringar (Larsson, 1986). Efter varje fråga samlade jag de reflektioner jag gjort direkt efter intervjutillfällena, direkt efter oavbruten genomlysning av varje intervju samt under transkribering.

Steg 2

För varje informant kategoriserade jag de understrukna orden/avsnitten (fakta, uppfattningar, omdömen), vilket är ett slags ordnande i funktioner eller beskrivningskategorier. För varje funnen beskrivningskategori förde jag in mina tidigare gjorda reflektioner samt nya reflektioner som gjordes i denna fas. Jag förde också in de i steg 1 noterade citaten, som kan sägas illustrera och förklara beskrivningskategorin samt illustrera de gjorda reflektionerna.

Steg 3

Förde upp underrubriken *Reflektioner* till huvudrubrik under namnet *Kategorisering och reflektioner*. Materialet är fortfarande ordnat efter frågorna, men för varje informant redovisas nu utfallet i beskrivningskategorier. Svaret från en informant på en fråga har som mest resulterat i tio olika beskrivningskategorier. Samma beskrivningskategori kan sedan återkomma hos samma informant i ett svar på en annan fråga samt hos andra informanter. De illustrerande citaten och reflektionerna finns kvar.

Steg 4

Beskrivningskategorierna, som är 40 stycken, blir nu rubriker istället för frågorna, som kan reduceras bort. Materialet, i form av de illustrerande och förklarande citaten samt reflektionerna, ordnas efter beskrivningskategorierna. Materialet avpersonifierades, men informanterna och frågorna kan fortfarande identifieras av mig genom att de kodats med siffror. Beskrivningskategorierna skiljer sig från frågorna, då en kategori kan ha identifierats i svaren på flera olika frågor. Till exempel har beskrivningskategorin *Handlar inte om pengar* tillförts illustrerande citat samt reflektioner från tre olika frågor och fyra olika informanter. Som avslutning i detta steg reduceras allt material bort förutom de 40 beskrivningskategorierna, som ryms i en lista på en A4-sida (se bilaga 1). Det i detta steg bortreducerade materialet, i form av illustrerande citat samt reflektioner, återkommer jag till när jag efter analyskedjet ska beskriva de teman som analysen resulterade i.

Steg 5

I detta steg kopplades de beskrivningskategorier ihop som kan sägas vara "besläktade" och en gruppering gjordes. Det resulterade i nio grupper (se bilaga 1). Därefter identifierades fem teman och tre analytiska spår. Resultatet blev således en gruppering av de fyrtio beskrivningskategorierna i fem teman, som bildar underlag för resultatredovisningen och reflektionerna i kapitel 5.

